

2008. 3. szám

JEL- KÉP

KOMMUNIKÁCIÓ, KÖZVÉLEMÉNY, MÉDIA

A Magyar Médiaért Alapítvány
és az MTA–ELTE Kommunikációelméleti
Kutatócsoport folyóirata

Szerkesztőbizottság

ANGELUSZ RÓBERT
GÁLIK MIHÁLY
GYÖRGY PÉTER
HORÁNYI ÖZSÉB
TAMÁS PÁL
TERESTYÉNI TAMÁS(*főszerkesztő*)
WESSELY ANNA

Tanácsadó testület

ALMÁSI MIKLÓS
CSEPELI GYÖRGY
HANN ENDRE
SVENNIK HOYER
HUNYADY GYÖRGY
LEVENDEL ÁDÁM
PETŐFI S. JÁNOS
PLÉH CSABA
TARDOS RÓBERT
VASS LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe:

JEL-KÉP

MTA–ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport

1064 Budapest, Izabella u. 46.

Tel.: 461-2696, 461-2600

Fax: 461-2690

e-mail: terestyeni@ppk.elte.hu

Tördelés és sokszorosítás: Gondolat Kiadó

HU ISSN 0209–584X

TARTALOM

MÉDIA

Terestyéni Tamás: MAGYAR, NÉMET, OLASZ ÉS OSZTRÁK KÖZSZOLGÁLATI TELEVÍZIÓS HÍRADÓK ÖSSZEHAONLÍTÓ ELEMZÉSE	3
--	---

MÓDSZER

Herendy Csilla: TEKINTETKÖVETÉSES VIZSGÁLAT ÉS ONLINE FÓKUSZCSOPORTOS PILOT-KUTATÁS A MAGYARORSZAG.HU OLDALON	57
---	----

KITEKINTÉS

Julesz Máté: JOG ÉS HIEDELEM A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN	81
--	----

TALLÓZÓ

POSZTMODERN VILÁGHÁLÓ (Buda Béla Ropolyi László <i>Az internet természete</i> című könyvéről)	93
BEVEZETÉS A MÉDIAKUTATÁSBA (Hulej Enikő Jostein Gripsrud <i>Médiakultúra, médiatársadalom</i> című könyvéről)	97
A SZUGGESZTÍV RÁHATÁS LEHETŐSÉGEI (Varga Katalin Botond Gyula <i>Média – Mágia</i> című könyvéről)	101

A Jel-Képnek ez a száma a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával jelent meg.

HELYESBÍTÉS ÉS BOCSÁNATKÉRÉS

A 2007/4.–2008/1. számunkban *A közvélemény operacionalizálása és a nem válaszolás értelmezésének lehetőségei* című tanulmány szerzőjének, Lepcsényi Csillának a neve tévesen – Lep Lillaként – jelent meg. (Alighanem az email cím – leplillap@... tévesztette meg a szerkesztőséget.) Tévedésünkért a szerzőtől és az olvasóktól ezúton kérünk bocsánatot.

Terestyéni Tamás főszerkesztő

Terestyéni Tamás

MAGYAR, NÉMET, OLASZ ÉS OSZTRÁK KÖZSZOLGÁLATI TELEVÍZIÓS HÍRADÓK ÖSSZEHAISONLÍTÓ ELEMZÉSE

Az ORTT megbízásából vizsgálatot végeztünk magyar, német, olasz és osztrák közszolgálati tévécsatornák legnézettebb hírműsorain abból a célból, hogy megállapítsuk, egymással való összehasonlításban mi jellemzi ezeket a hírműsorokat.

Vizsgálatunk a következő kérdésekre igyekezett választ adni:

- Hogyan képezik le a híradások saját országuk és a külvilág eseményeit, folyamatait?
- Milyen formai, műfaji megoldásokkal, milyen audiovizuális eszközökkel dolgoznak?
- Milyen hírértékek alapján válogatnak, a szelekciókban milyen eseményeket preferálnak?
- Mire irányítják a közfigyelmet, miképpen tematizálják a közéletet, milyen napirendet tárnak a közönség elé?
- Miképpen tesznek eleget a közszolgálati média tájékoztatási, a demokratikus közéletet támogató funkciójának?
- A közéleti témák tekintetében mennyire kiegyensúlyozottak vagy elhajlók valamilyen irányba?
- Milyen a társadalmi ágensek prezentációja, különös tekintettel a közéleti-politikai szereplők megjelenítésére?
- Megfigyelhető-e a vizsgált közszolgálati híradókban a tájékoztatás bulvárosodása, az infotainment jelensége, a tájékoztatás és a szórakoztatás egymásba olvadása?
- Miben hasonlítanak és miben különböznek az egyes országok közszolgálati híradói?
- Van-e az egyes országok közszolgálati híradóinak egyéni arculatuk, és ha igen, milyen ez az arculat?
- Hol helyezkedik el a magyar közszolgálati tévéhíradó az európai közszolgálati hírműsorok mezőnyében?

A VIZSGÁLATI MINTA

A vizsgált műsoranyagot igyekeztünk úgy összeállítani, hogy benne képviselve legyen Európa néhány nagy múltú országos közszolgálati televíziója. A külföldi adók közül első helyen természetesen az etalonnak számító BBC első csatornájának (helyi idő szerint) 18 órakerkezdő híradóját választottuk, azonban a műsor rögzítését Magyarországról nem sikerült megoldani. (A Magyarországon is elérhető BBC World nem a hazai (brit) közönségnek, hanem a külföldiek, a nagyvilágnak szól, ezért nem igazán lett volna összevethető a hazai nézőket célzó többi adóval, illetve híradóval.) A németországi közszolgálati televíziók közül a második program, a ZDF (Zweites Deutsches Fernsehen) esti híradója volt elérhető és rögzíthető vizsgálatunk számára. Az itáliai RAI választását mindenképpen indokoltá teszi, hogy az olasz média – mind a közszolgálati, mind a kereskedelmi ág – az elmúlt harminc évben az egyik leglátványosabb utat járta be Európában, és napjainkban is rendkívül dinamikusan fejlődik; emellett a RAI a magyarországi kábel-szolgáltatók kínálatában is jelen van, híradójának rögzítése nem okozott gondot. Az osztrák ORF-nek a mintába kerülését elsősorban a történelmi és földrajzi közelség magyarázza, de persze nem elhanyagolható a közvetlen foghatóság (és rögzíthetőség) szempontja sem a nyugati oszág részben. Európai súlyánál fogva bizonyára franciaországi közszolgálati televízióknak is helye lett volna a válogatásban, a francia nyelvű elemzést azonban már nem tudtuk vállalni. Így végül is a magyarral együtt négy ország közszolgálati híradóit vizsgáltuk. Mindegyik csatornáról az esti főműsoridős sávban közvetített híradásokat elemeztük (1. táblázat).

1. táblázat

A vizsgált csatornák és híradók

Csatorna	Időpont	Híradás címe
MTV 1	19.30	Híradó este
RAI 1	20.00	Telegiornale 1 (TG1)
ZDF	19.00	ZDF Heute
ORF 2	19.30	Zeit im Bild

A vizsgálati mintát két hét esti híradásai alkották 2007. június 4-e és június 17-e között (2. táblázat). Az ugyanilyen nagyságú (tehát összességében országonként 14 napi híradót tartalmazó), de hosszabb időszakra kiterjedő mintaválasztási lehetőségekkel szemben (például azzal szemben, hogy minden második vagy harmadik stb. napot vegyünk a mintába, vagy összerakott heteket alkossunk oly módon, hogy a hétfői napot az első hétről, keddet a másodiktól, szerdát a harmadiktól vegyünk és így tovább) azért döntöttünk a folyamatos két hét mellett, mert így jobban követhető a hírfolyam alakulása, az események útja, híradóbeli „élete”, a szerkesztői figyelem fennmaradása, illetve változása.

2. táblázat

A vizsgált hetek illetve napok

Első hét	Második hét
Június 4. (hétfő)	Június 11. (hétfő)
Június 5. (kedd)	Június 12. (kedd)
Június 6. (szerda)	Június 13. (szerda)
Június 7. (csütörtök)	Június 14. (csütörtök)
Június 8. (péntek)	Június 15. (péntek)
Június 9. (szombat)	Június 16. (szombat)
Június 10. (vasárnap)	Június 17. (vasárnap)

Össességében több mint 850 híregységet vizsgáltunk. Bár a híregységek számát tekintve az egyes országok, illetve híradók között jelentős mennyiségi különbség mutatkozott 174 híregységtől (ORF2) 246 híregységig (MTV1), egészében véve ez a merítés feltétlenül elégséges nagyságú ahhoz, hogy érvényes megállapításokat tehessünk a szóban forgó hírműsorok jellegzetességeiről.

A vizsgálatra szánt híradásokat az ORTT DVD-re rögzítette. Amikor a mintaheteket rögzítésre kijelöltük, néhány előre ismert időpontú eseményt leszámítva (németországi G8 csúcstalálkozó, franciaországi parlamenti választások) természetesen még nem tudhattuk, hogy mindkét hét meglehetősen mozgalmas lesz, megtűzdelve olyan, fokozott médiafigyelmet magukra vonó, előre nem látható, akár rendkívülinek is nevezhető eseményekkel, mint a palesztin belháború, Kurt Waldheim volt ENSZ főtitkár és osztrák köztársasági elnök halála, időjárás szélsőségek Európában és a világ más tájain, új baloldali párt létrehozása Németországban, részleges helyhatósági választások nyomán az olasz belpolitika fel-forrósodása stb.

AZ ELEMZÉS MÓDSZERE

Az elemzés módszere *kvantitatív tartalomelemzés* volt, kiegészítve kvalitatív megfigyelésekkel. Mint ismeretes, a kvantitatív, azaz a klasszikus értelemben vett tartalomelemzés (content analysis) olyan jól azonosítható elemeket, tulajdonságokat keres és számol kommunikációs termékekben (szövegekben), adott esetben hírekben, amelyek mint indikátorok hozzásegítenek különféle vizsgálati kérdések megválaszolásához. Például parlamenti demokráciákban a hírforrások kiegyensúlyozottságának, elfogulatlanságának természetes indikátora, hogy e hírforrások milyen gyakorisággal jelenítik meg az egymással versenyben álló politikai ágenseket, ezen belül milyen gyakorisággal és milyen terjedelemben teszik lehetővé, hogy a versengő politikai pártok reprezentánsai saját szavikkal, tehát újságírói összefoglalások, tömörítések, átfogalmazások nélkül, mintegy közvetlenül szóljanak a választópolgárokhoz.

A tömegkommunikációs tartalomnak azonban lehetnek olyan aspektusai és elemei, amelyek a kvantitatív tartalomelemzés eljárásaival nem feltétlenül ragadhatók meg: ilye-

nek például a híregységek nem explicit tartalmai, burkolt sugallatai vagy a híregységek egymásutánja által felkínált következtetések. Ezért a kvantitatív adatokat alkalmanként kiegészítettük a kommunikációkutatói tapasztalatot és intuíciót mozgósító *kvalitatív elemzéssel*, amely a híregységek implicit, sugallt, következtetésre felkínált tartalmát, a műsoregységek egymáshoz való viszonyát és a hírfolyam egészének szerkezetét mérlegelve próbált meg következtetéseket levonni a szerkesztői szándékokra, a végeredmény esetleges rejtett üzenetére vonatkozóan.

AZ ELEMZÉS EGYSÉGEI

A négy csatornán a mintába került 14 napon összesen 54 esti főműsoridős híradást vizsgáltunk, és ezekben összesen 851 híregységet elemeztünk (3. táblázat). *Híregységnek* (hírek) tekintettük a híradásoknak mindazon részeit, amelyek a témának, ezen belül az eseménynek, a helyszínnek és az időnek, a szereplőknek, az érintett közügyeknek az azonossága (folyamatossága, kapcsolata, összetartozása) alapján kerek, koherens, lezárt egészeket képeztek, és amelyeket a szerkesztők, illetve a műsorvezetők formailag is elhatároltak egymástól.

3. táblázat

A vizsgált híregységek naponként (abszolút számok)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Első hét				
Június 4. (hétfő)	18	18	12	12
Június 5. (kedd)	18	23	11	12
Június 6. (szerda)	19	19	10	12
Június 7. (csütörtök)	16	23	14	11
Június 8. (péntek)	22	21	17	12
Június 9. (szombat)	15	19	16	12
Június 10. (vasárnap)	12	–	10	13
Második hét				
Június 11. (hétfő)	21	20	15	12
Június 12. (kedd)	22	21	14	14
Június 13. (szerda)	19	13	13	12
Június 14. (csütörtök)	18	22	14	10
Június 15. (péntek)	20	19	17	15
Június 16. (szombat)	15	22	15	13
Június 17. (vasárnap)	11	–	9	14
Összes híregység	246	240	187	174
Az egy híradóra eső híregységek átlagos száma	17,6	20,0	13,4	12,4

A hír(egység)ek szokásos körülmények között *eseményekről* szólnak. Az események (ebben az összefüggésben) a világnak azok a történései, amelyeket a média észrevesz, és hírértékük alapján közlésre érdemesnek tart. A híregységek és az események között azonban nem áll fenn feltétlenül egy az egyben megfelelés. Előfordul, hogy az egyik csatorna valamiről egyetlen híregységben számol be, egy másik csatorna viszont több híregységet is szán a dolognak. Tipikus példaként szolgál erre a németországi Heiligendammban tartott G8 csúcstalálkozó, amely az előzményekkel és az utóhangokkal együtt egy egész hétre elnyúlt (június 4–9.). A német híradó magától értetődő módon megkülönböztetett figyelmet szentelt ennek az eseménynek olyannyira, hogy a találkozó helyszínének közelében, Kühlungsbornban egy speciális alkalmi stúdiót is felállított. A megkülönböztetett figyelem nem utolsósorban abban fejeződött ki, hogy a ZDF híradója külön híregységekben számolt be minden egyes fontosabbnak ítélt mozzanatról, így a résztvevők érkezéséről, a különféle tüntetésekről és tiltakozó akciókról, a heiligendammi tárgyalásokról és megállapodásokról, a német kancellár megbeszéléseiről, a csúcstalálkozóhoz kapcsolódó popzenei koncentről. A többi hírműsor nem részletezte ennyire az eseményeket, hanem többnyire egyetlen hosszabb tudósításban számolt be egy-egy nap észak-németországi történéseiről, de néhányszor előfordult, hogy a csúcstalálkozó fejleményeiről és a tiltakozó akciókról külön híregységek szóltak. Az olasz híradóban ugyanezt tapasztaltuk Bush elnök római látogatásának televíziós bemutatásában (június 7–9.). A RAI1 már az előkészületekről, a biztonsági intézkedésekről is több külön híregységben számolt be, magának a látogatásnak az egyes eseményeit (Bush találkozása Prodi miniszterelnökkel, Napolitano köztársasági elnökkel, XVI. Benedek pápával, az ellenzék vezetőivel, Bush és Prodi feleségének közös római sétája, tüntetések, tiltakozások, bel- és külföldi reagálások stb.) pedig helyszínenként külön tudósításokban közvetítette. A többi híradó viszont egyetlen híregységben számolt be a római és a kapcsolódó történésekről. Hasonló volt a helyzet az osztrák közszolgálati hírműsorban Kurt Waldheim halálakor (június 14.). Az ORF2 híradója a halálhír közlését követően külön visszatekintésben ismertette a politikus életútját, és önálló híregységeket szentelt a hazai és külföldi visszhangoknak, értékeléseknek, majd másnap az ünnepélyes temetés előkészületeinek és a gyászszertatásnak. Az MTV1 híradója a vizsgált napokon egyetlen eseményről sem készített egyidejűleg több külön híregységet. (Mivel az események és a híregységek nem feltétlenül esnek egybe, a híregységek száma alkalmanként magasabb lehet az események számánál. Éppen ezért, hogy ne legyenek félreértések, felhívjuk a figyelmet arra, hogy a Függelék 1. táblázata a hírekben tárgyalt eseményeknek, nem pedig a híregységeknek a listáját közli naponként és csatornánként. Így az imént említett eseményeknél – a G8 csúcstalálkozónál, Bush római látogatásánál, Kurt Waldheim halálánál – a leginkább érintett ország híradójában az események egyes részleteiről, epizódjairól szóló híregységek száma magasabb, mint maguknak az eseményeknek a száma.)

Itt említhetjük meg, hogy ha csak ritkán is, de akadtak híregységek, amelyek tulajdonképpen nem eseményt írtak le, hanem valamilyen helyzetet, állapotot, összefüggést ismerettek. Például:

RAI1: interjú egy írónővel az iszlám kultúráról (június 14.);

ORF2: az osztrák rákellenes szövetség adatai szerint sokan nem élnek a rákszűrés lehetőségével (június 4.);

MTV1: 2009 a magyar kultúra éve lesz New Yorkban (június 5.);

ORF2: az osztrák gazdaság növekedőben (június 6.);

MTV1: kevés turista köt utasbiztosítást (június 9.);

ORF2: az osztrákok utazási szokásai (június 9.) stb.

Elemzéseinkben vizsgáltuk a híregységekben ismertetett *események típusát*, a híregységekben érintett *társadalmi alrendszereket* és azokat a *közügyeket*, amelyek körül az események, illetve a közszereplők cselekvései, megnyilatkozásai forogtak, továbbá az *események aktív szereplői* közül azokat, akiket a híregységek élőben megszólaltattak.

A HÍRMŰSOROK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Formai jegyek

A vizsgált hírműsorok nagyon hasonló formai eszközökkel dolgoznak: mindegyik állandó zenei és mozgóképi szignált használ; a mozgógépi szignálban mindegyiknél megjelenik a földgömb motívum; a szignál és a stúdióháttér uralkodó színe mindegyiknél a kék; a szignál zenéje több mint figyelemfelhívó, minimum erőteljesnek minősíthető, de tulajdonképpen majd' mindegyik csatornánál kifejezetten agresszív, dübörgő, tolakodó; mindegyik híradás három-négy vagy még több tételt tartalmazó headline-nal, a legfontosabbnak ítélt események kiemelésével kezdődik, amely alatt végig fut a szignál; mindegyik híradás a témát, a lényegét kiemelő felirattal kíséri a híreket, és mindegyik feltünteti a híregységek készítőinek és a bennük megszólaló személyeknek a nevét (4. táblázat).

4. táblázat

Formai jellegzetességek a hírműsorokban

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Időjelzés az indításkor	+	–	+	–
Szignál mozgóképi grafikával és zenével	+	+	+	+
Földgömbmotívum a szignálban	+	+	+	+
A szignál uralkodó színe: kék	+	+	+	+
A szignál zenéje erőteljes, sokszor agresszív	+	+	+	+
Szignál hossza (másodperc)	30	10	8	6
Headline	+	+	+	+
– mozgóképpel	+	+	+	+
– felirattal	+	+	+	+
– időjárásjelzéssel	–	–	+	+
A szignál fut a headline alatt	+	+	+	+
Műsorvezetők jellemző száma	1	1	1	2
A grafikai, illetve stúdióháttér uralkodó színe: kék	+	+	+	+

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
A stúdióháttérben (időnként) képernyő(k), illetve álló- vagy mozgókép(ek) látható(k)	+	+	+	+
A lényegét kiemelő felirat kíséri a híreket	+	+	+	+
A műsorkészítők nevének feltüntetése a híregységek elején	+	+	+	+
A szereplők nevének feltüntetése a híregységek alatt	+	+	+	+
Szöveges rövid hírek futnak a hírek alatt a kép alján	-	-	-	-
Belső előzetesek, belső headline-ok	+	-	-	-
A híradón belüli áttekintő hírosszefoglaló	-	-	+	+
Sportblokk a hírműsorban	-	-	+	-
Időjárásjelzés a hírműsor végén	-	-	+	-
Összefoglalás a műsor végén	+	-	-	-
Műsorelőzetes a hírműsorban	+	-	+	+

Egészében véve megállapítható, hogy mind a négy ország közszolgálati híradója igyekszik többféle olyan formai eszközt felhasználni, amely alkalmas lehet a közönség figyelmének megragadására, lekötésére és az üzenet nyomatékosítására. A hasonlóságok ellenére persze vannak eltérések is, mégpedig nem utolsósorban az időtartamban és a híregységek számában (5. és 6. táblázat), továbbá a híradót megelőző felvezetés (például időjelzés, óra), a vizuális elemek, a ritmus, a műsorvezetési stílus és a járulékos információk (például belső előzetes, sport, időjárás-előrejelzés, összefoglalás a műsor végén) különbségeinek köszönhetően (4. táblázat).

A magyar közszolgálati televízió hírműsorát „Következik a Híradó” feliratú, kb. kétperces felvezetés előzi meg, amelyben külföldi városok vagy egyéb látványosságok (mozgó)képei láthatók az ottani idő és a helyi időjárás alapadatainak feltüntetésével, miközben a kép alján szalagszerűen szöveg fut a Híradó fontosabb híreinek tömör megnevezésével. A felvezetést „Ajánló” címmel kb. 20 másodperces (ön)reklámszerű mozgóképes montázs követi, majd gongszóval és a pontos idő feltüntetésével kezdődik a Híradót indító szignál, amely az összes csatorna közül itt a leghosszabb: a headline-ig, tehát az első műsorvezetői megszólalásig kb. fél perc is eltelik. Megállapítható, hogy a felvezetéssel, az ajánlóval és a hosszú szignállal messze kiemelkedően az MTV1 szánja a legtöbb időt, képi anyagot és írott szöveget a híradója promóciójára, a nézők figyelmének megragadására, érdeklődésének felkeltésére. Ezen sajátossága mellett az MTV1 híradóját az is megkülönbözteti a külföldi társaitól, hogy belső előzetest is alkalmaz, azaz él a figyelem felkeltésének, illetve fenntartásának azzal a módjával, hogy néhány hosszabb híregység után a műsor harmadánál-felénél megállítja a hírek egymásutánját, és röviden, mintegy belső headline-ként előre jelzi, miről lesz még szó a későbbiekben, nem ritkán olyan híregységeket kiemelve, amelyek bulváros tartalmuknál fogva széles körű nézői érdeklődésre számíthatnak. Az is egyedül a magyar híradót jellemzi, hogy a műsor legvégén röviden összefoglalja a legfontosabbnak tartott, korábban már a headline-ban is kiemelt híreket.

A szignál földgömb motívumú mozgó grafikája lendületes, zenéje meglehetősen agresszív; a mozgó grafika és a zenei szignál a 4-5 hírelemből álló headline-t is végigkíséri. A műsorvezető szerkesztőasztal mögött ül, a hírek alatt többnyire nonfiguratív mozgó-grafika képezi a háttérrel, amelyben gyakran megjelennek a hír témájával kapcsolatos álló vagy mozgóképek is. A Híradó este egyetlen műsorvezető közreműködésével kerül a nézők elé. A műsor „arca”, meghatározó személyisége – éppúgy, mint a tavaszi hónapokban végzett vizsgálatunkban – a híryanagot kedélyes magabiztossággal tálaló Pálffy István, akit időnként, főképpen a hétvégi napokon a képernyőről már szintén igen jól ismert, brüsszeli tudósítói munkájából visszatért B. Tóth Kriszta vált. A többnyire felirattal is nyomatékositott híreket a műsor végén a legfontosabbnak ítélt három-négy esemény – ezek rendszerint azonosak a headline-ban kiemeltekkel – összefoglalása követi, előtte azonban nem ritkán meglehetősen hosszú, akár két-három perces előzetesek hangzanak el az Este és/vagy a SzemPont című közéleti magazintról vagy egyéb műsorokról is. Az MTV a Híradó után reklámblokkal elválasztva Telesport címmel saját műsorvezetővel külön sporthíradót, majd – ismét reklámblokkal elválasztva – meteorológus közreműködésével önálló időjárás-előrejelzést közvetít, így a sporthírek és a meteorológia nem részei magának a hírműsornak.

A RAI vasárnap nem ad híradót, csak egész rövid hírosszefoglalót, a többi napokon viszont becsülettel kitölti hírekkel a híradónak fenntartott mind a harminc percet, sőt gyakran még többet is. A műsort forgó földgömböt ábrázoló, erőteljes zenétől kísért szignál vezet be, amely a headlinok között is látszik, illetve hallatszik, és röviden visszatér a műsor legvégén is. Az olasz hírműsor headjei mind a terjedelem, mind a szerkesztés tekintetében jelentősen eltérnek a többi vizsgált híradóiétól. A RAI híradójában a head 7-8 híreseményről tartalmaz előzetest, jóval többről, mint a többi vizsgált híradó headjei, és a szöveges felirattal is ellátott előzetesek meglehetősen hosszúak és részletesek, tehát nemcsak tartalomjegyzékszerű mozgóképes felsorolások a hírkínálatról, hanem szinte maguk is teljes hírek. Az adás egyetlen műsorvezetője szerkesztőasztal mögött ül, mögötte arany keretben mindvégig a szignálból ismert földgömbmotívum látható, de a hírek prezentálásában fontos vizuális szerep jut egy nagyméretű, többszélvényes képernyőnek; időnként a műsorvezető figyelemfelhívóan a képernyő felé fordul, amely aztán betölti az egész képet. Néha az is előfordul, hogy a műsorvezető kézbevesz egy papírlapot, és arról olvas fel egy frissen érkezett hírt, kiegészítést vagy egy közszereplő (politikus) által küldött üzenetet. Az egyik héten végig Monica Maggioni, a másikon Attilio Romita vezette a műsort, mindkettő nagy rutinnal és magabiztossággal. (Június 13-án, szerdán, amikor a RAI újságírói sztrájkoltak, egy másik férfi munkatárs olvasta a híreket.)

A híregységek megszakítás nélkül folyamatosan követik egymást, nincs belső előzetes. A híradó általában nem tartalmaz sporthíreket, néha azonban a műsor vége felé beszámoló látható-hallható egy-egy, az olaszok számára kiemelkedőnek számító sporteseményről, például a Forma-1 aktuális futamáról vagy egy fontosabb labdarúgó mérkőzésről. A műsor legvégén gyakran – legfőlegbb egy mondatnyi – előzetes hangzik el aznapi későbbi műsorokról, leginkább Bruno Vespa Porta a porta című, a RAI talán legintellektuálisabbnak tartott, de magas színvonala ellenére is könnyen befogadható, széles körben kedvelt politikai műsoráról.

A ZDF híradóját nem utolsósorban az különbözteti meg a többi vizsgált hírműsörtől, hogy szerves részét képezi egy sporthírekből álló blokk a műsor végén, tulajdonképpen egy sporthíradó a híradón belül, amely azonban a saját műsorvezetőt leszámítva semmilyen

formai elemmel sincs elválasztva a híradó első részétől. A műsor hétköznapokon a sporthírekkel együtt 20 percig tart, sporthírek nélkül azonban csak 17-18 percet tölt ki; vasárnapokon viszont csak fele ilyen hosszú, mindössze 10 perces. A híradót szerkesztőasztal mögött ülve egyetlen műsorvezető vezényli; az általunk vizsgált két hétben a műsorvezetői szerepet Petra Gerster, Barbara Hahlweg és Steffen Seibert töltötte be. A sporthíreknek külön műsorvezetője van – az elemzett két hétben végig Norbert König –, aki ugyanannál a szerkesztői asztalnál ül, mint a fő műsorvezető, de csak akkor válik láthatóvá, amikor kollégája – rendszerint valamilyen figyelemfelhívó átkötéssel – átadja neki a szót. Vasárnap, amikor csak 10 perces a műsor, nincs benne külön sportblokk, hanem esetleg magában az alaphíryanagban számolnak be egy érdekesebbnek tartott sporteseményről, mint például június 17-én Erdei Zsolt ökölvívó sikeres budapesti mérkőzéséről. (A külön sportblokkban közölt sporthíreket nem vettük figyelembe elemzésünkben.) A műsor legvégén alkalmanként utalások hangzanak el későbbi műsorokra, valamint a híradó internetes honlapjára, a lottóhúzás napján pedig a nyertes számokat is bemondják.

A műsor egészében mindössze néhány másodperces indító képi szignálja egy forgó földgömb, amely felett másodpercmutató közelít a nyolc órához; amikor a mutató eléri a nyolcat, meglehetősen agresszív, figyelemfelhívó zene hangzik fel, majd indul is a többnyire három híreseményt kiemelő, mozgóképekkel és felirattal kísért head. A head egy-két mondatos, meteorológiai térképet is mutató időjárás-előrejelzést is tartalmaz, amely aztán visszaköszön a műsor végén. A híradóban belső előzetes, belső head nincsen, viszont a műsor közepetáján Überblick (áttekintés) címmel hírösszefoglaló következik általában három-négy, többnyire külföldi helyszínről. Az Überblick mozgóképes, stúdiószöveggel kísért, rövidre fogott híregységeit (helyszíneit) az indító képi-zenei szignál (forgó földgömb) bejátszásai választják el egymástól. Az összeállítás mozgalmasságot, színességet visz az egyébként is lendületes, élénk ritmusú műsorba. Alighanem a mozgalmasságnak, lendületességnek tudható be, hogy a vizsgált híradók közül – viszonylagos rövidsége ellenére is – a ZDF-é tűnt a legérdekesebbnek, legtartalmasabbnak.

Ausztriában a közszolgálati ORF első csatornájának hagyományos értelemben vett híradója nincsen, ezért került a vizsgálati mintánkba az ORF második csatornájának a hírműsora. Az osztrák híradó több vonásban is erősen hasonlít a németországi közszolgálati hírműsorhoz, így a viszonylag rövid terjedelemben, a head szerkezetében, az időjárási információkban, a híradón belüli áttekintő hírösszefoglalóban. Az itt is földgömb motívumú, erőteljes zenével kísért, de egészen rövid szignál után következő head minden alkalommal három híreseményről ad figyelemfelhívó előzetest, valamint meteorológiai térképpel is illusztrált egymondatos időjárás-előrejelzést. A műsort férfi-nő párosok vezetik, az első héten Gerald Gross-szal és Ingrid Thurnherttel, a másodikon Tarek Leitnerrel és Danielle Sperá-val találkozhattak a nézők; a műsorvezető párok szerkesztőasztal mögött ülnek, hátuk mögött meghatározóan kék árnyalatokkal ellapult földgömb látható. Amikor nincsenek a híreket illusztráló mozgó- vagy állóképek, a stúdió látványa meglehetősen hideg és üres, ami valószínűleg hozzájárul ahhoz, hogy az ORF2 híradója a többi vizsgált hírműsorhoz képest kissé egyhangúnak, unalmasnak tűnik. Ezen a kissé unalmas összbenyomáson az sem változtat, hogy a férfi műsorvezetők néha felállnak, és egy nagyméretű kivetítőn grafikonokat, számszerű adatokat mutatnak, illetve magyaráznak, és az is megtörténik néhányszor, hogy valamelyik műsorvezető a szerkesztőasztal mellé ültetett vendéggel (szakértővel) rövid interjút készít. A műsorok némelyikében féldíő tájt van egy négy-öt – rendszerint külföldi – híreseményről beszámoló, viszonylag pergő ritmusú hírösszefoglaló, amely

azonban – a hasonló németországi hírblokktól eltérően – formailag nincsen kiemelve a híregységek egymásutánjából. Az osztrák híradónak nem részei a sporthírek, azonban a műsor végén az elköszönő műsorvezetők gyakran felhívják a figyelmet egy későbbi sporthíradóra, valamint egy hosszabb meteorológiai előrejelzésre, amely reklámblokkal elválasztva követi a hírműsort.

MENNYISÉGI ADATOK

A műsorok hosszát és a bennük megjelent híregységek számát tekintve egyfelől az MTV1 és a RAI1, másfelől a ZDF és az ORF2 híradói állnak közel egymáshoz: az előbbieket hosszabbak, és több híregységet tartalmaznak, az utóbbiak rövidebbek, és kevesebb híregységet közölnek (5. táblázat).

5. táblázat

*Híregységek száma és hossza naponként percekben (kerekítve)**

Első hét	MTV 1		RAI 1		ZDF		ORF 2	
	Hírek száma	Percek	Hírek száma	Percek	Hírek száma	Percek	Hírek száma	Percek
06.04. (hétfő)	18	28	20	31	12	16	12	17
06.05. (kedd)	18	28	21	32	11	17	12	17
06.06. (szerda)	19	28	13	28	10	18	12	17
06.07. (csütörtök)	16	28	22	33	14	17	11	15
06.08. (péntek)	22	29	19	31	17	19	12	17
06.09. (szombat)	15	20	22	34	16	17	12	17
06.10. (vasárnap)	12	15	–	–	10	10	13	17
Második hét								
06.11. (hétfő)	21	28	18	32	15	17	12	17
06.12. (kedd)	22	29	23	33	14	18	14	17
06.13. (szerda)	19	29	19	10	13	15	12	17
06.14. (csütörtök)	18	28	23	32	14	17	10	18
06.15. (péntek)	20	29	21	32	17	18	15	17
06.16. (szombat)	15	20	19	32	15	17	13	16
06.06.17. (vasárnap)	11	14	–	–	9	10	14	17
Összes híregység	246	353	240	360	187	226	174	236

* A híradók híregységeinek és időbeli terjedelmének számításakor nem vettük figyelembe a ZDF és – vasárnaponként – az MTV sporthíreit.

Az MTV híradóit mind a híregységek számát, mind a hosszúságot tekintve nagy szélsőségek jellemezték: előfordultak 11, de 22 híregységet tartalmazó híradások is, a terjedelmi határok pedig 14-15 perc és a közel félóra között (29 perc) mozogtak. Mint az 5. táblázat

adataiból egyértelműen kiolvasható, a nagy ingadozás a hétközi/hétfégi váltással függ össze: szokásos munkanapokon a Híradó este 18-22 híregységet közvetít átlagosan 28-29 perc terjedelemben, szombaton és vasárnap viszont lényegesen kevesebbet és rövidebben. A vasárnapi hírműsor abban is eltér a szokásos hétköznapi híradóktól, hogy a sporthíreket is tartalmazza, ezeket azonban elemzésünk nem vette figyelembe.

Feltűnhet, hogy június 7-én, csütörtökön az MTV hírműsora a hétköznapokon szokásos 28 perces hosszúság ellenére az átlagosnál, a szokásosnál kevesebb híregységet tartalmazott. Ennek az a magyarázata, hogy ezen a napon hosszú és részletes tudósítás volt látható a németországi G8 csúcstalálkozóról, és ez elvitte a figyelmet és az időt a kevésbé jelentős témákról. Ez egyébként megfigyelhető volt az olasz és a német híradónál is, de egy nappal korábban. Úgy tűnik, az MTV1 hírszerkesztői egy kicsit ráérősen reagáltak az eseményre, az államfők érkezésére és a nyitó nap történéseire.

A RAI1 majd minden napon (leszámítva természetesen a vasárnapokat, amikor a TG1 hírműsornak nincs kiadása) 30 percnél is hosszabb híradót közvetített. Annál feltűnőbb volt a sorban június 13-a (szerda), amikor a hírműsor mindössze 10 pecig tartott. A meglepően alacsony időtartam oka, hogy ezen a napon az újságírók és a szerkesztők sztrájkoltak, és csak egy rövidített hírosszefoglaló volt látható, amelyet nem is a megszokott műsorvezetők szolgáltattak, hanem egy (számunkra) korábról nem ismert férfi munkatárs. A helyettesítő a műsor elején beszámolt a sztrájkról, majd felolvasta a híreket, amelyekhez azonban szinte egyáltalán nem társult (mozgó)képi információ, és nem volt egyetlen helyszíni tudósítás sem.

Az olasz televíziós híradásnak a szokásos napokon egyenletesen fél óra körüli műsoridejében a híregységek száma meglehetősen erősen ingadozott, mégpedig 13 és 23 egység között. Június 6-án (szerdán), a németországi G8 csúcstalálkozó indulásának napján a Tg1 az átlagos 20 körüli helyett mindössze 13 híregységet közvetített, vagyis e világesemény – éppen úgy, mint a magyar hírműsorban – minden egyéb eseményről elvonta a figyelmet. Június 9-én (szombaton) ugyanilyen figyelemkoncentráció következett Bush amerikai elnök római látogatása kapcsán: az aznapi 16 híregységből 5 az amerikai elnök látogatásának egy-egy epizódjával foglalkozott, mégpedig a műsoridőnek közel a felét kitöltve.

A ZDF hétköznapokon a két előbbi csatornánál rövidebben, 15 és 19 perc között ingadozó időterjedelemben közölt 14-17 hírt, a mintába került két vasárnapi estén viszont – mint fentebb már említettük – a műsoridő mindössze tíz percet tett ki, és ebbe 9-10 híregység fért bele. A G8 csúcstalálkozó természetesen megkülönböztetett figyelmet kapott a német híradóban, így június 6-án (szerdán) a találkozó kezdetének napján a híradás teljes 18 perces idejének több mint a felét az erről az eseményről szóló tudósítások töltötték ki, és mindössze 8 olyan híregység fordult elő, amely valamilyen más eseményről számolt be. (A korábbiak értelmében mindezeket a mennyiségeket a sporthírek nélkül kell érteni.)

Az ORF2 három kivételével minden műsornapon 17 perc terjedelmű híradót közvetített 11 és 15 közötti híregységgel. A németországi G8 csúcstalálkozó a mennyiségi jellemzőkre nem gyakorolt különösebb hatást, annál szembetűnőbben megmutatkozott a Kurt Waldheim halálára irányuló televíziós figyelem felerősödése június 18-án (csütörtökön): a vizsgált kéthetes időszakban ezen a napon tapasztaltuk a leghosszabb híradást (18 perc) és a figyelemkoncentráció következtében a legkevesebb (mindössze 10) híregységet.

A 6. táblázat összesítve mutatja a híradók és a híregységek átlagos mennyiségi adatait. Ezen adatok szerint mindegyik mennyiségi mutató tekintetében a RAI1 teleújságja áll az első helyen a vizsgált híradók között; a második helyen a magyar hírműsor következik, míg a harmadik-negyedik helyre – a híradók átlagos hosszában és a híregységek számában egy-

aránt jócskán lemaradva – az ORF2 és a ZDF híradója kerül egymás között minimális különbségekkel. (Ha a ZDF esetében a híradó részét képező sporthíreket is beleszámítanánk a mutatókba, akkor a német híradó – hacsak kis mértékben is – mindenhárom mutató tekintetében megelőzné az osztrákot.)

6. táblázat

A híradók mennyiségi jellemzői

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Híradók híregységeinek átlagos száma	17,6	20,0	13,4	12,4
Híradók átlagos hossza percekben	25,2	30,0	16,1	16,8
Híregységek átlagos hossza percekben	1,4	1,5	1,2	1,4

A mennyiségi mutatók alapján a RAI1 híradója a legszorgalmasabb, ez a műsor adja a legtöbb hírt és a legnagyobb terjedelemben, vagyis nem csak több eseményről számol be, mint a társai, hanem ezt viszonylag a leghosszabban is teszi, ami – mint ezt később látni fogjuk – jelenthet alaposabb kifejtettséget, kidolgozottságot is, de jelenthet laza, kevésbé feszes, komótos, ráérős szerkesztésmódot is. (Zárójelben megjegyezzük, hogy a híradók és a híregységek percekben mért hosszúságát tekintve a RAI1 teleújságja még inkább kiemelkedett volna a vizsgált híradók mezőnyéből, ha a június 13-án lezajlott sztrájk nem rontotta volna le az átlagokat.) A TG1 ellenpontja a mezőnyben a ZDF híradója, amely a leglendületesebb, legfeszesebb ritmusú, legdinamikusabb szerkesztésű. A magyar híradó az olaszhoz áll közel, az osztrák híradó pedig mintha a legkevésbé lendületes volna.

A HÍREGYSÉGEK INFORMÁCIÓHORDOZÓ ELEMEI

A televíziós híradásokban nyelvi és képi információhordozó elemek, verbális és vizuális kódok működnek közre az üzenet átadásában:

verbális (orális) kód

- műsorvezetői szöveg,
- helyszíni tudósító szövege,
- saját hangján megszólaltatott szereplő szövege,

vizuális kód

- állókép,
- mozgóképek.

(Az előzőekben már említettük, hogy az orális szöveget mind a négy vizsgált hírműsorban rövidebb-hosszabb feliratok is kísérik, nyomatékosítják, ezekkel az írott információkkal azonban sem itt, sem a későbbiekben nem foglalkozunk külön.)

A verbális és vizuális információhordozó elemek kombinációjával hat kategóriát hoztunk létre a vizsgált híregységek jellemzésére (7. táblázat). E hat kategória lefedi mindazokat az információközlési típusokat és újságírói műfajokat (hír, tudósítás, riport, interjú), amelyekkel a televíziós híradásokban találkozhatunk.

7. táblázat

Szöveg és kép a híregységekben (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Csak műsorvezetői szöveg	1,2	7,7	1,6	0,6
Műsorvezetői szöveg + állókép	2,1	10,2	9,3	2,8
Műsorvezetői szöveg + mozgókép	37,0	23,1	41,4	50,3
Műsorvezetői szöveg + szereplő saját hangján + mozgókép	4,5	12,8	7,2	13,0
Műsorvezetői szöveg + helyszíni tudósító szövege + mozgókép	5,9	8,5	5,2	3,4
Műsorvezetői szöveg + helyszíni tudósító szövege + szereplő saját hangján + mozgókép	49,3	37,6	35,2	29,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	240	246	187	174

A televíziós technika jellegéből adódóan a híradókban a verbális (orális) szöveg és a mozgókép együttese uralkodik. A vizsgált anyagban egészében véve ritkán fordulnak elő olyan híregységek, amelyekben ne jelenne meg kép, mégpedig meghatározóan mozgókép. Különbségek azonban ezen a téren is megfigyelhetők. A RAI1 hírműsorában a többi csatornához képest meglepően gyakran talákoztunk olyan híregységekkel, amelyek kép nélkül csak műsorvezetői szövegből álltak. Ezt természetesen elsősorban a június 13-ai sztrájk magyarázza, de szerepet játszik benne az olasz híradószerkesztésnek az a sajátossága is, hogy a műsorvezetők gyakran olvasnak fel műsor közben a stúdióba a frissen befutott híreket, adalékokat, kiegészítéseket, valamint az érintett közszereplőktől, főképpen politikusoktól érkezett reagálásokat, hozzászólásokat; ez egyébként – a mozgókép hiánya ellenére – mozgalmasságot visz a műsorba, azt éreztetve, hogy a (hír)világ menet közben is folyamatosan alakul, változik. Műsorvezetői szöveggel kísért állóképek is az olasz híradóban fordultak elő a leggyakrabban (ez ismét az említett sztrájk hatása volt), de ebben a vonatkozásban a ZDF hírműsora is jelentősen eltért a magyar és az osztrák forrásoktól. A szereplőket megszólaltató helyszíni tudósítások mennyiségében a magyar híradó emelkedett ki; ezen a téren az osztrák híradó állt az utolsó helyen, az olasz és a német hírműsor közbeeső helyet foglalt el. A műsorvezető által elmondott mozgóképes híregységek számában viszont az ORF2 hírműsora tűnt ki, melyet jelentős különbségekkel a ZDF, majd az MTV1, végül a RAI1 híradója követett. Olyan híregységek, amelyekben a műsorvezetői szöveg és a mozgókép mellett a szereplők megszólaltatása is megjelent, az osztrák és az olasz híradókban fordultak elő viszonylag gyakrabban, míg a magyarokban a legritkábban.

A hírműsorok nyilvánvalóan annál információgazdagabbaknak, annál attraktívabbnak, annál hitelesebbeknek hatnak,

- minél nagyobb arányban mutatnak híregységeik mozgóképet a verbális szöveghez,
- minél gyakrabban vannak jelen tudósítóval az események helyszínein, és
- minél gyakrabban adnak lehetőséget a szereplőknek arra, hogy saját szavaikkal, saját hangjukon és saját arcukkal nyilatkozzanak, ne pedig az újságírók, szerkesztők foglalják össze mondanivalójukat.

A vizsgált híradóknak az ezen mutatókkal mérhető információgazdagságát a 8. táblázat tünteti fel. (Megjegyezzük, hogy néhány – egészében véve elhanyagolható számú – esetben a megszólaltatni kívánt személyt a szerkesztők csak telefonon tudták elérni, így csak hanggal és esetleg állóképpel jelentek meg a műsorban. Ezeket az eseteket úgy vettük, mintha az érintett személyt beszéd közben látni is lehetett volna.)

8. táblázat

*A híradások információgazdagsága csatornánként
(az összes híregység százalékában)*

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Csak verbális szöveg	1,2	7,7	1,6	0,6
Mozgókép	96,7	82,1	89,1	96,6
Helyszíni jelenlet	55,3	46,1	40,4	33,3
Szereplő saját hangján	53,8	50,4	42,4	42,9
Összes híregység	240	246	187	174

E mutatók szerint az MTV1 híradója él leginkább az információgazdagságot és a hitelességet fokozó eszközökkel, majd némi lemaradással a RAI1 teleújságja következik, azonban látnunk kell, hogy sokkal szorosabb lett volna az eredmény, ha a június 13-ai újságírósztrájk nem befolyásolja kedvezőtlenül az olasz hírműsort. A ZDF híradója – különösen a helyszíni jelenlet gyakoriságát nézve – elmarad az előbbi kettőtől, azonban itt is van egy sajátos körülmény, amely kihatott az adatokra: mint erre korábban már utaltunk, a G8 csúcshoz kapcsolódóan a német tévécsatorna a találkozó színhelyének, a hermetikusan elzárt Heiligendamm szigetének közelében, Kühlungsbornban külön stúdiót állított fel az esemény közvetítésére. Ha azokat a híregységeket, amelyeket az ezen kihelyezett stúdióban ülő műsorvezető mondott el a nézőknek (akár mozgókép kíséretében, akár a nélkül) helyszíni tudósításnak, helyszíni jelenletnek vettük volna (ami azért nem lett volna feltétlenül indokolt, hiszen Kühlungsborn mégsem Heligendamm), akkor ennek a kategóriának az előfordulási aránya magasabb lett volna a német műsor esetében, bár ez az összképen nem nagyon változtatott volna. Az ORF2 híradójának majdnem minden híregysége közölt mozgóképet, a helyszíni tudósítások aránya azonban itt volt a legalacsonyabb. Egészében véve tehát azt a megállapítást tehetjük, hogy a német és az osztrák tévéhíradók az információgazdagság benyomását és a hitelességet fokozó eszközök használatában valamelyest elmaradtak magyar és olasz társaiktól.

Visszatérve a 7. táblázat kategóriáihoz, bár erről a későbbiekben még lesz szó, már itt fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy a „műsorvezetői szöveg” terminus mindegyik csatorna esetében kizárólag az események bemutatását célzó leíró, tényközlésszerű szövegeket és a hírek közötti átvezetéseket, átkötéseket, előre- vagy visszautalásokat fed, és sehol sem jelent kommentárt vagy egyéb publicisztikát.

HÍRESEMÉNYEK, HÍRÉRTÉKEK

Elemzés tárgyává tettük, hogy a vizsgált televíziós hírműsorok milyen hírértékek alapján milyen típusú eseményeket preferálva szerkesztik meg napi hírkínálatukat. Köztudomású, hogy a média hírei nem mechanikus tükörképei a valóságnak: az újságírók, szerkesztőségek válogatnak, szelektálnak az általuk elért információkból, illetve eseményekből. A média által intézményesen termelt hírvilág alakulása szempontjából döntő kérdés, hogy az információs kapuórként tevékenykedő hírszerkesztők az események sokaságából mit választanak ki, mit engednek át, milyen információkat, milyen történéseket tekintenek elég magas hírértékűnek ahhoz, hogy közöljék őket.

A széles körben elfogadott, már-már szabványosított hírértékek listáján feltétlenül ott találjuk az alábbi szempontokat (Angelusz 2003):

- fenyegető veszélyek, konfliktusok,
- kiemelkedő teljesítmények, sikerek, rekordok,
- váratlanság, meglepetésszerűség,
- közelség, érintettség (térben és időben milyen közel a befogadókhhoz),
- prominencia (ismertség, híresség, kiválóság, közkedveltség, népszerűség),
- deviancia, a normák megsértése,
- aktualitás, újdonság, érdekesség („mindenki erről beszél”),
- fontosság.

A hírértékek körülhatárolnak néhány olyan jellegzetes eseménytípust, amelyek a híradások beszámolóinak a leggyakoribb tárgyai:

- rutinesemények: a hazai és nemzetközi politikai, gazdasági és kulturális közélet szokásos történései (a kormány munkája, a parlament ülései, pártharcok, tőzsdei mozgások, különféle intézmények tevékenysége stb.), amelyeknek figyelemmel kísérését a médiumok napi feladatának tekintik azon szempont alapján, hogy ezáltal biztosítható az állampolgárok számára a demokratikus részvételhez szükséges fontos információkkal való ellátása;
- botrányok: a nyilvánosság elől elzárt, eltitkolt, gyakran normasértő tevékenységek napvilágra kerülése, mintegy a folyamatos pástázás alatt álló rutinesemények ellenétei;
- váratlan, megrázó, esetleg nagy veszélyt jelentő, széles körben ható, fokozott információigényt kiváltó, rendkívüli „forró” események, amelyek magas hírértékűknél fogva minden forrásban a híradások élére kerülnek (tömegszerencsétlenségek, drámai méretű környezeti katasztrófák, terrorcselekmények, háborús konfliktusok kirobbanása, ismert személyiségek elleni merényletek stb.);
- úgynevezett médiaesemények: előre beharangozott, látványos, a tömegkommunikációs közvetítésre (is) tervezett, ünnepélyes, rituális, ceremoniális események (koronázások, államfői látogatások, nemzetközi konferenciák, ünnepek, megnyitók, prominens személyiségek házasságkötése vagy éppen temetése stb.).

Az elsorolt hírértékek és eseménytípusok felhasználásával 12 elemből álló kategóriasort állítottunk fel annak megragadására, hogy a vizsgált televíziós híradók milyen hírértékeket mérlegelve és érvényesítve szelektálnak a közlésre kínálandó eseményekből (9. táblázat).

9. táblázat
Híresemények a híradásokban (százalék)*

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Politikai rutinesemények	31,8	31,3	26,8	32,3
<i>Kormányzat</i>	12,7	7,6	4,8	6,9
<i>Látogatások</i>	5,3	7,1	10,9	7,5
<i>Párteseemények</i>	6,9	7,6	3,7	1,7
<i>Parlament</i>	6,1	8,2	4,8	13,3
<i>Önkormányzatok</i>	0,8	0,8	1,6	2,9
Egyéb rutinesemények	14,4	11,7	13,6	16,8
Tüntetések, tiltakozások, sztrájkok	4,1	5,3	6,9	4,6
Botrányok	3,7	1,7	2,6	2,3
Fegyveres konfliktus, háború vagy ezzel fenyegető feszültségek	5,7	4,9	9,6	9,8
Fenyegető veszélyek (környezetszennyezés, járványok stb.)	6,5	3,3	3,7	4,0
Bűntények, devianciák	11,1	13,4	8,5	5,8
Katasztrófák, balesetek, szerencsétlenségek	11,5	3,3	5,8	4,6
Kiemelkedő teljesítmények, rekordok, jelentős díjak, kitüntetések	2,1	2,5	5,8	4,0
Színesek, érdekességek, hírességek	5,3	15,6	12,3	9,2
Médiaesemények (ünnepek, avatások, megnyitók)	2,1	4,3	3,7	3,5
Nincs esemény	1,6	2,5	1,9	2,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	240	246	187	174

* Ez a táblázat együtt kezeli a külföldi és a hazai híryanagot, tehát nem tesz különbséget hazai és külföldi események között.

Ha nem is azonos arányokkal, de az összes vizsgált hírműsorban a *politikai rutinesemények* vonják magukra a legnagyobb figyelmet, ami természetesnek is tekinthető, hiszen a vizsgálatban érintett mind a négy csatorna közszolgálati, és így híradóik elvileg elkötelezettek a közéleti-politikai természetű információk folyamatos publikussá tétele és az állampolgárok közéleti eligazodásának és aktivitásának támogatása mellett. Belpolitikában a *kormányzat* tevékenysége a magyar, a *parlament* munkája pedig az osztrák híradóban kapott kiemelt figyelmet, mégpedig mindkét országban elsősorban az egészségüggyel kapcsolatos kérdések és viták kapcsán (egészségügyi reformlépések Magyarországon, illetve az otthonápolás szabályozása Ausztriában). A nemzetközi-külpolitikai természetű *látogatások* témakörében – nyilvánvalóan a németországi G8 csúcstalálkozóknak köszönhetően – a ZDF, a *pártpolitikai* ügyek kommunikálásában pedig – alighanem az éles pártpolitikai szembenállások visszatükröződéseként – a RAI és az MTV1 hírműsora járt az élen. Az *önkormányzatoknak*, a helyi közéletnek egyik híradó sem szentelt nagyobb teret.

A nemzetközi politikai élet nagy jelentőségű eseményei természetesen bármely ország közszolgálati televíziójában nagy hangsúlyt kapnak – a vizsgálat által átfogott idő-

szakban a G8 csúcstalálkozó volt egy ilyen kiemelkedő esemény. Hasonlóképpen általános érkelődésre számíthatnak a jelentős politikai súlyú országok belpolitikai eseményei – ilyenek voltak a franciaországi parlamenti változások az első mintahét végén –, továbbá a nemzetközileg nagy (el)ismertségű személyiségekkel kapcsolatos történések, ilyen volt 2007. június közepén Kurt Waldheim halála. Ezek mellett a mindegyik híradóban megjelenő események mellett persze mindegyik ország politikai életének megvannak az ország médiájának napirendjén jelentős súllyal szereplő specifikus helyi témái. Így például a RAI1 hírműsoraiban szinte az összes mintanapon szó esett a Pénzügyőrőség parancsnokának az ellenzék által erősen vitatott kinevezéséről, az ORF2 híradója pedig hasonlóképpen folyamatosan napirenden tartotta az otthoni (saját környezetben történő) betegápolás ügyét; az MTV1 hírműsorában az egészségügyi átalakítások és az ellenük való tiltakozások, valamint a Fidesz népszavazási kezdeményezése voltak a folyamatosan jelen levő belpolitikai témák.

Az *egyéb rutinesemények* közé elsősorban a gazdaság szokásos történéseit (vállalati, tőzsdei hírek, pénzügyek, bankvilág, a termelés és a piacok mutatóinak változásai stb.) soroltuk, például június 12-én MTV1: gyümölcs helyzet, gyümölcsárak, RAI1: Lisszabon–Kijev vasútvonal terve, ZDF: vita a telefontarifákról, ORF2: új vasúti pályaudvar terve Bécsben, de itt szerepeltek az olyan társadalmi-kulturális eseményekről szóló hírek is, mint a ZDF bemutatójában a Kölnben rendezett többnapos evangélikus találkozó (június 6., 7., 8., 9.).

Tüntetésekről, tiltakozásokról az összes vizsgált híradóban elsősorban a németországi G8 csúcstalálkozóról beszámoló összeállításokban, valamint az amerikai elnök római látogatásával foglalkozó tudósításokban esett szó. Igazán jelentős országos sztrájkok nem voltak a mintaidőszakban, de azért néhány alkalommal érkeztek hírek kisebb munkabeszüntetési akciókról, például RAI1: benzinkutasok sztrájkot terveznek (június 5.), ZDF: sztrájkkészség két tartományban (június 4.) stb. A RAI1 egy ismert személyiség éhségstrájkjáról is beszámolt: Marco Pannella liberális radikális politikus éhségstrájkot folytat a halálbüntetés beszüntetéseért a világ összes országában (június 8.).

Közéleti és egyéb *botrányok* is terítékre kerültek mind a négy híradóban, igaz, hogy nem különösebben gyakran: MTV1: Kóka János számlaügye (június 13.), RAI1: az Unipol-ügy és vizsgálata (június 15.), ZDF: a VW egyik felső szintű vezetőjének ügye a bíróság előtt (június 14., 15.), ORF2: az Eurofighter katonai repülőgép gyártásának és beszerzésének ügye (június 6., 10., 13.).

Fegyveres konfliktusokról, háborús összecsapásokról az összes vizsgált híradóban, kiemelkedően a palesztin belviszály kontextusában, a Hamasz és a Fatah kiújult konfliktusa, továbbá a kritikus libanoni helyzet kapcsán, valamint Izrael és a palesztin területek viszonyában, egészében tehát a közel-keleti feszültséggóc vonatkozásában esett a leggyakrabban szó. A palesztin belháború június 13-ától folyamatosan a híradások vezető hírei között szerepelt, mintegy az előző heti G8 csúcstalálkozó helyét elfoglalva a nemzetközi hírforgalomban.

A *fenyegető veszélyek* kategóriáját nagyrészt környezetszennyezésekről beszámoló híregységek töltötték ki, de érkeztek információk a klímaváltozás negatív hatásairól, élelmiszerek által tartalmazott káros anyagokról, madárinfluenzával kapcsolatos lépésekről és egészségromboló szokások terjedéséről is, például ORF2: környezetszennyező por nagy mennyisége Steiermarkban (június 6.), ZDF: kisgyermekeknek készült tejben mérgező anyagot találtak (június 9.), MTV1: magyar oltószer madárinfluenza ellen (június 11.), RAI1: a klímaváltozás és a migráció városokat fenyeget (június 12.) stb. A veszélyekről

szóló hírek gyakorisága egészében véve nem volt különösebben magas, mindenesetre említést érdemel, hogy a magyar híradóban majdnem kétszer akkora arányban fordultak elő környezetszennyezési hírek, mint a többi csatornán, például: a Ligur-tenger algásodása (június 12.) kagylópusztulás a Körösökön (június 12.), erős légszennyezettség Budapesten (június 13.) stb.

Bűnügyekről, devianciákról kiemelkedően a RAI1, majd nem sokkal lemaradva az MTV1 közölte a legtöbb hírt, aztán a ZDF következett, végül a legkevesebb bűnügyi tudósítással az ORF2 zárta a sort. A RAI1 teleújságja nem pusztán azért került a bűnügyi témák gyakoriságát tekintve a lista élére, mert sok(féle) bűnesetről számolt be, hanem mert gyakran több napon keresztül is visszatért ugyanarra a bűnügyre, például a Nápolyban egy sörbárnál történt lövöldözés (június 4., 5.), de még inkább a calabriai szőlőgyilkosság több este is (június 8., 9., 11., 12., 14.) témája volt a híradónak. Hasonló jelenség megfigyelhető volt az MTV1 híradójában is: Zsanett állítólagos rendőri megerőszakolásának nyomozása június 12-től 15-ig egyfolytában napirenden volt.

Katasztrófákról, balesetekről, szerencsétlenségekről a magyar hírműsor kivételével az összes híradóban kevesebb híregység számolt be, mint bűntényekről. Ezeknek többsége időjárás szélösszegekről szólt, például: MTV1: felhőszakadás Szajkon (június 7., 8.), ZDF: ítéletidő a Perzsa-öbölben, Omanban (június 6., 7.), Németországban ítéletidő több helyen (június 9., 10.), ORF2: Ausztráliában nagy viharok áldozatokkal (június 10.) stb. A kiemelkedő magyar adatok egyfelől két, a médiában napokon keresztül napirenden tartott panelháztűznek, másfelől több vízbefúlásos szerencsétlenségnek volt köszönhető: paneltűz Budapesten (június 7., 8., 9.), újabb paneltűz Budapesten (június 10.), strandon vízbefúlt egy 12 éves gyermek (június 4.), vízhalál a bányatóban (június 7.) stb.

Kiemelkedő teljesítményekről legtöbbször kitüntetések, díjak átadásáról tudósító híregységekben van említés. Ezen a téren a német és az osztrák híradók jártak az élen, például: Georg Büchner-irodalmi díj odaítélése (ZDF: június 7.), Walter Koschitzky-díj odaítélése (ORF2: június 14.) stb.

A színészek, érdekességek, hírességek kategóriában a vizsgált két hétben Paris Hilton szerepelt leggyakrabban a hírekben: az összes forrás hírt adott arról, hogy közlekedési vétség miatt börtönbe kellett vonulnia, de nagyon gyorsan kiengedték, majd – talán a közfelháborodás hatására – visszavitték a börtönbe (június 4., 7., 8., 9.). Egyébként elsősorban a RAI1 kultiválta ezt a gyakran bulvárízű hírtípust, például: Paul McCarthy új lemeze (június 4.), eponi derbi olasz nyertes zsokéval (június .), Jessica Alba színésznő unja, hogy szexinek tartják (június 8.), Banderas és Diaz a Shrek 3 című filmben stb., de a ZDF híradója is viszonylag gyakran közölt színészeket, érdekességeket, különösen, ha mint érdekességeket – jobb híján – az Atlantis űrhajóval kapcsolatos viszonylag nagyobb számú híregységeket is ide soroljuk (június 7., 9., 14., 15.), továbbá angol rockzenekar őregekből (június 4.), németek az Atlanti-óceánon történelmi hajómodellel (június 9.) stb.

A médiaesemények tipikus példáinak tekinthetők az angol királynő születésnapj ünnepségéről vagy Kurt Waldheim búcsúztatásáról beszámoló híradások (RAI1, ZDF, ORF2: június 16., illetve ORF2: június 15.).

Néhány híregység valójában nem a híradást megelőzően bekövetkezett eseményt írt le, hanem valamilyen állapotot, helyzetet, tendenciát rögzített, például gyermekmunka Olaszországban (RAI1: június 11.), az osztrákok nyaralási szokásai (ORF2: június 9.) stb. Az ilyen *nem eseményyszerű híregységeknek* azonban egyik híradóban sem volt jelentősebb az előfordulásuk.

Most vizsgáljuk meg, hogy az egyes csatornák hírműsorai milyen hírértékeket, milyen eseménytípusokat preferálnak leginkább, milyen események adják a fő profiljukat.

Korábban már jeleztük, hogy a közszolgálati rendeltetésből adódóan mind a négy vizsgált hírműsort erős közéleti-politikai profil jellemzi. Az MTV1 híradójában igen erős a bel- és nemzetközi politika iránti érdeklődés – a híregységek több mint felében politikai vonatkozások állnak az előtérben –, viszont ezen belül viszonylag kis figyelem irányul a világban zajló fegyveres, háborús konfliktusokra. Igen jelentős – a híryanag 30 százalékát közelítő – a különféle veszélyek, a katasztrófák, szerencsétlenségek és a bűncselekmények, devianciák bemutatása, ugyanakkor a mezőnyben itt a legalacsonyabb a színesek, az érdekességek és a hírességek viselt dolgairól szóló híregységek részaránya.

A RAI1 híradójában is erős a politikai-közéleti érdeklődés, viszont a bulvárízű témaköröknek is igen jelentős a részesedésük: a tematikában itt a legmagasabb egyfelől a színesek (érdekességek, hírességek) és a médiaesemények, másfelől a bűnügyek előfordulási gyakorisága (együttesen közel 25 százalék), viszont a legalacsonyabb a különféle veszélyekről és a katasztrófákról, balesetekről, szerencsétlenségekről szóló hírek részesedési aránya (együttesen alig 7 százalék).

A ZDF híradójában a többi vizsgált forráshoz képest kevésbé domináns a belpolitikai témakörök tárgyalása, viszont az előbb érintett két híradóval összevetve lényegesen nagyobb arányban kerülnek terítékre a nemzetközi politika témakörei (ez nyilvánvalóan a németországi G8 csúcstalálkozóhoz tudható be), valamint a fegyveres összecsapások, háborús konfliktusok. A bűntények részesedése a német tematikában a mezőny egészét tekintve közepesnek mondható, a színesek, érdekességek, hírességek témacsoport részaránya viszont az ezen a téren kiemelkedő olasz híradót közelíti.

Az ORF2 hírműsorában a magyar és az olasz híradóhoz hasonlóan igen erős a politikai-közéleti érdeklődés azzal a különbséggel, hogy itt a fegyveres összecsapások, háborús konfliktusok bemutatása is jelentős gyakoriságú. Bűntényekről és katasztrófákról, balesetekről, szerencsétlenségekről lényegesen ritkábban esik szó, mint a többi híradóban, a színesek, az érdekességekről, hírességekről szóló híregységek viszont jelen vannak, ha nem is kiemelkedő gyakorisággal.

HELYSZÍNEK, TÁRSADALMI ALRENDSZEREK, KÖZÜGYEK

A híradásokban érvényesülő hírértékek és szelekciós szempontok vizsgálatát annak számbavételével folytatjuk, hogy a belföldi híryanag milyen társadalmi alrendszereket jelenít meg, és milyen ügyeket állít a közfigyelem előterébe. Mielőtt azonban rátérnénk erre a témakörre, vessünk egy pillantást a híradók földrajzára, ha nem is mélyebben, legalább annak a kérdésnek az erejéig, hogy milyen arányban reprezentálódnak külföldi és fontosabb belföldi helyszínek.

A külföldi és a hazai helyszínek gyakoriságát tekintve igen jelentős különbség mutatkozott az egyik oldalon a magyar és az olasz, a másik oldalon a német és az osztrák híradók között. Míg az MTV1 és a RAI1 hírműsorának közel a háromnegyedét belföldi események, illetve hazai vonatkozású híregységek tették ki, és csak 26-28 százalék körül alakult a külföldi eseményekről szóló tudósítások aránya, addig a ZDF és az ORF2 híradójának híregy-

ségei gyakorlatilag fele-fele arányban oszlottak meg a belföldi és a külföldi helyszínek között, vagyis az utóbbi csatornákon jóval nagyobb figyelem irányult a külföldi eseményekre, mint az előbbieken (10. táblázat). (Azok a híregységek, amelyek nem eseményt, hanem valamilyen helyzetet, állapotot, tendenciát írnak le, többségükben belföldi-hazai kötődésűek voltak.)

10. táblázat
A híresemények helyszíne (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Külföld	28,3	26,4	48,9	50,3
Belföld	71,7	73,6	51,1	49,7
<i>főváros</i>	43,0	28,1	12,1	37,6
<i>vidéki város</i>	8,6	17,4	22,6	2,3
<i>falu, tanya</i>	4,9	1,3	0,5	0,6
<i>régió, megye, tájegység, tartomány stb. (vidék általában)</i>	5,7	5,9	4,9	4,0
<i>az ország egésze, az ország általában</i>	6,1	5,5	3,1	4,0
<i>meghatározatlan belföld</i>	3,3	15,3	7,9	1,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	240	246	187	174

Megerősítve számos nemzetközi összehasonlító kutatás eredményeit, külföldi esemény képernyőre kerülésének leginkább akkor volt esélye, ha fennállt legalább az egyik az alábbi, a hírértéket növelő körülmények közül:

- fegyveres konfliktus, háborús összecsapás vagy legalábbis annak közvetlen veszélye,
- a világ ismert feszültségócai (Közel-Kelet, Irak stb.),
- nagyhatalom érintettsége,
- a világ egészére kiható esemény,
- drámaian nagy katasztrófa vagy bűntény,
- hírességek, világsztárok,
- meghökkentő, szenzációszámba menő érdekességek, különlegességek, extrémítások,
- hazai érintettség.

Íme néhány jellegzetes példa a vizsgált híryanagból:

- az összes híradó több napon keresztül is a vezető hírekben közölte a palesztin belviszály fejleményeit, a Hamasz és a Fatah közötti fegyveres összecsapások eszkalálódásának jeleit;
- kiemelt médiafigyelmet kapott a németországi G8 csúcstalálkozó, amely a világ egészének sorsára kiható ügyekben – globális klímaváltozás, energiaproblémák, szegénység stb.– tárgyalóasztal mellé ültette a nagyhatalmakat;
- Paris Hilton mint a hatalmas szállodabirodalom szépreményű örököse már születésénél, családi háttérével fogva hírességnek számít, botrányai azonban tovább öregbítették hírnevét, és fokozták iránta a média érdeklődését;

- az űrhajózás hírei rendkívüliségüknél fogva mindig is számíthattak a közérdeklődésre, különösen ha bonyodalmak, leküzdendő nehézségek is adódtak, mint az Atlantis űrbázisnál a veszélyes javítási munkálatok;
- a G8 csúcstalálkozó és az USA elnökének római látogatása esetében a helyszínből adódó hazai érintettség magától értetődő volt a német és az olasz média számára;
- az egész világ figyelmét magára vonó, drámaian nagy méretű katasztrófa vagy rendkívüli bűntény nem történt a vizsgált időszakban, de mind a négy híradóban előfordultak külföldi szerencsétlenségekről, rendkívüli időjárásról szóló híradások.

A helyszíneket tekintve nemcsak a külföld-belföld vonatkozásban mutatkoztak jelentős különbségek a vizsgált csatornák között, hanem abban is, hogy a belföldi helyszínek között mekkora figyelem irányult a fővárosra. Szembetűnő, hogy a magyar és az osztrák híradóban a főváros, tehát Budapest és Bécs kiemelten gyakori helyszíne a média által megörökített eseményeknek. Nem kétséges, hogy ebben az a történelmi gyökerű társadalmiszervezési körülmény tükröződik vissza, hogy mindkét országban a fővárosi centrum, az egyközpontúság nyomja rá a bélyegét a politikai, gazdasági és kulturális közéletre. Olaszország és Németország tartományi, illetve szövetségi államszerkezetében a jelentős súlyú helyi központokkal és a számos nagyvárossal szemben Róma és Berlin a médiában sem játszik kizárólagos szerepet. A német híradó esetében persze azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az első vizsgált hét nemzetközileg legkiemelkedőbb eseményének, a G8 csúcstalálkozónak Berlintől távol Rostock közelében Heiligendamm szigete volt a helyszíne.

Rátérve a hírműsorokban érintett társadalmi alrendszerekre, a gyakorisági adatokból képet alkothatunk arról, hogy a vizsgált csatornák híradói milyen mértékben tartják és látatják fontosnak a társadalmi lét különféle területeit (11. táblázat).

Szinte egyező értékekkel az összes híradóban a *politikai szférára* irányul a legnagyobb figyelem. Ez nemcsak abban mutatkozik meg, hogy – mint a 8. táblázaton láthatuk – az összes csatornán a politikai (rutin)események állnak a gyakorisági lista élén, hanem hogy az eredendően más alrendszerekhez köthető események és ügyek is mind a négy országban gyakran átpolitizálódnak, politikai eseményekként és ügyekként (is) értelmeződnek, majd így jelennek meg a médiában is. Például Magyarországon és Ausztriában egyebek között az egészségügy (reformlépések, kórházátalakítások, illetve otthonápolás), Olaszországban a pénzügyőrség (vezető kinevezése és működése), Németországban szintén az egészségügy (otthonápolási díj) eredendően szakmai fejleményei és problémái pártfüggetlen, hatalmpolitikai megközelítések következtében politikai viták és összeütközések tárgyává váltak, és többnyire ennek az átpolitizálásnak köszönhetően kerültek fel a televíziós híradások napirendjére. Ha például Magyarországon az egészségügy, Olaszországban pedig a pénzügyőrség irányítása nem lett volna a kormányoldal és az ellenzék éles rivalizálásának hálás terepe, valószínűleg egyik televíziós csatornát sem érdekelt volna különösebben, hogy hány aktív ágy van egy kórházban, mennyit várakoznak a betegek a rendelőintézetekben, vagy hogy állami vagy magánforrásból finanszíroznak-e egy-egy kórházi részt, illetve hogy ki és hogyan vezeti a pénzügyőrséget.

11. táblázat

A belföldi híregységekben érintett társadalmi alrendszerek (százalékban*)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Politika	40,6	41,4	40,8	40,6
<i>Belpolitika</i>	37,2	28,7	25,5	32,5
<i>Külpolitika</i>	5,2	12,7	16,3	8,1
Gazdaság	16,3	16,6	17,3	23,2
Állam, rend, közbiztonság	21,5	24,9	15,3	9,3
Honvédelem	1,7	0	1,0	3,5
Jog, igazságszolgáltatás	5,2	7,7	5,1	4,6
Egészségügy	10,7	2,8	4,1	15,1
Oktatásügy	3,5	1,1	2,0	2,3
Kultúra	6,4	14,6	16,3	16,3
Közösségek, civil szféra	1,2	3,9	0	2,3
Egyházak, vallási élet	0,6	2,2	4,1	0
Kommunikáció, média	1,2	2,2	3,1	3,5
Környezet, környezetvédelem	10,5	4,9	9,2	5,8
Sport	0	4,9	0	2,3
Összes belföldi híregység	172	181	98	86

* Az összeg nem egyenlő 100 százalékkal, mivel ugyanaz a híregység több társadalmi alrendszert is érinthetett.

Az erős politikai-közéleti irányultságon belül mind a négy híradóban, de különösen a magyarban és az osztrákban a *belpolitika* állt a figyelem előterében. A *külpolitika* elsősorban a német és az olasz hírműsorban kapott nagyobb teret, ami nyilvánvalóan a G8 csúcstalálkozó, illetve Bush római látogatása hatásának tudható be. A *gazdaság* egészében véve közepesnek mondható gyakorisággal került fel a vizsgált híradók napirendjére, az osztrák csatornán azonban a többi forrással összehasonlítva nagyobb arányban szerepeltek gazdasági témák, mégpedig elsősorban energiapolitikai ügyeknek (június 15., 16., 17.), valamint olyan híregységeknek köszönhetően, amelyek Ausztria gazdasági-pénzügyi helyzetének – egyébként igen kedvező – adatait ismertették, például június 6-án és 10-én. Az állam, rend, közbiztonság szférája a bűnügyekkel foglalkozó híregységek viszonylag magas arányának következtében ért el a magyar és az olasz híradóban a másik két hírműsorhoz képest nagyobb említési gyakoriságot, a *honvédelem* viszont a vizsgált két hétben kívül esett a televíziós hírszolgáltatás figyelmén, leszámítva az osztrák híradónak az Eurofighter harci repülőgépjánús beszerzési ügyével foglalkozó közléseit. A *jog és igazságszolgáltatás* területét az olasz híradó érintette viszonylag gyakrabban, Napolitano köztársasági elnökkel még hosszú interjú is készült a műsorban az igazságügy reformjának szükségességéről (június 6.). Mint már többször is jeleztük, *egészségügy*vel kapcsolatos kérdéseket leggyakrabban az osztrák és a magyar híradó állított a középpontba, az *oktatásügy* viszont mindegyik forrásban meglehetősen háttérbe szorult. A *kulturális* információk közlésében a magyar hírműsor messze elmaradt társaitól (zárójelben megkockáztathatjuk a

feltevést, hogy esetleg a felfokozott politikai orientáció vonta el a figyelmet a kultúra eseményeiről), a *civil szféra*, a *vallási-egyházi élet* és a *média* témakörei viszont egyik híradóban sem tartoztak még a közepes gyakoriságúak közé sem; talán egyedül a ZDF-nek a kölni evangélikus napokról készült tudósításai jelentettek említésre méltó kivételt. A *környezettel, környezetvédelemmel* foglalkozó híregységek előfordulási arányában a magyar és a német hírműsor emelkedett ki a mezőnyből. A *sport* területét érintő híregységek előfordulása meglehetősen esetlegesnek tekinthető, hiszen a sporteseményekről szokásosan mind a négy televízió külön műsorban vagy legalábbis külön blokkban (ZDF) számolt be. Mint erre korábban már utaltunk, a RAI1 egy-két alkalommal a színesek, érdekességek kontextusában kitért néhány, Olaszországban igen nagy érdeklődéssel kísért sporteseményre (labdarúgás, Forma 1). Ugyanezt tette az ORF2 híradója is, de mindkét csatorna hírműsorában akadtak olyan sport tematikájú híregységek, amelyek nem sportversenyek eredményeiről, hanem doppingvizsgálatokról és jövőbeli sportrendezvények előkészületeiről szóltak (Salzburg pályázata téli olimpiára, a 2008. évi labdarúgó EB előkészületei).

A híradók valóságképeinek fontos mutatója az is, hogy a belföldi tárgyú híregységeik által bemutatott események milyen témakörök, milyen ügyek körül forogtak, vagyis mi jelent meg, mi tematizálódott fontos közügyként a politikusok, a közszereplők megnyilatkozásaiban, vitáiban. A 12. táblázat országonként azoknak az ügyeknek, témaköröknek a listáját közli, amelyeket a vizsgált híradók mint fontos közügyeket legalább két vagy ennél több híregységben tárgyaltak valamilyen szempontból.

12. táblázat

A leginkább tematizált (belföldi) ügyek csatornánként (az ügyeket említő híregységek abszolút száma)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Egészségügyi reform, kórházátalakítások	10			
A Fidesz népszavazási kezdeményezése	8			
Kóka számlaügye	6			
Zsanett és a rendőrök	5			
Új rendőrségi vezetők	5			
Ombudsman-jelölések	4			
Kormányátalakítási hírek	4			
Környezet, környezetvédelem	4			
Új kormányzóvívők	2			
Autók felelősségbiztosítása	2			
Budapesti metrófelújítás	2			
A jobboldal rendkívül éles kritikája a kormánnyal és a baloldallal szemben		11		
A pénzügyőrség vezetése és működése		10		
Az olasz gazdaság helyzete		10		
Igazságügyi reform		4		
Az Unipol Assicurazioni ügye		4		
Bush római látogatásának biztonsági intézkedései		3		

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Az árapiac liberalizációja		3		
Környezet, környezetvédelem		2		
Olaszország és az iszlám		2		
A velencei vihorszerencsétlenség vizsgálata		2		
A római Family Day melegeparádé		2		
Környezet, környezetvédelem			5	
Vallás és egyház a modern korban (a kölni evangélikus napok kapcsán)			4	
Bevándorlók, menekültek, kisebbségek Németországban			4	
Bérek, bérkövetelések			4	
Szolgáltatások árai, díjai			4	
Volt DDR polgárok kárpótlása			2	
A náci rendszer áldozatainak kárpótlása			2	
Az FDP baloldalkritikája			2	
A die Linke megalakulása és programja			2	
Az otthonápolás szabályozása				10
Az Eurofighter-ügy				5
Ausztria gazdasági helyzete				4
Oktatási reform				3
Ausztria energiahelyzete				3
Sportrendezvények szervezése				3
A bécsi Operaház új igazgatója				3
Környezet, környezetvédelem				2
Menekültek Ausztriában				2

A hírkínálatban leginkább tematizálódott közügyek gyakorisági listájára egészében véve az volt a jellemző, hogy a legélesebb belpolitikai viták és szembenállások tárgyát képező ügyek jelentek meg a leggyakrabban: egészségügyi átalakítások a magyar és az osztrák műsorban, éles belpolitikai konfrontációt kiváltó kinevezés az olaszban, az ellenzék kormánybuktatásnak szánt népszavazási kezdeményezése a magyarban, botrányízű fejlemények a magyarban (Kóka számlaügye, Zsanett és a rendőrök) és az osztrákban (Eurofighter-ügy), maga a belpolitikai konfrontáció (szokatlanul éles jobboldali kritika) az olaszban. Ebben a tekintetben a német híradó kivételnek bizonyult: a gyakran felmerült közügyek nem feltétlenül pártok közötti összecsapások tárgyaiként tematizálódtak, hanem inkább mint társadalmi problémák, kérdések. A pártpolitikai szempont háttérben maradása alighanem a G8 csúcstalálkozó hatásának tudható be: a német földön zajló jelentős nemzetközi esemény hosszú napokra elvonta a figyelmet a belpolitika fejleményeiről. Amint a G8 csúcstól az utóhatásai is elültek, rögtön megjelentek a híradóban a nagykoalíciós kormányzás vitatott ügyeit exponáló híregységek, például: viták az SPD és a CDU-CSU között (június 10.), G8 után Merkel problémái, vita az otthonápolási díjról (június 11.).

KIEMELT TÉMÁK ÉS ESEMÉNYEK

Mint erről már szó volt, mind a négy vizsgált közszolgálati csatorna headline-nal indítja a hírműsorát, vagyis él a figyelemfelhívásnak azzal az eszközzel, hogy azokat a témákat, eseményeket, amelyeket különösen fontosnak tart, illetve amelyektől a nézők érdeklődésének, figyelmének megragadását különösképpen reméli, a részletes hírek előtt egy tömörített tartalomjegyzékben rövid (de mozgóképpel és felirattal is nyomatékosított) előzetesként kiemeli, és a közönség figyelmébe ajánlja.

A headline-oknak a 13. táblázaton látható témaszerkezete sokban, de nem mindenben hasonlít arra a tematikus képre, amelyet a fentiekben tárgyalt 9., 10. és 11. táblázatok tükröztek a hírek tartalmi összetételéről. Így például a külföldi hírek aránya a headline-okban szinte teljesen megegyezik a külföldi és a belföldi híryanag nagyságát mutató 10. táblázat adataival, vagyis itt is azt látjuk, hogy az osztrák és a német híradó jóval nagyobb figyelemmel kíséri a külföld eseményeit, mint ahogy ezt az olasz, de különösen a magyar műsor teszi. Ugyanilyen arányegyezések tapasztalhatók az egészségügy és a balesetek, szerencsétlenségek kategóriáknál: az előbbinél a magyar és az osztrák, az utóbbinál a magyar híradó emelkedik ki a mezőnyből mind a headerek, mind a részletes híryanag tartalmi megoszlásának adataiban (9. és 11. táblázat). Más kategóriák, így mindenekelőtt a kultúra esetében viszont azt tapasztaljuk, hogy a headerek kevésbé emelik ki az ezekben a kategóriákban azonosítható eseményeket, mint ahogy azok a részletes hírek között szerepelnek (11. táblázat).

13. táblázat

A headline-okban kiemelt híregységek tartalmi típusai (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Külföld (politika)	22,2	11,5	30,5	42,8
Belpolitika	22,2	16,6	13,9	28,6
Külpolitika	0	8,9	5,5	2,4
Gazdaság	5,5	8,9	8,3	9,5
Igazságügy, bíróságok	0	2,6	5,5	0
Egészségügy	7,4	1,3	2,8	9,5
Környezet	0	0	0	0
Oktatásügy	1,8	1,3	0	2,4
Kultúra	3,7	5,1	11,1	7,1
Egyház, vallás	0	2,6	5,5	0
Veszélyek	0	6,4	0	0
Balesetek, katasztrófák	14,8	2,6	2,8	2,4
Bűnügyek	12,9	14,1	5,5	4,8
Színészek, érdekességek	9,3	12,8	11,1	2,4
Sport	0	5,1	0	0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
A headline-okban kiemelt összes híregység	54	78	36	42

Ellenkező irányú eltérést is megfigyelhetünk: az MTV1 headline-jai a színeseket, érdekességeket és a hírességek viselt dolgait lényegesen jobban (majdnem kétszeresen) kiemelik, mint ahogyan azok a részletes híryanagból részesednek, mintha a magyar szerkesztés ezzel remélné a közönség kedvét fokozni a műsor végignézéséhez (ez a törekvés, tehát a színes, szórakoztató események kiemelése a magyar műsor belső előzeteseinél is megfigyelhető). Az osztrák híradó viszont ennél a kategóriánál éppen fordítottan jár el: lényegesen alacsonyabb arányban jelez előre a headben színeseket, érdekességeket, mint ahogy azok a részletes híryanagban elfordulnak. (A headline-ok teljes listája a Függelék 2. táblázatában látható.)

A témák, események kiemelésének tárgyköréhez tartozik az a kérdés is, hogy az egyes híradókban milyen sorrendben, milyen szerkezetben követik egymást a különféle tartalmi típusba tartozó híregységek: mi az, ami rendszerint elől áll, mi az, ami általában hátrébb szorul, és mi az, ami nagy valószínűséggel a műsor végére kerül. A sorrendiségnek olyan általános kommunikációs tapasztalatokra épülő megfontolásokból van jelentősége, hogy az az információ, amely egy sorban elől áll, fontosabbnak, jelentősebbnek hat, mint az, amely hátrébb következik.

Nagy általánosságban mind a négy híradóra az a jellemző, hogy

- a műsor legelején a headben is első helyeken kiemelt komoly és fontos politikai-közéleti eseményekről szóló híregységek állnak;
- a belföldi hírek rendszerint megelőzik a külföldieket;
- a külföldi hírek többnyire nem gyűlnek el a belföldiekkel, hanem egy összefüggő, belföldi hírekkel nem megszakított blokkot alkotnak;
- a bulvár, tabloid műsoregységek hátrébb, a műsor második felében kerülnek sorra.

Hangsúlyozni kell, hogy ezek nem abszolút szabályok, hanem inkább csak tendenciaszerűen érvényesülő rendezési elvek, amelyeket bármikor felülírhat egy aktuális szerkesztési megfontolás. Például a németországi G8 csúcstalálkozó mint nagyjelentőségű, rendkívüli esemény június 6-án, 7-én és 8-án nemcsak a német, hanem az olasz és az osztrák műsorban is a híradások élén szerepelt, megelőzve minden belföldi témát. Annál feltűnőbb, hogy a magyar híradóban ez a világesemény egyszer sem került a hírek élére: 6-án a nyolcadik, 7-én a harmadik, 8-án már a tizenhetedik helyre szorult, igaz, hogy 7-én egy hazai rendkívüli esemény, egy budapesti panelházban pusztító tűzvész foglalta el az első helyet, a második helyre azonban még ekkor sem a G8, hanem az egészségügyi átalakításokkal kapcsolatos hazai belpolitikai vita került. (Lásd Függelék: 1. és 3. táblázat;)

A külföldi híreknek egy blokkba foglalására jó példa a ZDF híradója: ha nincsen (külföldi) rendkívüli esemény, akkor a külföldi témájú híregységek az Überblick című, a műsornak a közepe táján kezdődő, formailag is elhatárolódó részébe kerülnek. Formai elhatárolás nélkül az osztrák és tulajdonképpen a magyar híradó is általában a műsor harmadánál-felénél kezdődően egy blokkban adja le a külföldi információkat. Az olasz híradót viszont ebből a szempontból lazábban (színesebben?) szerkesztik: gyakran megtörténik, hogy belföldi és külföldi hírek minden különösebb (legalábbis felismerhető) rendszer nélkül keverednek egymással, például június 12-én az alábbi sorrendben következtek a híregységek (a külföldi hírek dőlt betűvel):

1. Napolitano: igazságügyi reformot!
2. Unipol-ügy: telefonbeszélgetések vizsgálata,
3. éles középjobb kormánykritika: új választásokat!
4. *Bush hazatért Európából, USA-ban olasz jobboldali közíró kormánykritikája,*

5. tüntetés a nyugdíj értékállóságáért ,
6. Bertinotti házelnök a szociális helyzetről,
7. a pénzügyőrés vezetője kinevezésének ügye,
8. a püspöki konferencia titkára és Vörös Brigádok terroristák,
9. Calabria: gyilkosság,
10. palesztin belháború,
11. Banca Italia: statisztikai adatok az olasz gazdasági növekedésről,
12. Lisszabon–Kijev vasútvonal terve,
13. parlament: az árampiac liberalizálásának ügye,
14. Bush Albániában,
15. Vicenza: tűz egy építkezésen,
16.

Ha azt vesszük szemügyre, hogy a részletes híradásokban a híráram nagy figyelmet vonzó első helyein milyen tartalmi típusba tartozó hírek találhatók, az egyes közszolgálati csatornák között még jelentősebb különbségeket tapasztalunk, mint a teljes híráramnál (9., 10. és 11. táblázat), illetve a headline-okban (14. táblázat). Lényegében az a tendencia érvényesül, hogy az első négy hír még jobban kiemeli a híradók eltérő vonzódását bizonyos tartalmakhoz. Így például megerősödik az a benyomás, hogy a magyar hírműsor a többi híradóhoz képest lényegesen erősebben koncentrálna a belpolitikára, viszont kevésbé érdeklődik a külföld eseményei iránt, az osztrák híradó viszont éppen ellenkezőleg, a társakhoz képest jóval erősebben figyel a külföld eseményeire. Abban viszont a négy első híregység alapján még szembetűnőbb a magyar és az osztrák híradók tematikájának hasonlósága, hogy jelentős teret szentelnek az egészségügy vitatott kérdéseivel foglalkozó híregységeknek (mint láttuk, az MTV1 hírműsorában ez a témakör még a nemzetközi hírfogalomban megkérdőjelezhetetlenül vezető G8 csúcst is maga mögé szorította).

14. táblázat

A híradások első négy híregységének tartalmi típusai (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Külföld (komoly, politika)	3,6	25,0	28,5	48,2
Belpolitika	51,8	29,2	17,8	14,3
Külpolitika	0	12,5	23,2	1,8
Gazdaság	1,8	6,2	5,4	5,4
Igazságügy, bíróságok	3,6	4,2	3,6	3,6
Egészségügy	12,5	0	0	8,9
Környezet, környezetvédelem	3,6	0	5,4	3,6
Oktatásügy	0	0	0	3,6
Kultúra	0	0	1,8	0
Egyházak, vallás	0	2	3,6	0
Veszélyek	0	4,2	0	1,8
Balesetek, katasztrófák	10,7	4,2	0	0
Bűnügyek	10,7	6,2	3,6	0

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Színesek, érdekességek	0	0	0	0
Sport	0	0	0	1,8
Egyéb	1,8	4,2	7,1	1,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
A híradások első négy helyén előfordult összes híregység	56	48	56	56

Az is jól látszik a 14. táblázaton, hogy a magyar híradó tematikájára igen erősen rányomta a bélyegét néhány kiemelkedő baleset, szerencsétlenség, illetve bűnügy: a budapesti paneltüzek és Zsanett konfliktusa a rendőrökkel többször is az első négy híregység között szerepelt. (Az első négy helyen szereplő híregységek teljes listája a Függelék. 3. táblázatában látható.)

KONFLIKTUSOK ÉS ERŐSZAK A HÍREGYSÉGEKBEN

A tévéhíradók világszerte fontos, a kutatásokban világszerte gyakran érintett vonása a konfliktusosság és az erőszakteliség, vagyis az, hogy a belföldi híryanagyból kibontakozó szűkebb hazai környezetet és a külföldi tárgyú híregységek által megjelenített tágabb nagyvilágot milyen arányban ábrázolják konfliktusokkal és erőszakkal áthatottnak.

Konfliktusosnak tekintettünk minden olyan (bel- vagy külföldi helyszínű) híregységet, amely valamilyen érdeklődésről szól, kezdve a (parlamentari) pártok nézetkülönbségeitől, vitáitól, szócsatáitól a tiltakozásokon, sztrájkokon, tüntetéseken keresztül a fizikai összecsapásokig, fegyveres harcokig, háborúkig. Hangsúlyoznunk kell, hogy valamely híregységet csak akkor soroltunk a konfliktusosok közé, ha benne a konfliktus világosan megjelent, egyértelműen kifejeződött, jól felismerhetően ábrázolódt. Ez azt jelenti, hogy nem minősítettünk konfliktusosnak egy híregységet pusztán azért, mert olyan ügyről szólt, vagy olyan ügyet említett, amellyel kapcsolatban gyakran bontakoznak ki viták, összeütközések, vagy amelyekről köztudomasú, hogy konfliktusok tárgya, forrása. Így például, bár a vizsgált időszakban az MTV1 híradójában az egészségügyben tervezett vagy már végre is hajtott átalakítások a kormányoldal és az ellenzék közötti nézetütközések és konfrontációk állandó tárgya volt, nem tekintettük konfliktusosnak azokat a híreket, amelyek az egészségügyi reformlépésekkel kapcsolatban csak arról informáltak, hogy az egyik vagy a másik kórházban miképpen oldják meg a vizitdíj beszédését vagy hogyan szervezik és ütemezik a sürgős és az előre tervezhető műtéti beavatkozásokat. Ha viszont arról (is) esett szó, hogy az ellenzék vagy az orvosi kamara, vagy valamelyik szakszervezet a vizitdíj megszüntetését és a kórházi átalakítások azonnali felfüggesztését és az egészségügyi miniszter lemondását követelte, akkor a szóbanforgó híregysége(ke)t a konfliktusosok közé soroltuk.

Mint a 15. táblázat mutatja, a vizsgált hírműsorok, ha egymáshoz képest különböző arányokban is, de mindenképpen igen jelentős teret szentelnek konfliktusos események-

nek. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen a konfliktusok, érdekütközések, viták nélküli „normál” ügymeneteknek rendszerint alacsony a hírértékük: ha valami megy a maga megszokott útján, nincs róla mit beszélni. Ha viszont valamilyen ügy vagy folyamat megkérdőjeleződik, nézetütközések, viták tárgyává válik, és különösen, ha az ellentétek fizikai erőszakba csapnak át, azonnal magas hírértékűvé válik, és jó eséllyel pályázhat arra, hogy felkerül a média napirendjére.

15. táblázat

A híregységek konfliktusos jellege (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Konfliktusos	27,5	25,2	24,9	29,4
Nincs konfliktus	72,5	74,8	75,1	70,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	240	246	187	174

A vizsgált közszolgálati híradók között a konfliktusos tartalmú híregységek arányában meglehetősen kis különbségek mutatkoztak. A legkevésbé konfliktusorientáltak a német hírműsor mutatkozott, aztán sorrendben az olasz, majd a magyar híradóban egyre több konfrontatív eseményt találunk. Ha abszolút számban nem is, az előfordulási arányt tekintve az osztrák híradó bizonyult a leginkább konfliktusos tartalmúnak. A konfliktusos híregységek fő forrásait egyfelől a hazai belpolitika, a kormányoldal és az ellenzék ütközései, illetve a pártok csatározásai képezték, másfelől a nagypolitika közismert feszültséggócjai, mindenekelőtt a Közel-Kelet, valamint különféle tiltakozások és tüntetések a világ legkülönbözőbb részein.

Tágabb és szűkebb világunk, társadalmi környezetünk, mindennapi életünk természetesen a médiától függetlenül tele van érdekütközésekkel, konfliktusokkal. A televízió által uralt kulturális környezet állapotáért aggódók rendszerint nem is önmagában azt tartják problematikusnak, hogy a tévéműsor közvetítette valóságos vagy fiktív világok konfliktusok sokaságát hordozzák magukban, hanem azt, hogy a konfliktusok, érdekütközések erőszakos eszközökkel, fizikai erővel vagy éppen fegyverekkel történő megoldásának – nem ritkán naturalisztikus – ábrázolásai egy erőszakos és félelmetes világ képét kultiválják és az erőszaknak vagy éppen a félelemnek-menekülésnek a szocializációs mintáit kínálják (lásd Gerbner 2000). Erre a problematikára tekintve tettük fel a kérdést, vajon a vizsgált televíziós hírműsorok milyen arányban közvetítenek erőszakos, félelmet keltő tartalmakat a közönségüknek

Elsőként azt vettük szemügyre, hogy a közszolgálati hírműsorokban terítékre került konfliktusoknak, konfrontációknak mekkora hányada a szó szorosabb értelmében vett fizikai erőszak (emberi élet kioltása, illetve ennek kísérlete, utcai összecsapás, fegyveres harc, háború), és mekkora hányad a szimbolikus, kommunikációs természetű ütközés, tehát például a parlamenti vita, a tévékamerák előtti verbális összecsapás, sajtótájékoztatókon a másik fél álláspontjának, tetteinek bírálata, elutasítása, békés tüntetés, bejelentett sztrájk stb. (16. táblázat).

16. táblázat

A híregységekben bemutatott konfliktusok természete (százalékban)

	MTV 1	RAI	ZDF	ORF
Fizikai ütközés, erőszak, fegyveres harc, háború	40,3	41,7	57,4	41,2
Szimbolikus, kommunikációs, parlamentáris ütközés	59,7	58,3	42,6	58,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes konfliktusos híregység	66	62	47	51

A bemutatott konfliktusok a ZDF hírműsoraiban bizonyultak a viszonylag legnagyobb arányban erőszakos természetűeknek, a magyar, az osztrák és az olasz híradó között viszont ebben a tekintetben gyakorlatilag nem volt különbség: mindháromban alacsonyabb arányú volt az erőszakos konfliktusok aránya, mint a németben. A vizsgált időszaknak a legnagyobb nemzetközi médiafigyelmet magára vonó, fizikai erőszakkal teli, szinte már háborúvá eszkalálódó eseménysorozata a palesztin belviszály volt. Ez a fejlemény természetesen mind a négy közszolgálati hírműsorban jelentős teret kapott. A német híradóban az erőszakos konfliktusoknak a többi hírműsorban tapasztalhoz képest nagyobb arányát a németországi G8 csúcstalálkozót megelőző és napokon keresztül kísérő tüntetéseknek, a tüntetők és a rendőrség közötti összecsapásoknak a más csatornáknál lényegesen részletesebb bemutatása eredményezte.

Amikor az erőszakos természetű konfliktusokat tárgyaló híregységek mennyiségét az összes híregység számához viszonyítottuk (17. táblázat), csak kis eltéréseket találtunk a csatornák között: a magyar, az olasz és az osztrák híradók az összes híregységeik alig több mint egytizedében (10-12 százalékában) foglalkoztak valamilyen erőszakos cselekménnyel, egyedül a ZDF híradójában mutatkozott valamivel magasabb arány (14 százalék).

17. táblázat

A fizikai erőszak aránya a híradásokban (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Fizikai erőszak	11,3	10,2	14,1,	12,1
Nincs fizikai erőszak	88,7	89,8	85,9	87,9
Összes híregység	240	229	187	174

Láthatjuk, hogy a vizsgált hírműsorok mindegyike távol áll attól, hogy elborítsa az erőszak. Ezzel együtt sem vitatható azonban, hogy egy feszültségekkel, konfliktusokkal teli világot tárnak a nézők elé, amelyből egyáltalán nem hiányoznak az erőszakos vonások, az erőszakos fellépések sem. Ha a 15., 16. és 17. táblázatok alapján ebből a szempontból kívánánk néhány vonással felvázolni a csatornák arculatát, némi leegyszerűsítéssel a következőket mondhatnánk:

- az ORF2 és MTV1 híradója viszonylag sok konfliktusról számolt be, e konfliktusok között azonban viszonylag kevés volt erőszakos;

- ZDF híradója viszonylag kevés konfliktusról adott hírt, e híregységek között azonban viszonylag sok tartalmazott erőszakot;
- a RAI1 híradója mind a konfliktusos, mind az erőszakos tartalmú híregységek arányát tekintve közbeeső helyet foglalt el.

BULVÁROSODÁS?

Hagyományosan meglehetősen élesen elhatárolódott egymástól a mértékadónak tartott, az állampolgárok közéleti tájékoztatását – legalábbis elvekben – feladatának tekintő, objektivitásra törekvő, „komoly”, felelős hírszolgáltatás és a szenzációk, botrányok, bűnügyi tudósítások, kis színes hírek, pletykák, *tabloidok* közlésére szakosodott, könnyed, szórakoztató bulvársajtó. Az utóbbi időben azonban egyre többen látják úgy, hogy „a média objektivitása, azaz az információ előnyben részesítése a szórakoztatással szemben az újságírás professzionális eszménye inkább, semmint gyakorlati valósága” (Császi 2002, 116). Ennek a véleménynek az erősödésében két egymással alighanem összefüggő tényező játszott szerepet: egyfelől a „komoly” informálásnak és a szórakoztató, bulvár irányultságnak az angol *infotainment* szóeleménnyel (*information* [információ] + *entertainment* [szórakozás, szórakoztatás]) jelölt, világszerte érzékelhető összecsúsítása, másfelől annak, a hírek hagyományos információközlő felfogását némileg megkérdőjelező nézetnek a terjedése, hogy a bulvársajtónak, a tabloidnak, az infotainmentnek is megvannak a maga semmiképpen sem lebecsülendő társadalmi-kulturális funkciói, nem utolsósorban az, hogy hozzájárulnak a morális rend fenntartásához vagy esetenkénti újradefiniálásához. Például „a bűnügyi történetek a társadalmi normákról, a katasztrófák médiareprezentációi pedig a társadalmi szolidaritásról szóló vitákat helyettesítik. A média pletykái és botrányai [...] olyan kísérleti léggömböknek tekinthetők, amelyek állandóan mérik a társadalom lelkiismeretét, érzelmi hőmérsékletét és a kollektív társadalmi kérdésekkel kapcsolatos érzékenységet” (Császi 2002, 138). Vajon tetten érhető-e a bulvárosodás, az infotainment tendenciája a vizsgált közszolgálati tévéhíradókban? – röviden ezt a kérdést vesszük szemügyre ebben a részben.

Az általunk vizsgált műsorok szép számmal közölnek olyan híregységeket, amelyekkel kapcsolatban minden bizonnyal jogosan alkalmazható a „bulvár” jelző, hiszen nyilvánvalóan nem olyasféle fontos információkat tartalmaznak, amelyekre az állampolgároknak feltétlenül szükségük lehetne közéleti tájékozódásukhoz, a világban való eligazodásukhoz, mindennapi ügyeik intézéséhez. Íme ezeknek a komoly, fontos, fajsúlyos hírektől könnyen elválasztható tabloidoknak néhány jellegzetes típusa az általunk vizsgált híryanagban:

hírességek, nevezetességek

- Paris Hilton börtönbe vonulása (MTV1, RAI1, ZDF, ORF2 június 4., 7., 8., 9.),
- Banderas és Diaz a Shreck 3 filmben (RAI1 június 8.),
- Justin Timberlake popsztár Bécsben (ORF2 június 4.),
- Jessica Alba színésznő: unalmas szexinek lenni (RAI1 június 8.),

botrányok megbotránkoztatások

- Vatikán: egy turista ráugrott a pápamobilra (MTV1, Rai1, ZDF, ORF2 június 6.),

különös bűnügyek

- Calabriában egy fiú megölte a szüleit (RAI1 június 8., 9., 11., 12.),
- Portugáliában eltűnt angol kislány ügye (RAI1, ORF2, ZDF június 13., 25.),
- megkerült egy ellopott Stradivari hegedű (ORF2 június 6.),
- Albániában ellopták Bush karóráját (ORF június 12.),
- autók piromániás gyújtogatója (RAI1 június 16.),

extremitások

- Pécs: motoros száguldozó videóra vette saját balesetét (MTV1 június 11., 12.),
- ámokfutó kamion az autópályán a forgalommal szemben (ORF2 június 10.),

meglepő találmányok, furcsa orvosi esetek, kétséges hitelességű felfedezések

- „fapados” személyautók (MTV1 június 4.),
- japán számítógépes műarc mimikája (RAI1 június 5.),
- intelligens implantátum adagolja a gyógyszereket (ORF2 június 16.),

extra teljesítmények

- Anglia: rockzenekar öregemberekből (ZDF június 4.),
- Budapest: csókrekord a Kossuth téren (MTV1 június 10.),
- Marche: egy barlangász hónapokat töltött egyedül a föld alatt (RAI1 június 7.),

furcsa természeti jelenségek

- Dánia: hőségrekord (MTV1 június 8.),
- Miláno: nyúlinvázió miatt repülőtér lezárva (ORF2 június 17.),

karneválok, népiünnepélyek

- a brunei szultán lányának esküvője (ORF2 június 10.),
- Brazília: melegek fesztiválja (ZDF június 11.).

Az egyik legkedveltebb bulvár témakör az állatokkal kapcsolatos történetek: születések és bébiállatok az állatkertben, állatok különleges képességei és teljesítményei, kedvenc állatok eltűnése és megkerülése stb. A vizsgált két hétben azonban egyetlen ilyen témájú hír sem fordult elő egyik csatorna híradójában sem.

A televíziós híradókban megjelenő bulvár irányultság mértékét megragadni hivatott 18. táblázat négy kategóriát különböztet meg:

- a közéleti tájékozódást segítő, ebből a szempontból fontos információkat tartalmazó, egyértelműen fajsúlyos *komoly hírek*;
- olyan *kétértékűnek* nevezhető eseményekről szóló hírek, amelyek ugyan kedvelt témái a bulvár irányultságú médiának, de amelyek a komolynak, mértékadónak tartott hírközlésben is feltétlenül megjelennek, bár nem feltétlenül a kiemelt helyeken, ilyenek például a nagy katasztrófák, a különösen megrázó bűntények, a maguk területén, a maguk műfajában vitathatatlanul nagy ismertségnek örvendő hírességek jelentősebb ügyei, jelentős felfedezések, találmányok, kutatási eredmények, valamint a médiaesemények, amelyeknek leglátványosabb példája a vizsgált időszakban az angol királynő születésnapjának ünneplése volt Londonban,
- *bulvár hírek, tabloidok*, „kis színesek” a fentebb felsorolt típusokból;
- *jelentéktelen hírek*, vagyis olyan dolgokról, eseményekről, jelenségekről szóló beszámolók, amelyeknek az érdektelenségük, jelentéktelenségük, kisszerűségük – lényegében tehát az alacsony hírértékük – miatt valójában nem is kellett volna bekerülniük a közszolgálati tévéhíradók hírkínálatába, néhány példa a vizsgált híryanagból: hajótűz Capriban (RAI június 7., 8. – sem a hajónak, sem a tűznek, sem a károknak a mérete nem indokolta, hogy a hír két napon keresztül is napirenden legyen egy or-

szágos médiumban), egy kis vasúti állomás kávéautomatáját állítólag nem ívóvízzel működtetik (RAI1 június 16.) stb.

(Zárójelben megjegyezzük, hogy mivel a kategóriák között nincsenek éles, természet adta határok, hanem a szubjektivitásnak is teret adó minősítésekről, értékvalasztásokról van szó, egy-egy híresemény besorolásánál lehetnek bizonytalanságok.)

18. táblázat

A bulvár irányultság jelenléte a híradókban (a híregységek százalékában)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Komoly tájékoztatás	74,4	70,3	75,8	81,5
Kétértékű	24,8	26,7	22,6	15,0
Bulvár	0,8	2,5	1,6	3,3
Jelentéktelen	0	0,4	0	0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híregység	240	246	187	174

A tisztán, egyértelműen bulvárnak minősíthető híregységek aránya az osztrák híradóban volt a legmagasabb, majd a RAI1, aztán a ZDF és végül az MTV1 következett. Ezek a százalékos arányok azonban kissé félrevezetőek, mert nagyon eltérő mennyiségek képezték a 100 százalékot jelentő összeget, egyébként is a bulvár kategóriában olyan alacsonyok az elemszámok (MTV1: 2, RAI1: 6, ZDF: 3, ORF2: 6), hogy messzemenő következtetésekre semmiképpen sem adnak lehetőséget. A kétértékű híregységek aránya viszont már meggyőzően mutatja, hogy az olasz híradó hajlott a leginkább a bulvár felé, majd – meglehetősen közeli arányokkal – a magyar és a német hírműsor következett, a legkevesebb bulvár felé hajló híregységet pedig az osztrák híradó közölte. Teljesen jelentéktelennek csak a RAI1 egy-két híregységét találtuk. Egészében véve azt állapíthatjuk meg, a vizsgált minta alapján egyik híradóról sem állítható, hogy a komoly tájékoztatás közszolgálati feladatát feláldozták volna a legszélesebb közönség kegyeit kereső, az igénytelenségnek is teret engedő bulvár oltárán, mindenesetre az sem vitatható, hogy leginkább az olasz híradóban, de a magyarban és a németben is érzékelhető, hogy az infotainment nem egészen idegen a szerkesztői stratégiától.

AZONOS ÉS ELTÉRŐ ESEMÉNYEK, TÉMÁK

A híradók között fennálló hasonlóságok és különbségek kézenfekvő mutatója, hogy melyek voltak azok az események, témák, amelyek mindegyik csatorna híradójában megjelentek, és melyek azok, amelyek a négy közül csak az egyikben tűntek fel.

Összességében a vizsgált 14 napon mindössze 20 olyan híresemény fordult elő, amelyről mind a négy híradó beszámolt, miközben 713 olyan eseményt találtunk, amelyről csak az egyik műsor adott hírt. 24 volt azoknak a híreseményeknek a száma, amelyek két vagy három csatorna híradójában is megjelentek.

19. táblázat
Azonos és eltérő híresemények a híradókban (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2	Összes Híradó
Több csatorna híradójában is közölt esemény	11,3	11,4	21,5	24,1	16,2
Csak egy csatorna híradójában közölt esemény	88,7	88,6	78,5	75,9	83,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Összes híresemény	240	246	187	174	847

Az egyezések alacsony és a teljes különbségek magas száma nem meglepő, hiszen túlnyomórészt mindegyik híradó olyan belföldi eseményekről szól, amelyek más országokban nem nagyon számíthatnak (médiá)érdeklődésre. Mint már más vonatkozásokban is megállapíthatunk hasonlóságokat a magyar és az olasz, illetve a német és az osztrák híradók között, itt is az ötlik a szemünkbe, hogy egyfelől a magyar és az olasz, másfelől a német és az osztrák híradóban mért értékek igen közel esnek egymáshoz. Ha visszatekintünk a 10., a 13. és a 14. táblázatokra, kézenfekvőnek tűnhet annak az összefüggésnek a tételezése, hogy minél nagyobb a külföld iránti érdeklődés egy híradóban, minél nagyobb a külföldi eseményekre fordított figyelem, annál magasabb arányban fordulnak elő olyan híregységek, amelyek más (külföldi) híradókban is közölt eseményekről szólnak. Abban azonban, hogy a ZDF és az ORF2 híradóiban a többi csatorna híradójában is közölt hírek kétszer olyan nagy arányban fordultak elő, mint az MTV1 és a RAI1 híradóiban, ezen összefüggés mellett igen jelentős szerepet játszhatott az a körülmény, hogy az előbbi híradókban jelentősen alacsonyabb a híregységek, illetve a közölt híresemények (abszolút) száma, mint az utóbbiakban, így a német és az osztrák híradókban a több híradóban is közölt események (abszolút) száma magasabb százalékos arányt tesz ki, mint a magyarban és az olaszban, amelyekben nagyobb a híregységek, illetve a közölt események (abszolút) száma.

A 20. táblázat azt mutatja, hogy melyek voltak azok a híresemények, amelyek mind a négy vizsgált híradóban megjelentek, és ez a mind a négy híradóban való megjelenés hány alkalommal fordult elő. (A négy híradóban egyező híregységek listáját a Függelék 4. táblázata közli.)

20. táblázat
Az öt csatorna egyező híregységei (abszolút számok)

G8 csúcstalálkozó	7
Palesztin belviszály	6
Franciaországi parlamenti választások	2
Bush Rómában	2
Peresz lett az izraeli elnök	1
Kurt Waldheim halála	1
Vatikán: egy turista ráugrott a pápamobilra	1
Összesen	20

Az öt csatorna egyező híryanagának a harmada a G8 csúcstalálkozóval, tehát egy nagy fontosságú nemzetközi világeseményel és közel ugyanekkorra hányada a palesztin helyzettel, egy háborús veszélyt is magában rejtő válsággóccal foglalkozott. A franciaországi parlamenti választások francia belpolitikai hír volt, amely nyilvánvalóan annak a körülménynek köszönhetően került fel kétszer is mind a négy híradó napirendjére, hogy Franciaország Európa egyik vezető országa, komoly nemzetközi befolyással. A Bush római látogatására irányuló médiafigyelmet egyfelől az amerikai elnök, illetve az USA világhatalmi pozíciója, másfelől Olaszország Európában betöltött jelentős szerepe motiválta. Az izraeli elnök megválasztásának híre azért került be ismét mind a négy híradóba, mert az ország a közel-keleti válságövezet meghatározó tényezője. Kurt Waldheim a nemzetközi politika prominens személyisége volt, és nem kétséges, hogy a vatikáni hír is a pápa személye miatt vált fontossá, de ugyanakkor vitathatatlanul igen erős volt a botrányszerűsége és a bulvárszínezete is. Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a négy híradó közös választásaiban a nemzetközi politikai fontosság és a háborús veszéllyel terhelt válságjelleg, valamint a – szintén elsősorban politikai – prominencia hírértéke játszott leginkább szerepet.

Az egyezőkhoz képest tulajdonképpen sokkal érdekesebbek a csak a csatornák egyikén közölt hírek (ezeknek a listáját a Függelék 5. táblázata közli), hiszen ezek az egyes híradók egyéni vonásait, egyéni profilját tükrözhetik, és egyéni törekvéseikről, egyéni kommunikációs stratégiájukról árulkodhatnak (21. táblázat).

21. táblázat

A csak az egyik csatornán előfordult híregységek tartalmi típusai (százalék)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Külföld (komoly, főleg belpolitika)	7,3	3,5	8,2	19,7
Belpolitika	24,8	24,7	16,0	16,5
Külpolitika	2,3	7,4	9,8	3,9
Gazdaság	10,1	11,9	16,0	16,5
Igazságszolgáltatás	1,8	4,9	4,8	3,1
Egészségügy	6,9	1,5	0,8	8,7
Környezet, környezetvédelem	5,0	1,9	3,2	0,8
Oktatásügy	2,3	1,0	0	1,6
Kultúra	4,1	5,4	6,4	7,8
Egyházak, vallás	0,9	1,5	4,0	0
Veszélyek	3,2	2,9	2,4	0
Baleset, katasztrófa	11,0	4,9	8,6	5,5
Bűnügy	12,4	11,9	4,0	3,9
Színesek, érdekességek	5,5	10,9	8,0	7,9
Sport	0	4,5	0,5	3,1
Egyéb	2,3	1,0	1,6	0,8
Összesen	100	100	100	100

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Az összes híregység, amely csak egyetlen csatornán fordult elő	213	218	146	132
A csak az egyetlen csatornán előfordult híregységek az összes híregység százalékában	88,7	88,6	78,5	75,9
Összes híregység	240	246	187	174

A 21. táblázat alsó sorairól az olvasható le, hogy minél több a híregység egy csatornán, annál több a csak ezen a csatornán előforduló egyedi hír. Ez elég természetes összefüggésnek tűnik, hiszen minél több eseményen akad meg a szerkesztő szeme, annál valószínűbb, hogy olyanra talál, amely más híradóban nem szerepel.

Mind a négy híradóról elmondható, hogy egyértelműen közszolgálati jellegük kifejeződését láthatjuk abban, hogy a csak az egyik vagy csak a másik híradóban előforduló híranyaguk meghatározó többsége, kétharmada-háromnegyede a politikai-közéleti tájékoztató, a szűkebb hazai és a tágabb nemzetközi környezetről való ismeretszerzést szolgáló komoly információkat tartalmazott. Ezen belül is a belpolitika eseményei, majd a nemzetközi kapcsolatok (külföldi politika, illetve külpolitika), valamint a gazdasági élet hírei álltak a figyelem előterében. A közéleti-politikai relevanciájú egyéb témakörök, így az igazságszolgáltatás, az egészségügy, az oktatásügy stb., ha nem is hiányoztak teljesen a csak az egyik vagy csak a másik híradó egyéni kínálatból, egészében véve ritkábban kerültek terítékre. Mindazonáltal mindenképpen említést érdemel, hogy az egészségüggyel kapcsolatos hírek, mint ezt már több alkalommal láthattuk, az aktuális ügyeknek kijáró figyelemnek köszönhetően a magyar és az osztrák híradóban viszonylag sűrűbben jelentek meg, és az is feltűnhet, hogy miközben a kultúrával kapcsolatos információk aránya a magyar híradóban volt a legalacsonyabb, itt esett a viszonylag leggyakrabban szó a környezet és a környezetvédelem kérdéseiről, de az e tárgyú figyelem itt sem jelentős.

A csak az egyik forrásban közölt híresemények között a meghatározó politikai-közéleti orientáció mellett (vagy azzal szemben) mind a négy híradóban ott találjuk azokat a színes érdekességekről, aztán bűnügyekről és szerencsétlenségekről, végül sporteseményekről szóló híregységeket, amelyek nem közéleti-politikai tárgyúak, de többségükben nem is a bulvár világába tartoznak. Tulajdonképpen a 18. táblázat kétértékű és bulvár kategóriájának együtteséről van szó, amelynek nem elhanyagolható súlyú jelenléte azt jelzi, hogy – mint erre már korábban is rámutattunk – bizonyos mértékű nyitás az infotainment felé mind a négy közszolgálati híradóban tetten érhető.

A 21. táblázat a mind a négy vizsgált híradóra általánosan jellemző vonások felmutatása mellett azonban számottevő egyéni eltérésekre is rávilágít. A magyar és az olasz híradóban igen erős a belpolitikai orientáció, viszont gyengébb a külföldre, illetve a nemzetközi kapcsolatokra, a külpolitikára irányuló figyelem. Az utóbbi kategóriákban azt látjuk, hogy míg az MTV1 híradójában a külföldi belpolitika, a RAI1 híradójában a (hazai) külpolitika fordul elő jelentősen magasabb arányban; ezt az magyarázza, hogy a Bush római látogatásáról beszámoló híregységeket a magyar (és persze a német és az osztrák) anyagban a külföld, az olasz anyagban viszont a külpolitika kategóriájába soroltuk. (Ugyanez magyarázza a G8 csúcstalálkozó vonatkozásában a német híradó külpolitikai tárgyú híregységeinek magas arányát.) A magyar és az olasz híradó hasonlóságát erősíti a gazdasági és a kulturális tartalmú híregységek közel azonos nagyságú részesedése,

valamint az, hogy mindkét műsorban viszonylag nagy, a német és az osztrák műsorban tapasztalható lényegesen meghaladó arányban fordulnak elő bűnügyekkel foglalkozó híregységek. A többi tartalmi típusban viszont már nem mutatkozik ilyesféle hasonlóság a magyar és az olasz híradó között. Az MTV1 hírműsora a katasztrófák, balesetek, szerencsétlenségek tárgyú híregységeinek mennyiségében felülmúlja nemcsak az olasz, hanem a másik két híradót is, a RAI1 hírműsora viszont a bulváros színes érdekességek mennyiségében emelkedik ki a mezőnyből, de a magyar híradóban néhány kisebb gyakoriságú kategóriának, így az egészségügy és a környezet témaköreinek is lényegesen nagyobb az aránya, mint az olaszban, és fordítva, az igazságszolgáltatás és a sport az olasz híradóban van jelen nagyobb súllyal.

Feltehető persze a kérdés, vajon a magyar híradónak állandó, tartós tulajdonsága-e a bűnügyek és a szerencsétlenségek, balesetek kategóriájának a 21. táblázaton látható viszonylag magas aránya, vagy ez a viszonylag magas arány annak tudható be, hogy éppen a mintaidőszakban történtek olyan rendkívülinek mondható események – két budapesti paneltűz, vízbefúlások, Zsanett állítólagos rendőri megerőszakolásának vizsgálati fejleményei –, amelyek fokozottan magukra vonták a közfigyelmet. Kétségtelen tény, hogy egy másik kutatásunkban, amelynek keretében 2007. első felében hasonlóan kéthetes mintán magyarországi országos tévécsatornák híradóit vizsgáltuk, azt találtuk, hogy a balesetekről, szerencsétlenségekről beszámoló híregységek az MTV1 teljes híryanagának 8 százalékát tették ki, ez a mostani adathoz (11 százalék) áll közel, igaz, akkor is volt egy igen nagy figyelmet kapott paneltűz (február 26., Debrecen). A másik kategóriánál viszont még csak távoli hasonlóságról sem lehet szó, az akkori vizsgálati minta két hétben ugyanis egyetlen bűnügyi tárgyú híregység sem fordult elő. A korábbi és a mostani adatok összevetése tehát azzal a tanulsággal szolgál, hogy két hétre kiterjedő minta alapján csak akkor tehetünk hosszabb távon is érvényes megállapításokat, ha számolunk az aktuális események rövid távon érvényesülő hatásaival, ha tehát megállapításaink megfogalmazásakor mindig utalunk a hírek által lefedett eseményvilág egyedi jellegzetességeire (amit egyébként eddig is igyekeztünk megtenni).

A ZDF hírműsorában a németországi G8 csúcstalálkozót övező, a külpolitikai tárgyú híregységek viszonylag magas arányában is lecsapódó, felfokozott érdeklődés az esemény napjaiban szinte teljesen elvonta a figyelmet a belpolitikáról, azonban amint véget ért e világpolitikai esemény, egyre inkább a belpolitika került előtérbe (koalíciós viták, új baloldali párt alakulása, FDP pártnap), de részaránya így is messze elmaradt a magyar és az olasz híradókban tapasztalttól. Igen jelentős – a belpolitikai témakét elérő – volt a gazdaságra fordított figyelem is, a többi kategória közül azonban csak az időjárási szélsőségek, viharok és árvizek nagy számának köszönhetően a balesetek, szerencsétlenségek, valamint ezektől függetlenül a néha bulvárközeli színes érdekességek értek el jelentősebb, de az olasz híradóban mértől elmaradó részesedést.

Az ORF2 híradója az összes többi vizsgált hírműsortól különbözik a külföldi (főleg ottani politikai) eseményekről szóló híregységeinek kiemelkedően nagy arányával. Ezt leszámítva a nagyobb gyakoriságú kategóriák, így a belpolitika, a gazdaság, a kultúra, valamint a színes érdekességek esetében az osztrák híradó a némettel mutat nagyfokú hasonlóságot. Az egyetlen kivétel az egészségügy tárgyköre, amelynek gyakorisága – mint már többször rámutattunk – az otthonápolás körüli belpolitikai vitának köszönhetően a magyar híradóban tapasztalhatóhoz közeli (sőt azt meg is haladja). Viszonylag jelentősnek mondható a kulturális események részaránya, az osztrák híradó ezen a téren is a némethez hasonlít. Ebben a

témakörben azonban sajátos egyéni, az egyik keleti szomszédos országon ironizáló hangvétellel is felhívta magára a figyelmet az osztrák műsor: június 9-én ahhoz kapcsolódóan, hogy új vezető került a bécsi operaház élére, helyszíni tudósítás számolt be arról, hogy új Operaház épült Pozsonyban. A tudósítás különféle gyengeségeket, hiányosságokat találva vagy inkább feltételezve meglehetősen lekezelően, fitymálóan mutatta be az új létesítményt, végezetül pedig a műsorvezető gúnyorosan hozzáfűzte: a bécsi operaháznak még jó darabig nem kell közeli konkurenciától tartania.

A csak az egyik csatorna híradóiban előfordult hírek alapján tovább erősíthetjük, illetve árnyalhatjuk a vizsgált hírműsorok profiljával kapcsolatos korábbi megállapításainkat:

- MTV1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a belpolitikára; nyitottság a színesebb, könnyedebb, de a kedélyeket borzoló témákra (bűnügyek, balesetek, szerencsétlenségek) is, mindeközben mérsékelt engedékenység a bulvár irányában;
- RAI1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a belpolitikára; nagyfokú érdeklődés a bűnügyek és a színes érdekességek iránt, engedékenység a bulvár irányában;
- ZDF: határozott politikai-közéleti orientáció, erős érdeklődés a belpolitika és a gazdaság iránt, nyitottság a színes érdekességek, valamint a balesetek, szerencsétlenségek irányában, de visszafogottság a bűnügyi tematikában;
- ORF1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a külföld eseményeire; erős érdeklődés a belpolitika és a gazdaság iránt; visszafogottság a kedélyeket borzoló témákban (bűnügyek, balesetek, szerencsétlenségek), nyitottság a színes érdekességek és engedékenység a bulvár irányában.

A csak az egyik vagy csak a másik híradóban közölt eseményeket tekintve is azt tapasztaltuk, hogy főbb vonásaikban egyfelől az MTV1 és a RAI1, másfelől ZDF és az ORF2 híradói hasonlítanak egymásra.

SZEREPLŐK: A TÉVÉHÍRADÓKBAN MEGJELENŐ TÁRSADALMI ÁGENSEK

A közügyek különféle intézményi szerepeket betöltő társadalmi ágensek aktivitásaiban, cselekvéseiben, mégpedig túlnyomórészt kommunikációs úton megvalósuló cselekvésekben, úgynevezett beszédaktusokban definiálódnak, formálódnak és nyernek valamilyen megoldást (lásd Terestyéni 2006). Demokratikus politikai berendezkedésben többnyire kommunikációs, tehát beszédaktusokban zajlanak az érdekütközések, a pártosodások és a pártharcok, a parlamenti küzdőtéren a kormányoldal és az ellenzék összecsapásai vagy éppen megállapodásai, kommunikációkban épül a népszerűség, és alakul a közvélemény, és persze kommunikációs-szimbolikus aktusok a választások is, amelyeken az állampolgárok a hatalmi-intézményi szerepek elosztásáról döntenek a riválisok között. Amikor a demokratikus társadalmakban a közszolgálati médiával szemben azt az igényt támasztják – és lényegében ebben áll a média tájékoztatói funkciója –, hogy a törvények megszabta keretek között a lehető legteljesebben tegye nyilvánossá, beláthatóvá a közéletet, és ruházza fel az állampolgárokat a felelős véleményalkotáshoz és döntéshez szük-

séges információkkal, akkor nem utolsósorban azt várják el, hogy a médián keresztül minél teljesebben és minél hitelesebben legyenek elérhetőek, megtapasztalhatóak a közéleti ágensek kommunikációi, beszédaktusai.

A közéleti ágensek és közkommunikációik médiamegjelenítésének alapvetően kétféle módja van. Az egyik esetben – gondoljunk mindenekelőtt az írott, nyomtatott sajtóra – a közszereplők verbális megnyilatkozásait újságírók, riporterek, tudósítók írják le, foglalják össze, esetleg idézik rövidebben-hosszabban. A másik esetben – ezt kínálja az audiovizuális csatornát használó televíziós média – lehetőség nyílik arra, hogy a közéleti ágensek saját szavaikkal, saját hangjukon és saját arcukkal nyilatkozzanak, ne pedig újságírók, riporterek, tudósítók foglalják össze mondanivalójukat. Nem kétséges, hogy az élő megszólalás sokkal hitelesebbnek hat még akkor is, ha jól tudjuk, hogy a közvetített élő megszólalás sem maga a nyers valóság, hanem – az újságírói kérdéseknek, a vágásoknak, a kameramozgásoknak és más hasonló tényezőknél köszönhetően – annak szerkesztett változata.

A következőkben azt vesszük szemügyre, hogy a vizsgált közszolgálati tévéhíradók a belföldi híryananyagokban, tehát a hazai közélet vonatkozásában miképpen adtak lehetőséget a különféle társadalmi alanyoknak arra, hogy saját szavaikkal, saját hangjukon megszólalva, mintegy élőben váljanak a hírek szereplőivé. Először lássuk azt a kérdést, hogy a közügyek tárgyalásában mekkora súlyt helyeztek a híradók a bennük érintett szereplők saját hangon való élő megszólaltatására (22. táblázat).

22. táblázat

Megszólaltatott szereplők a belföldi híregységekben

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
A belföldi híregységekben megszólaltatott szereplők száma	286	218	147	93
Az egy belföldi híregységre eső megszólaltatott szereplők száma	1,7	1,2	1,5	1,1
Az összes belföldi vonatkozású híregység	172	181	98	86
Az egy híradóra eső, belföldi híregységben megszólaltatott szereplők száma	20,1	19,8	10,5	6,6
A teljes értékű híradók száma a vizsgálati minta két hetében	14	11	14	14

Belföldi vonatkozású híregységeiben a legtöbb (belföldi) szereplőt sorrendben az MTV1, majd a RAI1 szólaltatta meg, aztán a ZDF következett, végül az ORF2 zárta a sort. Bár már az abszolút számok is sokat elárulnak arról, hogy a híradók készítői mennyire tartják fontosnak a híresemények különféle szereplőinek saját hangjukon való megszólaltatását, a közölt híregységek jelentősen eltérő száma miatt a valóságnak jobban megfelelő képet kapunk, ha azzal is számolunk, hogy csatornánként átlagosan hány megszólaltatott szereplő esik egy belföldi híregységre. A 22. táblázat második sora szerint a pálmát itt is a magyar híradó viszi el, a második helyre viszont a ZDF híradója kerül, míg a RAI1 és még inkább az ORF2 hírműsorai elmaradnak az előbbiektől. A RAI1 esetében az egy híregységre jutó szereplők száma valamelyest emelkedhet, ha elhagyjuk annak a napnak (június 13.) az adatait, amikor az újságírók sztrájkja miatt nem a szokásos módon készült a TG1, hanem

az alkalmi műsorvezető a stúdióban – riportok, helyszíni tudósítások, interjúk és mozgóképek nélkül – csak beolvasta a híreket; a végeredményen azonban ez sem változtat lényegesen, hiszen a mutató értéke a RAI1-nél így is csak 1,3. Persze – mint a táblázat negyedik sorában látható – a RAI1 híradói átlagosan majdnem ugyanannyi szereplőt szólaltatnak meg, mint a magyar hírműsorok, de az egy híregységre jutó átlagot lerontja, hogy az olasz híradók átlagosan több híregységet tartalmaznak (lásd 3. táblázat), és ezek között viszonylag nagy az olyanok száma, amelyekben csak műsorvezetői szöveg hangzik el (lásd 7. és 8. táblázat). Mindebből végül is azt szűrhetjük le, hogy – ha némileg eltérő mértékben is – mind a magyar, mind az olasz, mind a német híradók, de különösen a magyar, nagy súlyt helyeznek arra, hogy a (belföldi) híregységeikben megszólalási lehetőséget biztosítsanak a szereplőknek, és ezzel erősítsék a hitelességet, az ORF2 híradója viszont ezen a téren valamelyest elmarad a mezőnytől.

A 23. táblázat arról informál, hogy a vizsgált műsorok belföldi tárgyú híradásaikban milyen arányban szólaltatnak meg a saját hangjukon, élőben különféle intézményi szerepeket betöltő társadalmi ágenseket. A táblázatban alkalmazott kategóriák értelmezéséhez néhány magyarzó kiegészítés:

a kormány tagjai: miniszterek, államtitkárok, kormányzóvivők;

kormányoldali vagy ellenzéki politikus: olyan országos vagy helyi (önkormányzati) politikus (beleértve Németország és Ausztria szövetségi államainak és Olaszország régióinak a politikusait), akiről a híregység megadta a párhovatartozását vagy párt-hovatartozása köztudomású (például: Merkel, Berlusconi stb.);

helyi (önkormányzati) politikus párhovatartozás feltüntetése nélkül: olyan polgármesterek, alpolgármesterek, önkormányzati képviselők (beleértve Németország és Ausztria szövetségi államainak és Olaszország régióinak a politikusait), akiknek párhovatartozását a híregység nem adta meg, illetve párhovatartozása nem köztudomású;

gazdasági aktorok: a gazdasági életben aktív emberek, üzemek, gyárak vezetői, munkatársai, vállalkozók, gazdák, gazdasági kamarák, testületek tisztségviselői stb.,

kulturális szféra: mindazok, akik a kultúra területén dolgoznak; művészek, tudományos kutatók, pedagógusok stb.,

igazságszolgáltatás, jogrendszer: bírák, ügyészek, ügyvédek, ombudsmanok, jegyzők stb.,

rend- és biztonságvédelem: rendőrök, határőrök, vám- és pénzügyőrök, tűzoltók stb.,
egészségügy: mindazok, akik az egészségügyben dolgoznak, orvosok, kórházvezetők, ápolók, asszisztensek stb.,

minisztériumok, országos intézmények, hatóságok: adóhatóság, versenyhivatal stb. vezetői, munkatársai (függetlenül attól, hogy – joggal vagy sem – valamelyik politikai oldal elkötelezettjének tartják-e őket),

civil szféra: formális civil szerveződések, alapítványok, egyesületek, társaságok vezetői, tagjai, például természetvédők, jogvédők, továbbá alkalmi gyülekezések, tiltakozások szervezői, részvevői stb.

szakértők: minden olyan személy, akit a híregységekben az érintett témakör szakértőjeként, szakembereként mutattak be,

polgárok intézményi közszerep nélkül: az utca embere, járókelők, lakosok, szomszédok stb., akiket a híregységben mint az események szemtanúit, nem hivatalos résztvevőit, „a nép hangját” szólaltatják meg.

Mivel a négy ország aktuális politikai térképe és pártviszonyai jelentősen eltérnek egymástól, a politikus szereplőknek a politikai mezőben való elhelyezéséhez, a kormányoldali és az ellenzéki hovatartozás megállapításához némi tájékozódásra volt szükség, de a tartalom-elemzési adatok értelmezéséhez az olvasó is igényelhet háttérismereteket. Ebben kíván segítséget nyújtani az alábbi rövid kitekintés. (A magyarországi párt- és parlamenti viszonyok ismeretét tanulmányunk olvasói körében adottnak vesszük, és ismertetésétől itt eltekintünk.)

Olaszország

Az olasz belpolitikát és parlamenti életet az jellemzi, hogy pártok sokasága vesz részt benne, ráadásul e nagyszámú párt rövidebb-hosszabb életű szövetségekbe tömörülve csatároznak a politikai harcmezőn.

A parlamenti többséget alkotó és a kormányt adó baloldali párttömörülés az Unione (Unió) volt a vizsgált időszakban. Ennek vezető ereje az Ulivo (Olasz), amely maga is két párt szövetsége: az egyik a Partito Democratico (Demokrata Párt), a másik a Democratici di Sinistra (Baloldali Demokraták). Az Unione további pártjai:

La Margherita – Democrazia e Libertá (Margaréta – Demokrácia és Szabadság; ez egy szabaddemokrata párt),

Rifondazione Comunista (Kommunista Újraalapítás),

Federazione dei Verdi (A Zöldek Föderációja),

Popolari UDEUR (ez egy magát középre soroló keresztény-demokrata tömörülés),

Comunisti Italiani (Olasz Kommunisták),

Italia dei Valori (Az Értékek Olaszországa, a hajdani „tisztá kezek” Di Pietro bíró vezetésével),

Repubblicani Europei (Európai Republikánusok),

Rosa nel Pugno (szó szerint: Rózsa az ökölben), amely két párt, a Socialisti Democratici Italiani (Olasz Szociáldemokraták) és a Radicali Italiani (Olasz Radikálisok) szövetsége.

Az ellenzéket a Casa delle Libertá (A Szabadság Háza) nevű tömörülés alkotja, amelyhez a következő pártok tartoznak:

Forza Italia (Berlusconi pártja),

Alleanza Nazionale (Nemzeti Szövetség),

UDC – L’Unione dei Democratici Cristiani e di Centro (a Kereszténydemokraták és a Közép Uniója), amely maga is három kisebb pártból áll,

Lega Nord (Északi Liga),

Movimento per le l’Autonomia,

Democrazia Cristiana per le Autonomie,

Nuovo PSI (Új Olasz Szocialista Párt),

La Destra (A Bal).

Ezekon a nagyobb pártokon kívül még több mint ötven kisebb párt is létezik, például: Alleanza Monarchia (Monarchista Szövetség), a jobbközép Forza Nuova (Új erő), a balközép Movimento Ideale Sociale (Szociális Eszme Mozgalom), és még hosszasan lehetne sorolni. És van még jónéhány (20-25 körüli) helyi párt, például a baloldali Südtiroler Volkspartei (Dél-Tiroli Néppárt), a jobboldali Lega Fronte Veneto (Venétói Front Liga), Nuova Sicilia (Új Szicília) stb.

Németország

Német földön a vizsgált időszakban a konzervatív-jobboldali CDU – Christlich-Demokratische Union (Keresztény-Demokrata Unió) és CSU – Christlich-Soziale Union (Keresztény-Szocialista Unió) és a baloldali SPD – Sozialdemokratische Partei Deutschlands (Németország Szociáldemokrata Pártja) nagykoalíciója kormányoz.

Az ellenzék három fő pártja: a Grünen (Zöldek), az FDP – Freie Demokratische Partei (Szabaddemokrata Párt) és éppen a vizsgálatunk idején alakult Die Linke (A Bal).

Ausztria

Ausztriában is nagykoalíció kormányoz, amelyben a két legnagyobb párt, a jobboldali ÖVP – Österreichische Volkspartei (Osztrák Néppárt) és a baloldali SPÖ – Sozialdemokratische Partei Österreichs (Ausztia Szociáldemokrata Pártja) vesz részt. Az ellenzék szerepében három párt csatázik: FPÖ – Freiheitliche Partei Österreichs (Osztrák Szabadságpárt), Die Grünen (Zöldek) és a BZÖ – Bündnis Zukunft Österreich (Jövő Szövetség Ausztia).

Elsőként azt a kérdést vesszük szemügyre, hogy a vizsgált tévéhíradók milyen arányban szólaltatnak meg politikai és nem politikai közszereplőket, valamint nem közszereplő polgárokat.

23. táblázat

A belföldi híregységekben megszólaltatott politikus és nem politikus szereplők (százalékban)

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Politikusok	29,7	51,4	36,1	59,1
Egyéb közszereplők	54,9	26,6	17,00	32,3
Polgárok intézményi szerep nélkül	15,4	22,0	46,9	8,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
A belföldi híregységekben megszólaltatott összes szereplő	286	218	147	93

Az egyes országok híradói közötti különbségek ezen a téren meghökkentően nagyok. A magyar híradóban a megszólaltatott szereplőknek alig a harmada volt politikus, ezzel szemben a RAI1 híradójában több mint a fele, az ORF2-ben pedig majdnem a kétharmada, de a ZDF híradójában megszólaltatottak között is nagyobb arányban fordultak elő a politikusi pálya képviselői, mint az MTV1 hírműsorában. Mielőtt azonban ezekből az arányokból arra következtetnénk, hogy az osztrák vagy akár a német híradó belpolitika-orientáltabb, mint a magyar, vessünk egy pillantást a százalékos arányok mögötti abszolút számokra: a magyar hírműsorban 85, az olaszban 112, a németben 53, az osztrákban pedig 55 politikus szólalt meg a saját hangján. És természetesen ugyan-

ilyen sorrendet tapasztalunk akkor is, ha azt nézzük, hogy az egyes csatornákon az összes híregység hány százalékára jutott politikusi megszólalás: MTV1 – 35,4, RAI1 – 45,5, ZDF – 27,7, ORF2 – 29,4 százalék. Így végül is arra a következtetésre juthatunk, hogy a 23. táblázat adatai árnyalják, de semmiképpen sem döntik meg azon korábbi megállapításunkat, hogy a magyar és az olasz tévéhíradót jobban áthatja a belpolitika, mint a német és az osztrák hírműsort.

A belföldi témájú híregységekben megszólaltatott nem politikus közszereplők aránya is igen nagy különbségeket mutat, és ismét a magyar híradó az, amely jelentősen eltér a többitől: a társadalmi ágensek megszólaltatásában egyébként is élen járó MTV1 híradójában a szereplőknek több mint a fele tartozik ebbe a kategóriába, míg a többi hírműsorban ennél jóval kevesebb. Abszolút számokban még szembetűnőbb a különbség: MTV1 – 157, RAI1 – 58, ZDF – 25, ORF2 – 30 nem politikus közszereplő. A magyar híradónak ezt a nagymértékű különbözését a külföldiektől több, de egymástól a legkevésbé sem független tényező magyarázza:

- a magyar híradóban a legnagyobb a szereplőket megszólaltató híregységek aránya (7. és 8. táblázat);
- a magyar híradókban azokban a híregységekben, amelyekben megszólal politikus, gyakran megszólalnak nem politikus közszereplők is (például: június 8-án egy, a betegbiztosítással foglalkozó híregységben megszólal egy miniszter, egy ellenzéki politikus és az Orvosi Kamara elnöke, továbbá egy külföldi biztosítónak az embere; ugyanezen a napon egy, a Fidesz kezdeményezte népszavazás ügyét tárgyaló híregységben megszólal két ellenzéki és egy kormányoldali politikus, aztán egy alkotmánybíró; június 11-én ugyanebben a témában nyilatkozik egy ellenzéki politikus, az OVB két tagja és egy alkotmánybíró stb.), a többi vizsgált híradóban ez ritkán fordul elő;
- a magyar híregységekben nagyon gyakran nemcsak egy, hanem több – politikus, nem politikus közszereplő és közember – is megszólal (például: június 14-én egy, a panelprogrammal foglalkozó tudósításban szót kap egy fővárosi MSZP politikus, egy tűzoltó és két panelházi lakó; ugyanezen a napon egy, a labdarúgó pályák eltűnését vizsgáló riportban megszólal egy szakállamtitkár, a Levegő Munkacsoport egy képviselője, Grosics Gyula és egy magánember; június 15-én egy, a hitelkamatok ügyét tárgyaló riportban megszólal egy pénzügyi szakértő, a Magyar Bankszövetségnek egy képviselője és egy lakástulajdonos magánember stb.).

Feltűnhet a 23. táblázaton az is, hogy a német híradó a másik három vizsgált hírműsorhoz képest lényegesen nagyobb arányban adott megszólalási lehetőséget nem közszereplő polgároknak, hétköznapi embereknek. Ez a magas arány annak következtében alakult ki, hogy a ZDF munkatársai a G8 csúcstalálkozó hetében igen sokszor tettek fel kérdéseket egyfelől a találkozó közelében lakó polgároknak, másrészt a csúcstalálkozót ellenző, a globalizáció, a környezetszennyezés és a szegénység ellen tiltakozó tüntetőknek.

A megszólaltatottak társadalmi, közéleti pozícióit bemutató 24. táblázat azt jelzi, hogy a híradók elsősorban politikusoknak biztosítanak megszólalási lehetőséget, ami magától értetődően következik abból, hogy a vizsgált műsorok a közszolgálati funkció jegyében erősen koncentrálnak a politikai közéletre. Ezen belül mindegyik csatornán az országos politika áll a figyelem középpontjában, a lokális (önkormányzati) közélet harcosai lényege-

sen ritkábban kapnak szót (amiben esetleg az is szerepet játszhat, hogy a parlamenti és egyéb centrumoktól fizikailag távoli helyszíneken működő helyi politikusok nehezebben érhetők el a média számára).

24. táblázat

*Megszólaltatott társadalmi ágensek a belföldi híregységekben (százalék)**

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Államfő	1,7	2,3	3,1	3,5
Kormányfő	5,2	1,7	8,2	6,9
A kormány tagjai	13,4	11,6	8,2	22,1
Kormányoldali politikus	6,4	19,9	13,3	9,3
Kormányoldali helyi (önkormányzati) politikus	1,7	0,5	3,1	5,4
A főváros (fő)polgármestere	0	0	1,0	1,2
Az ellenzéki politikus	18,6	22,1	16,3	13,9
Ellenzéki helyi (önkormányzati) politikus	0,6	0,5	1,0	0
Helyi (önkormányzati) politikus párthovatartozás feltüntetése nélkül	1,2	2,2	0	1,2
Gazdasági aktorok	16,9	3,3	3,1	6,9
Kulturális szféra	9,9	7,7	13,3	8,1
Igazságszolgáltatás, jogrendszer	8,1	2,2	7,1	3,5
Rend- és biztonságvédelmi szervek	19,8	3,9	11,2	3,5
Egészségügy	15,1	1,1	1,0	3,5
Minisztériumok, országos intézmények	4,1	0,5	1,0	1,2
Érdekvédelem, szakszervezetek	0	2,2	0	0
Egyházi személyiségek	0	1,7	3,1	0
Sportolók, sportvezetők	0	3,9	0	0
Civil szféra	12,8	4,4	6,1	2,3
Szakértők	3,5	1,1	3,1	5,8
Polgárok intézményi szerep nélkül	25,6	26,5	46,9	9,3
Az összes belföldi vonatkozású híregység	172	181	98	86

* A táblázat azt tünteti fel csatornánként, hogy az összes belföldi híregység százalékában hány híregység szólaltatott meg az egyik vagy másik típusba tartozó szereplőt. Mivel ugyanaz a híregység több szereplőt is megszólaltathatott, illetve nem mindegyik híregységben szólalt meg szereplő, az összeg nem egyenlő 100 százalékkal.

Úgy tűnik, az MTV1 híradója lényegesen szívesebben kínál megszólalási lehetőséget a gazdasági élet szereplőinek, mint a többi vizsgált hírműsor. Ugyanez a kultúra vonatkozásában már nem mondható el – ezen a téren nincsenek feltűnően nagy különbségek a források között –, viszont a rend- és biztonságvédelmi szervek esetében és valamelyest az igazságszolgáltatásnál is ismét azt látjuk, hogy munkatársaikat az MTV1 híradója jóval gyakrabban szólaltatta meg, mint az osztrák és az olasz, de akár a német híradó. A kiugró

adatban persze nyilvánvalóan speciális körülmények játszottak közre: feltűnő tüzesetek (két panelház kigyulladás), Zsanett nagy érdeklődéssel kísért állítólagos rendőri megerőszakolásának ügye, és nem utolsósorban az éppen ezen ügy miatt menesztett rendőri vezetők állásainak betöltése.

A többi csatorna híradójával összevetve a magyarban az egészségügy munkatársai is kiemelkedően gyakran szólaltak meg előben a képernyőn, ami nyilvánvalóan a reformlépések és a kórházátalakítások kiváltotta felfokozott érdeklődés folyamánya volt. Az is feltűnő adat, hogy a civil szféra képviselői (különböző civil egyesületek, alapítványok vezetői, aktivistái) sokkal több alkalommal jelentek meg és kaptak szót a magyar híradóban, mint a többi vizsgált műsorban, holott általánosan elterjedt vélemény, hogy Magyarországon a civil szféra lényegesen fejletlenebb, mint a Nyugat polgárosultabb országaiban.

A magyar, az olasz és a német híradóban igen gyakori – az előbbieknél a híregységek negyedére, az utóbbinál viszont már majdnem a felére kiterjedő – azoknak az intézményi szerep nélküli polgároknak a megszólaltatása, akik a híregységekben véletlen szemtanúként, az utca embereként, hétköznapi állampolgárként, az intézményi és egyéb történések érintetteként és hasonló minőségekben jelennek meg. Ők képviselik az átlagembert, a közvéleményt, a nép hangját; funkcióját és hatását tekintve gyakori megszólaltatásuk egyfelől a híregységek valóságosságának, hitelességének erősítését, másfelől emberközelséghez, familiárisá tételét szolgálják. Míg ZDF híradójában a híregységeknek majdnem a felében, az MTV1-nél és a RAI1-nél csak a híregységeknek a negyedében tűntek fel intézményi szerep nélküli polgárok; ha azonban a százalékos arányok mögött az abszolút számokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy a magyar és az olasz híradó lényegében ugyanannyi ilyen szereplőt szólaltatott meg, mint a német, az osztrák híradó azonban mindenképpen jelentősen elmaradt a társaktól (MTV1: 44, RAI1: 48, ZDF: 46, ORF2: 8).

A valóságosság és a hitelesítés hasonló, de persze más konnotációjú (az átlagemberrel, a laikus közvéleménnyel szemben a szakértelemre, a hozzáértésre hivatkozó) eszköze a szakértők megszólaltatása. Ezen a téren viszont az ORF sem marad el a mezőnytől, igaz, hogy az előfordulási gyakoriságok nagyon alacsonyak: MTV1 – 6, RAI – 2, ZDF – 3, ORF2 – 5.

PÁRTATLANSÁG, KIEGYENSÚLYOZOTTSÁG, OBJEKTIVITÁS

A különböző pártállású politikus közszereplők megszólaltatásának mennyisége a hírműsorok pártatlanságának, kiegyensúlyozottságának sűrűn használt indikátora (lásd mindenekelőtt az ORTT Műsorfigyelő és -elemző Igazgatóságának ilyen tárgyú vizsgálatait, például Plauschin 2007). A 25. táblázat a belföldi tárgyú híregységekben a kormányoldalhoz és az ellenzékhez tartozó politikusok híradós szerepléseinek számát veti össze egymással.

25. táblázat

*Megszóllaltatott politikusok párhovatartozás szerint (százalék)**

	MTV 1	RAI	ZDF	ORF
Kormányoldali	58,7	59,8	66,0	76,5
<i>a kormány tagja</i>	<i>40,0</i>	<i>23,5</i>	<i>32,0</i>	<i>49,0</i>
<i>nem kormánytag</i>	<i>18,7</i>	<i>36,3</i>	<i>34,0</i>	<i>27,5</i>
Ellenzéki	41,3	40,2	34,0	23,5
Összesen	100	100	100	100
A belföldi híregységekben megszóllaltatott összes politikus	80	102	50	51

* Az államelnökök nem szerepelnek ebben az adatsorban, mivel őket mind a négy országban pártok felettinek tekintik, bár például Napolitano, az olasz államelnök esetében köztudomású kommunista kötődése, amit sokan fel is rónak neki, illetve a kormánytöbbségnek. Természetesen azok a lokális (önkormányzati) politikusok sem szerepelnek itt, akiknek párhovatartozása, ha van egyáltalán, nem közismert, illetve nem állapítható meg az elemzett médiatartalom alapján.

A 25. táblázat mind a négy csatornánál kormányoldali fölényt mutat, de a híradók közötti különbségek jelentősek. Az MTV1 és a RAI1 híradójában megközelítőleg háromötöd-kétötöd a kormányoldali és az ellenzéki részvételi arány, a ZDF-nél és az ORF2-nél viszont kétharmad-egyharmad, illetve háromnegyed-egynegyed, tehát a német, de még inkább az osztrák híradóban lényegesen ritkábban szólnak meg ellenzéki politikusok, mint kormányoldaliak. Nem kétséges, hogy ebben alapvetően az a médián kívüli körülmény játszik szerepet, hogy a két utóbbi országban nagykoalíció kormányoz, és még a politikai viták, a pártütkezések egy jelentős része sem a kormányoldal és az ellenzék, hanem a kormányzó koalíciós pártok között zajlik, így gyakran még a pártpolitikai konfliktusok bemutatása is a kormányoldali pártok politikusainak szereplési arányát növeli. Például a ZDF híradójában június 10-én az indító hír a koalíción belüli vitákról szólt, és értelemszerűen egy SPD és egy CDU politikusot szóllaltatott meg. Másnap szintén az első helyen közvetített hír azzal foglalkozott, hogy a G8 csúcstalálkozó után Angela Merkelnek már olyan belpolitikai gondokkal kell megbirkóznia, mint az ápolási díj és a minimálbérrel kapcsolatos parlamenti nézetütközések; az összeállítás egy CDU és két SPD, tehát három koalíciós politikusot és csak egy ellenzékit (FDP) szóllaltatott meg. És egy-két osztrák példa: az ORF2 híradója június 4-én az otthon ápolás ügyének parlamenti tárgyalása kapcsán egy néppárti (ÖVP) és egy szocialista (SPÖ) politikus megnyilatkozását közvetítette élőben. Másnap ugyanebben az ügyben egy néppárti és két szocialista politikus beszélt, és csak a harmadik napon, június 6-án következett olyan híradás az otthon ápolás ügyéről, amelyben két kormánykoalíciós (SPÖ, illetve ÖVP) politikus mellett két ellenzéki (Zöldek és BZÖ) is szót kapott. Kizárólagos kormányoldali részvétel volt tapasztalható június 10-én és 11-én is, amikor az osztrák híradó az oktatási reform ügyében zajló koalíciós vitáról tudósított. A példák jól érzékelhető, hogy nagykoalíciós kormányzás esetén a kormányoldal és az ellenzék közötti kiegyensúlyozottság követelménye nem egészen úgy érvényesül a tévéhíradókban, mint amikor olyan belpolitikai helyzetről kell beszámolni, amelyben két meghatározó párt vagy pártszövetség nem koalíciós együttműködésben, hanem éles kormányoldali/ellenzéki konfrontációban politizál.

A kormányoldal és az ellenzék közötti folyamatos és többnyire igen éles konfrontáció által jellemzett magyar és olasz belpolitikai helyzetben az ellenzéki politikusok híradóbeli megszólalásának aránya meglehetősen közel áll a kormányoldali megszólalások mennyiségéhez. Sőt, ha azon megfontolás alapján, hogy a kormány tagjainak megszólalása többnyire nem pártpolitika(i vonatkozású), hanem a kormányzás természetes velejárója, az ellenzéki megszólalásokat a nem kormánytag kormányoldali politikusok megszólalásának mennyiségével vetjük össze, akkor a magyar és az olasz médiában akár ellenzéki fölényt, az ellenzéknek kedvező kiegyensúlyozatlanságot vélhetünk. Ennek persze rögtön ellenvethető, hogy itt szó sincs kiegyensúlyozatlanságról, az ellenzék előnyben részesítéséről, hiszen a közszolgálati médiának kötelessége a kormánynak és a kormányoldalnak a média erejével való ellenőrzése, ennek pedig legkézenfekvőbb módja, hogy a kormányoldali megnyilvánulásokat, legyenek azok tisztán kormányzati vagy tisztán pártpolitikai tárgyúak (ha a párttag kormánytagok esetében egyáltalán lehetséges különbséget tenni „tisztán” ilyen vagy olyan tárgyú megnyilatkozások között), mindig alávetik az ellenzék kontrolljának.

Az élőszóban való politikusi megszólalások tekintetében a kiegyensúlyozottság és pártatlanság követelménye az olasz közszolgálati híradót különösen nehéz feladat elé állítja, hiszen az egyensúlyt mind kormány-, mind ellenzéki oldalon pártok sokasága között kell(ene) biztosítani. Így áll elő az a helyzet, hogy a TGI egy-egy fontosabb ügynél kötelességszerűen mindkét oldalról jó néhány politikai párt képviselőjét megszólaltatja. Például: június 4-én a műsort indító híregységben, amely a pénzügyőrség parancsnokának kinevezésével foglalkozott, hat politikus szólalt meg, fele-fele arányban az ellenzék és a kormányoldal részéről (Allianza Nazionale, Unione Democratica-Cristiana, Lega Nord, Democratici di Sinistra, Italia dei Valori és Bertinotti házelnök, aki az egyik kommunista párt vezető személyisége); június 6-án az olasz gazdaságról és pénzügyekről folytatott szenátusi vita kapcsán a vitáról beszámoló híregységben kilenc politikus kapott szót (sorrendben a pénzügyminiszter, aztán Berlusconi, majd az Allianza Nazionale, a Lega Nord, az Unione Democratica Cristiana, a Rosa nel Pugno, az Italia dei Valori, a Rifondazione Comunista és az Ulivo képviselőjében); június 11-én a helyi választások eredményéről nyolc politikus fejthette ki véleményét (Berlusconi, Lega Nord, Allianza Nazionale, Unione Democratica Cristiana, Democratici di Sinistra, La Margherita, Popolari UDEUR, Zöldek) stb. Ha a RAI híradója a vitatott ügyekben a kormányoldal és az ellenzék összes pártjának, pártszövetségének egy-egy képviselőjét megszólaltatná, a műsoridőt jórészt vagy akár teljes egészében is politikusok megnyilatkozásai töltenék ki.

A kormányoldalt és az ellenzéki pártokat reprezentáló politikusok megszólalásainak mennyisége csak az egyik lehetséges mutatója a média kiegyensúlyozottságának. Legalább ilyen fontos indikátor az is, hogy milyen arányban közvetítődnek az egyik vagy a másik oldallal szemben kritikus, elutasító vagy rá nézve valamilyen vonatkozásban kedvezőtlen tartalmak. Íme a vizsgált tévéhíradókból néhány példa egyfelől a kormányoldalra, másfelől az ellenzékre nézve kedvezőtlen megállapításokra, véleményekre, állásfoglalásokra.

MTV1

a kormányoddallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- Fidesz: botrány, amit a kormány tesz a rendőri vezetők ügyében (június 4);
- Varga Mihály: a kormány alkalmatlan (június 9);
- Dávid Ibolya: a kormány egyik minisztere (Kóka János) ÁFA-csaló (június 8.);

- Navracsics Tibor: Gyurcsány értékelése a kormány egy évről üres öndicséret (június 11.);
- Fidesz: Gyurcsány szereplése a Corvinus Egyetemen zavarodottságot tükröz (június 13.);

az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- MSZP-szóvivő: a Fidesz megtéveszti a polgárokat, amikor a népszavazást úgy tünteti fel, mint amivel a kormány megbuktatható (június 5.);
- kormányoldali képviselő: Dávid Ibolya mutasson bizonyítékot az adócsalási vádjaira, vagy kérjen bocsánatot (június 10.);
- a Fidesz kivonult az általa kezdeményezett parlamenti vitanapról (június 14.).

RAI1

a kormányoddallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- Berlusconi: az olaszok többsége nem kér a kormány adópolitikájából (június 4.);
- Berlusconi: a kormányoldal nem akceptálja a fegyveres testületek függetlenségét (június 7.);
- Berlusconi: Olaszországban a baloldal összeomlott, megszűnt létezni (június 11.);
- Fini: a baloldal veszélyes a demokráciára, Lega Nord: azonnal választásokat! (június 12.);
- Berlusconi: új választásokat! (június 14.);
- Lega Nord: azonnal választásokat! (június 14.);

az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- Rifondazione Comunista: a jobboldal destruktív (június 7.);
- a miniszterelnökség titkára: az a nyelv, amelyet Berlusconi használ, elfogadhatatlan (június 15.);
- politológus: a középjobb fékezhetetlen (június 15.).

ZDF

a kormányoddallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- zöld szervezetek és más mozgalmak: Németország túl sok kompromisszumot fogadott el a környezettel kapcsolatban a G8 csúcson (június 7.);
- feszültség, viták, széthúzás a kormánykoalícióban (június 10.);
- Lafontaine (Die Linke): a kormány politikája teljesen elhibázott (június 15.);

az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- a német híradóban a vizsgált két hétben nem fordult elő az ellenzéknek címzett kritika vagy számára kedvezőtlen fejlemény, hacsak nem vesszük annak azt a szabad demokrata (FDP) megnyilatkozását, hogy nem fogadják el a Die Linke képviselte balrafordulást (június 15.).

ORF2

a kormányoddallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- Zöldek és BZÖ: az otthonápolási törvény javaslata elfogadhatatlan (június 6.);
- szakértő: nincs egyetértés, feszültség, viták a koalícióban (június 11.);
- Zöldek: Ausztria energiapolitikája elhibázott (június 15.);

az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen

- környezetvédelmi miniszter: a Zöldek követelései az erőművek ügyében irreálisak (június 16.).

A vizsgált kéthetes időszakban az MTV1 híradójában 31, a RAI1-ében 29, a ZDF-ében 6, az ORF2-ében pedig 5 olyan híregység fordult elő, amely egy vagy több valamelyik oldal-

lal szemben kritikát, elutasítást, kedvezőtlen értékelést tartalmazó vagy felkínáló részletet, véleményt, megállapítást közölt. Nyilvánvalónak tűnik az összefüggés, hogy azokban a híradókban, így a magyar és az olasz csatornákéban fordulnak elő lényegesen gyakrabban kritikai jellegű, elutasító megállapítások valamelyik politikai oldallal szemben, amelyeknek erősen konfliktusos, a kormányoldal és az ellenzék közötti éles konfrontációktól erősen megosztott belpolitikai helyzetről kell beszámolniuk. A nagykoalíció által kormányzott Németországban és Ausztriában, ahol a nagy pártok koalíciós együttműködésének (vagy legalábbis együttműködési kényszerének) köszönhetően nem áll fenn ilyen megosztottság, és az ellenzék konfrontatív ereje a kormányoldallal szemben lényegesen kisebb, a híradók is kevesebb kritikai természetű, elutasító tartalmat közvetítenek.

A 26. táblázaton (amelynek százalékos adatai mögött ugyan alacsony abszolút számok állnak, de azért a tendenciákat megbízhatóan jelzik) azt látjuk, hogy mind a négy vizsgált híradónak a belpolitikai eseményekkel és ügyekkel foglalkozó híregységei között jelentősen nagyobb arányban fordultak elő olyanok, amelyek a kormányoldalt kritizáló, rá nézve kedvezőtlen részleteket tartalmaztak, mint olyanok, amelyek az ellenzéki oldalra vetettek kritikus, kedvezőtlen fényt.

26. táblázat

*A kormányoldallal, illetve az ellenzéki oldallal szemben kritikus vagy rá nézve kedvezőtlen híregységek aránya a belpolitikai vonatkozású híryanagban (százalék)**

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
A kormányoldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen	35,9	42,3	24,0	14,3
Az ellenzéki oldallal szemben kritikus, rá nézve kedvezőtlen	22,5	30,7	0	7,6
Az összes belpolitikai vonatkozású híregység	64	52	25	28

* Az összeg nem egyenlő 100 százalékkal, mert nem mindegyik belpolitikai vonatkozású híregység tartalmazott a politikai oldalakkal kapcsolatos kritikai részleteket, illetve ugyanaz a híregység a kormányoldalt kritizáló és az ellenzékét kritizáló részleteket is tartalmazhatott.

Az arányokat talán még jobban érzékelteti a 27. táblázat.

27. táblázat

Az egy híradóra eső kormányoldal-kritikus és ellenzékkritikus híregységek száma

	MTV 1	RAI 1	ZDF	ORF 2
Kormányoldal-kritikus	1,6	1,8	0,4	0,3
Ellenzékkritikus	1,0	1,3	0	0,1
Híradók száma	14	12	14	14

A 26. és 27. táblázat adatai alapján sokakban felmerülhet, hogy azokban a híradóknak, illetve a szerkesztőiknek valamiféle negatív elfogultsága tükröződik a kormánnyal, illetve a kormányoldallal szemben. Úgy véljük azonban, hogy a kormányoldalnak szóló kritikai

tartalmak túlsúlya sem az abszolút számokat, sem az arányokat tekintve nem olyan mértékű, hogy abban a vizsgált híradók valamiféle tendenciózus elhúzását kellene sejtenuk az ellenzék javára. A mind a négy híradóban vitathatatlanul jelenlevő erős kritikai beállítottság a táblázatok rögzítette mennyiségek mellett még bőven befér a közszolgálati média ellenőrző funkciójába, „őrkutya” (watchdog) szerepébe, és semmiképpen sem jelent kiegyensúlyozatlanságot.

Mindkét táblázaton jól látszik persze az is, hogy a fentebb érintett összefüggés jegyében az erősen konfrontatív belpolitikáról beszámoló magyar és olasz híradókban lényegesen nagyobb a kritikai, elutasító tartalmú híregységeknek a száma és aránya, mint a kevésbé konfrontatív belpolitikát ábrázoló német és osztrák híradókban. Azt, hogy a német és az osztrák híradókban belpolitikai szempontból békésebb világ tükröződik, mint a magyarban és az osztrákban, jól illusztrálhatja, hogy június 14-én a ZDF híradójának egyik híregysége, amely egyébként az Angela Merkelnek a Bundestagban a palesztin beháborúval és Európa helyzetével foglalkozó beszédét ismertette, azzal kezdődött, hogy a kancellárasszony (CDU) – a műsorvezető megfogalmazása szerint „gut gelaunt”, azaz jó hangulatban – az ülésteremben odasétált az egyik SPD képviselőhöz, és születésnapjára gratulált neki. Hasonló jelenetre manapság sem a magyar, sem az olasz parlamentben nem nagyon lehet számítani.

TÉNYKÖZLÉS VERSUS VÉLEMÉNYFORMÁLÁS

A kiegyensúlyozottság, pártatlanság témaköréhez szorosan kapcsolódik az a kérdés, vajon a híradók az események tálalásában a tényközlésekbe, a szigorúan tényyszerű információkba nem kevernek-e nyíltan vagy bújtatottan szerkesztőségi véleményeket, értékítéleteket, a tényközlés köntösébe burkolózva nem tesznek-e kísérletet rejtett véleményformálásra, a közönség befolyásolására? Mint a kritikus, elutasító tartalmú híregységek, illetve hírrészeket illusztrálására fentebb felhozott példák is jelzik, a vizsgált híryananyagban a kritikai megállapítások túlnyomó többségét a híregységekben szereplő, bennük megszólaltatott vagy idézett politikusok vagy egyéb közszereplők fogalmazták meg. Arra egyik híradóban sem találtunk példát, hogy a műsorvezető explicit módon, mintegy kommentálva a bemutatott eseményt a saját vagy a szerkesztőség nevében, saját vagy szerkesztőségi álláspontként fogalmazott volna meg vagy sugalmazott volna valamelyik politikai oldalra nézve kedvezőtlen, kritikai természetű, negatív vagy pozitív, elismerő megállapítást, elmarasztaló vagy éppen feldicsérő értékelést. (Természetesen az, hogy a mintaidőszak napjaiban egyik híradóban sem találtunk ilyesmit, még nem jelenti, hogy máskor ne fordulhatna elő némi – véletlen vagy nagyon is szándékolt – hangulatkeltés.) Itt említhetjük meg újra, hogy mint a híradók információhordozó elemeinek vizsgálatakor (7. és 8. táblázat) már jeleztük, kommentár jellegű vagy egyéb publicisztikai műsoregységek egyik csatornán sem fordultak elő, hacsak nem vesszük kommentárnak az osztrák híradónak azt a megoldását, hogy néhány alkalommal – például június 4-én az otthonápolás körüli koalíciós vitáról szóló híregységhez kapcsolódóan – a stúdióban az egyik műsorvezető kérdéseire meghívott vendég szakértő magyarázta és értelmezte az éppen aktuális történéseket, természetesen nem a szerkesztőség, hanem a saját nevében beszélve, a saját véleményét kifejtve.

Az esetleges negatív vagy pozitív értékelő mozzanatok témakörénél maradván olyan esetek persze többször is előfordultak, hogy egy híregység olyan eseményről számolt be, olyan tényről közölt, amely az eseményben szerepet játszó politikai ágenszt kedvezőtlen színben mutatta, illetve negatív tartalmú következtetésre adott módot, például ilyen volt az MTV1 június 14-i híradójában az az információ, hogy a Fidesz kivonult az általa kezdeményezett parlamenti vitanapról, vagy a ZDF június 10-ei híradójában az a tényközlés, hogy feszültség, széthúzás mutatkozik a kormánykoalícióban. Itt azonban nyilvánvalóan nem az történt, hogy a szerkesztő vagy a műsorvezető (vagy egy vendég hírmagyarító szakértő) vitt bele (elmarasztaló vagy dicsérő) értékelő elemeket a tárgyyszerű tényleírásba; magának a híregységben közölt ténynek a természetében volt az értékelő negatív vagy a pozitív elem (visszautalva az iménti MTV1-ből és ZDF-ből vett példákra: függetlenül bármiféle értékeléstől, általában véve a kezdeményezőkre nem vet jó fényt, ha nem vesznek részt az általuk kezdeményezett ülésen, illetve értékelő kommentárok nélkül is nyilvánvaló, hogy nem sok jó várható egy olyan koalíciótól, amelyben feszültség, széthúzás uralkodik). Arra sem tártunk példát, hogy a műsorvezetők explicit módon verbálisan vagy metakommunikatív eszközökkel (arc-, szemöldök- és szájmozgásokkal, mimikával, grimaszokkal, illetve hanghordozással, intonációval) minősítették volna a hírek szereplőit és tetteiket, akár politikusokról és egyéb intézményi ágensekről, akár közemberekről volt is szó. Ebben az értelemben tehát tények és vélemények nem keveredtek egymással a híregységek verbális és vizuális szövegében.

Jól tudjuk azonban, hogy a tényinformációk megfelelő sorrendbe állítása, önmagukban szigorúan tényszerű hírek célzatos egymás után szerkesztése is hordozhat üzenetet oly módon, hogy szövegszerűen explicite ki nem mondott, de nyilvánvalóan – vagy legalábbis feltehetően – szándékolt következtetésre készítet. Ilyesféle a tények célzatos csoportosítására épülő sugalmazás, tendenciózus szerkesztés, hangulateltetés, akár csak ennek gyanújáról okot adó részlet a vizsgált híradókban egyetlen alkalommal sem fordult elő.

ÖSSZEFOGLALÁS

1. Az MTV1, a RAI1, a ZDF és az ORF2 közszolgálati televíziós csatornák esti főműsoridős híradóit nagyfokú szakmai hozzáértés, profizmus jellemzi. Műsorvezetőik tapasztalt, rutinos televíziós személyiségek, akiknek a közreműködésével a hírműsorok gördülékenyen, zökkenőmentesen, technikai problémák és zavaró bakik nélkül haladnak. Mind a négy műsor igyekszik széles tárát felhasználni azoknak az audiovizuális és szerkesztési eszközöknek, amelyek alkalmasak lehetnek a közönség figyelmének megragadására, lekötésére és az üzenet nyomatékosítására, de azért mutatkoznak eltérések. Kétheti adataink szerint az MTV1 híradója él leginkább az információgazdagságot és a hitelességet fokozó eszközökkel (mozgókép, helyszíni tudósítói jelenlét, a szereplők megszólaltatása), majd csekély különbséggel a RAI1 és a ZDF hírműsora következik, végül a kissé szürkébb benyomást keltő ORF híradója zárja a sort.
2. A műsorok hosszát és a bennük megjelent híregységek számát tekintve egyfelől az MTV1 és a RAI1, másfelől a ZDF és az ORF2 híradói állnak közel egymáshoz: az

előbbieik hosszabbak, közel fél óra terjedelműek, és több híregységet tartalmaznak, az utóbbiak rövidebbek, mintegy 20 percet töltenek ki, és kevesebb híregységet közölnek. Ezen alapvető terjedelmi jellegzetességek mellett azonban számos fontos szerkesztésbeli és tartalmi jellegzetesség – a belpolitikára fordított figyelem, a kormányoldali és az ellenzéki politikusok megszólaltatásának aránya, a kormányoldalal szemben kritikus megállapítások gyakorisága, a bűnügyek iránti érdeklődés mértéke stb. – is rokonítja egymással az egyik oldalon a magyar és az olasz, a másik oldalon a német és az osztrák hírműsört.

3. A vizsgálati időszak 14 napján mindössze 20 olyan híresemény fordult elő, amelyről mind a négy híradó beszámolt, miközben 713 olyan eseményt találtunk, amelyről csak az egyik műsor adott hírt. 24 volt azoknak a híreseményeknek a száma, amelyek két vagy három csatorna híradójában is megjelentek. Az egyezések alacsony és a teljes különbségek magas száma nem meglepő, hiszen túlnyomórészt mindegyik híradó olyan belföldi eseményekről szólt, amelyek más országokban nem nagyon számíthattak (médiá)érdeklődésre. A négy hírműsor közös választásaiiban a nemzetközi politikai fontosság és a háborús veszéllyel terhelt válsággócjelleg, valamint a – szintén elsősorban politikai – prominencia hírértéke játszott leginkább szerepet.
4. A külföldre és a belföldre fordított figyelem tekintetében igen jelentős különbség mutatkozott az egyik oldalon a magyar és az olasz, a másik oldalon a német és az osztrák híradók között. Míg az MTV1 és a RAI1 hírműsorának közel a háromnegyedét belföldi események, illetve hazai vonatkozású híregységek tették ki, addig a ZDF és az ORF2 híradójának híregységei gyakorlatilag fele-fele arányban oszlottak meg a belföldi és a külföldi helyszínek között, vagyis az utóbbi csatornákon jóval nagyobb figyelem irányult a külföldi eseményekre, mint az előbbieken. Jelentős különbségek voltak a vizsgált csatornák között abban is, hogy a belföldi helyszínek között mekkora figyelem irányult a fővárosra. Szembetűnő, hogy a magyar és az osztrák híradóban a főváros, tehát Budapest és Bécs kiemelten gyakori helyszíne a média által megörökített eseményeknek. Nem kétséges, hogy ebben az a történelmi gyökerű társadalomszervezési körülmény tükröződik, hogy mindkét országban a fővárosi centrum, az egyközpontúság nyomja rá a bélyegét a politikai, gazdasági és kulturális közéletre. Olaszország és Németország tartományi, illetve szövetségi államszerkezetében a jelentős súlyú helyi központokkal és a számos sok százézes vagy milliós populációjú várossal (Milánó, Nápoly, Palermo stb., illetve Hamburg, München, Frankfurt stb.) szemben Róma és Berlin a médiában sem játszik kizárólagos szerepet.
5. Közzolgálati rendeltetéséből adódóan mind a négy vizsgált hírműsört erős közéleti-politikai profil jellemzi, és a vizsgált minta alapján egyik híradóról sem állítható, hogy a komoly tájékoztatás közzolgálati feladatát feláldozták volna a legszélesebb közönség kegyeit kereső, az igénytelenségnek is teret engedő bulvár oltárán; mindenesetre az sem vitatható, hogy az infotainment – leginkább az olasz híradóban, de valamilyest a magyarban és a németben is – nem egészen idegen a szerkesztői stratégiától. A híradók mindegyike távol áll attól, hogy elborítsa az erőszak, ezzel együtt sem vitatható azonban, hogy feszültségekkel, konfliktusokkal teli világot tárnak a nézők elé, amelyből egyáltalán nem hiányoznak az erőszakos vonások és a fizikai erőszak képei sem.

6. A vizsgált híradók tartalmi arculata a következőképpen vázolható.
- MTV1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a belpolitikára; nyitottság a színesebb, könnyedebb, de a kedélyeket borzoló témákra is (bűnügyek, a balesetek, szerencsétlenségek), mindeközben mérsékelt engedékenység a bulvár irányában.
- RAI1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a belpolitikára; nagyfokú érdeklődés a bűnügyek és a színes érdekességek iránt, nyitottság a bulvár irányában is;
- ZDF: határozott politikai-közéleti orientáció, erős érdeklődés a belpolitika és a gazdaság iránt, nyitottság a színes érdekességek, valamint a balesetek, szerencsétlenségek irányában, de visszafogottság a bűnügyi tematikában.
- ORF1: határozott politikai-közéleti orientáció, kiemelt figyelemmel a külföld eseményeire; erős érdeklődés a belpolitika és a gazdaság iránt; visszafogottság a kedélyeket borzoló témákban (bűnügyek, balesetek, szerencsétlenségek), nyitottság a színes érdekességek és engedékenység a bulvár irányában.
- Ami a tematikát illeti, mind a négy csatorna híradójáról biztonsággal megállapítható, hogy eleget tesz közszolgálati küldetésének.
7. Belföldi vonatkozású anyagaiban mind a négy vizsgált tévéhíradó nagyobb arányban szólaltat meg kormányoldali, mint ellenzéki politikusokat. Az MTV1 és a RAI1 híradójában megközelítőleg háromötöd-kétötöd a kormányoldali és az ellenzéki megszólalási arány, a ZDF-nél és az ORF2-nél viszont kétharmad-egyharmad, illetve háromnegyed-egynegyed, tehát a német, de még inkább az osztrák híradóban lényegesen ritkábban szólalnak meg ellenzéki politikusok, mint kormányoldaliak. Nem kétséges, hogy ebben alapvetően az a médián kívüli körülmény játszik szerepet, hogy a két utóbbi országban nagykoalíció kormányoz, és még a politikai viták, a pártütközések egy jelentős része sem a kormányoldal és az ellenzék, hanem a kormányzó koalíciós pártok között zajlik, így gyakran még a pártpolitikai konfliktusok bemutatása is a kormányoldali pártok politikusainak szereplési arányát növeli.
8. Azokban a híradókban, így a magyar és az olasz csatornákéban fordulnak elő lényegesen gyakrabban kritikai jellegű, elutasító megállapítások valamelyik politikai oldallal szemben, amelyeknek erősen konfliktusos, a kormányoldal és az ellenzék közötti éles konfrontációktól erősen megosztott belpolitikai helyzetről kell beszámolniuk. A nagykoalíció által kormányzott Németországban és Ausztriában, ahol a nagy pártok koalíciós együttműködésének (vagy legalábbis együttműködési kényszerének) köszönhetően nem áll fenn ilyen megosztottság, és az ellenzék konfrontatív ereje a kormányoddallal szemben lényegesen kisebb, a híradók is kevesebb kritikai természetű, elutasító tartalmat közvetítenek.
- Mind a négy vizsgált híradónak a belpolitikai eseményekkel és ügyekkel foglalkozó híregységei között jelentősen nagyobb arányban fordultak elő olyanok, amelyek a kormányoldalt kritizáló, rá nézve kedvezőtlen részleteket tartalmaztak, mint olyanok, amelyek az ellenzéki oldalra vetettek kritikus, kedvezőtlen fényt, a kormányoddallal szemben kritikus vagy elutasító részleteket tartalmazó híregységek gyakorisága azonban egyik csatornán sem volt olyan mértékű, hogy a kiegyensúlyozottság követelményének sérelmét kellett volna látnunk benne.
9. A vizsgált híryanagban a kritikai megállapítások túlnyomó többségét a híregységekben szereplő, bennük megszólaltatott vagy idézett politikusok, vagy egyéb köz-

szereplők fogalmazták meg. Arra egyik híradóban sem találtunk példát, hogy a műsorvezető explicit módon, mintegy kommentálva a bemutatott eseményt a saját vagy a szerkesztőség nevében, saját vagy szerkesztőségi álláspontként fogalmazott volna meg valamelyik politikai oldalra nézve kedvezőtlen, kritikai természetű, negatív vagy éppen elismerő, pozitív értékelést. Tényinformációk és vélemények nem keveredtek egymással a híregységek verbális és vizuális szövegében. A tények célzatos csoportosítására épülő sugalmazás, tendenciózus szerkesztés, akár csak ennek gyanújára okot adó részlet a vizsgált híradókban egyetlen alkalommal sem fordult elő.

10. A magyar közszolgálati híradó formai és tartalmi szempontból egyaránt egyenrangú a vizsgált nyugat-európai közszolgálati hírműsorokkal, sőt a mozgóképi anyag alkalmazása, a helyszíni tudósítások és a közéleti szereplők megszólaltatása terén egyiket-másikat talán még felül is múlja.

IRODALOM

- Angelusz Róbert 2003. Amíg híreként megjelennek... Az eseményektől a hírekig. *Jel-Kép*, 2003/3.
 Császi Lajos 2002. *A média rítusai. A kommunikáció neodurkheimi elmélete*. Budapest, Osiris – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
 Gerbner, George 2000. *A média rejtett üzenete*. Budapest, Osiris – MTA – ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport.
 Plauschin András 2007. A hírműsorok tájékoztatási gyakorlata 2006-ban. *Jel-Kép*, 2007/2.
 Terestyéni Tamás 2006. *Kommunikációelmélet. A testbeszédétől az internetig*. Budapest, Typotex.
 Terestyéni Tamás 2007. Televíziós híradók összehasonlító vizsgálata. *Médiakutató*, 2007/tél.

Herendy Csilla

TEKINTETKÖVETÉSES VIZSGÁLAT ÉS ONLINE FÓKUSZCSONPORTOOS PILOT-KUTATÁS A MAGYARORSZAG.HU OLDALON Kutatási beszámoló

1. BEVEZETÉS

A hazai kormányzati portál, a www.magyarorszag.hu oldal főoldalát vizsgáltam 2007 májusában abból a szempontból, hogy az oldal vizuális felépítése mennyiben felel meg az online felületeken kialakult szokásoknak (mondjuk úgy „általános észjárásnak”), hogy a felhasználók az egyes menüpontokat mennyire könnyen vagy nehezen találják meg, mennyire érzik átláthatónak vagy bonyolultnak az oldal felépítését, és milyen egyéb érzelmi benyomásokat kelt bennük az oldal. A kutatás arra is fókuszált, hogy a kutatás résztvevői a weboldal grafikai világa alapján levonnak-e (és ha igen: milyen) következtetéseket az adott portál – magyarorszag.hu – alapján a portál „mögött álló” közigazgatási szervről, munkatársakról.

A kutatás célja az volt, hogy tekintetkövetéses vizsgálat segítségével képet kaphassunk arról, hogy a magyarorszag.hu látogatói mennyire könnyen vagy nehezen találnak meg az oldal felületén egyes funkciókat (menüpontokat), és ezen vizsgálat, valamint az online kutatás segítségével láthatóvá váljon, hogy az oldal mennyiben felel meg az egyszerűbb webes használhatósági kritériumoknak és a felhasználói „általános észjárásnak”. Céлом, hogy a későbbiekben feltárjam, hogy a látogatók egy adott weboldalt megtekintve mit és hol keresnek, léteznek-e bizonyos „általános észjárások”, jellemző szemmozgások, és ha igen, akkor egy adott oldal – pl. a magyarorszag.hu – mennyire felel meg a felhasználók általános észjárásának. A 2007. májusi kutatás egyben remélhetőleg egy nagyobb kutatás előképe lehet a későbbiekben.

A kutatás egy kics csoportos pilot-projekt keretében zajlott. A vizsgálathoz Magyarországon egyelőre csak ritkábban alkalmazott, újdonságnak számító (és a későbbiekben várhatóan egyre inkább elterjedő) két kutatási módszert alkalmaztam: a kutatásban részt vevők szemmozgását a tekintet követésére szolgáló kutatási eszközzel/berendezéssel vizsgáltam, amely vizsgálat eredményeit online végzett fókusz csoportos kutatással egészítettem ki.¹

A kutatás pilot jellegű projekt volt: a kérdésekre kapott válaszok mellett az is érdekes volt, hogy egyáltalán alkalmasak-e ezek a módszerek az ilyen és ehhez hasonló problémák feltérképezésére. A tekintetkövetéses vizsgálati módszer egészen új eredményeket hozhat a felhasználók tájékozódásának, szemmozgásának megfigyelésében (képernyős felvételek esetében is), az online kutatás – mint módszer – alkalmazása pedig kézenfekvőnek tűnik webes felületekkel kapcsolatos attitűdök, vélemények vizsgálatakor.

A tekintetkövetéses vizsgálati módszer segít feltérképezni, hogy a felhasználók tekintete az egyes vizuális felületeket „olvasva” milyen útvonalat jár be,² a figyelem mely területekre koncentrálódik, továbbá hogy a látogatók az online felületeken mennyire könnyen vagy nehezen találnak meg bizonyos funkciókat, és hogy hol keresik elsőként (másodjára stb.) az egyes menüpontokat. Ez utóbbi kérdés vizsgálata újabb kérdéseket vethet fel, és az oldal felépítésével kapcsolatos általánosabb elvekre vonatkozóan is engedhet következtetni (pl. hogy általában hova érdemes az egyes funkciókat elhelyezni a vizuális felületeken), valamint a tervezéskor segítséget jelenthet abban, hogy az egyes funkciókat hova érdemes az adott oldalon elhelyezni.

A tekintetkövetéses kutatást online fókuszcsoporthoz interjú egészítette ki. Ez utóbbiban a kutatás résztvevőinek visszajelzéseire voltam kíváncsi azzal kapcsolatban, hogy a tekintetük irányának, mozgásának (szerintük) mi lehetett az oka, mennyire találták egyszerűnek vagy bonyolultnak az oldalt, mennyire érezték ésszerűnek az egyes menüpontok elrendezését stb. Emellett az oldallal kapcsolatos hangulati benyomások is érdekelték – összehasonlítva a hazai példát néhány irányadó külföldi példával.

Előzetes hipotézisem szerint a magyarorszag.hu – összehasonlítva néhány irányadó külföldi kormányzati portállal – színvilágát tekintve kissé szürke, és felépítésében indokolatlanul bonyolult. A weboldal hangulata pedig nagy valószínűséggel arra is hatással van, hogy a látogatók hogyan vélekednek a hazai közigazgatásról, az alkalmazottakról, az ügyintézés egyszerűbb vagy bonyolultabb – feltételezett – voltáról.

A pilot-kutatást – részben a módszerek újdonsága miatt – minifókuszcsoporthoz végeztük el. A kutatás két részből állt: elsőként a szemkamerás vizsgálatot végeztük el, amelyben 6 fő vett részt. A kutatás második részében online kutatás zajlott két csoporttal. Az egyik csoportot a szemkamerás vizsgálatban részt vett hat fő alkotta. A második online csoport kontrollcsoport volt. Tagjai korábban a szemkamerás vizsgálat keretei között nem találkoztak a magyarorszag.hu oldallal (ettől függetlenül láthatták, ismerhették azt). A kontrollcsoportnak hét tagja volt.

Dolgozatomban elsőként bemutatom a kutatást, amit a csoportok, majd az alkalmazott módszerek rövid áttekintése követ, majd az egyes kutatási területek eredményeit ismertetem. Ezt az eredmények és a tapasztalatok összefoglalása követi.

2. KÉRDÉSEK

A kutatást megelőzően több kérdés is megfogalmazódott bennem: vajon mitől lehet funkcionális egy weboldal? Pontosabban: mitől lehet ésszerű és kényelmesen „használható” egy közigazgatási szerv weboldala vagy egy kormányzati portál? Mennyire könnyen találják meg a felhasználók az egyes navigációs felületeket, menüpontokat? Az oldal felületét pásztázva hol keresik az egyes funkciókat? (Hova kattintának a felhasználók, ha levelet sze-

retnének írni? Hova, ha az oldaltérképet vagy az impresszumot keresik, vagy ha a főoldalra szeretnének visszajutni? Hova tekintenek először, amikor egy adott oldalra érkeznek?)³

A fenti kérdések vizsgálatára a hazai kormányzati portált, a magyarorszag.hu oldalt választottam. Az előbb említett kérdéseken túl arra is kíváncsi voltam, hogy az oldal milyen benyomást tesz a kutatás alanyaira, és pusztán a grafikai világ (színek, tipográfia, elrendezés) alapján milyen további elképzelésük van pl. az ügyintézők munkastílusával vagy a munka gyorsaságával kapcsolatban. A kutatás arra is fókuszált, hogy a tekintetkövetéses vizsgálat és az online fókuszcsoporthoz tartozó kutatási módszerek online felületek (weboldalak) vizsgálatokor is működnek-e, és adhatnak-e figyelemre méltó eredményeket.

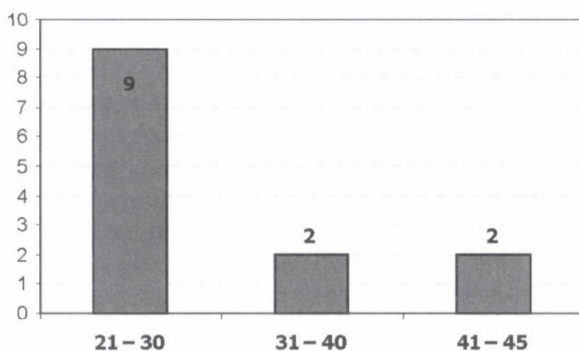
3. CSOPORTOK

3.1. A csoportokról

A kutatásban két csoport vett részt. A két csoport közül az egyiket a hatfős, szemkamerás vizsgálatban részt vett csoport tagjai alkották, a másik csoportban pedig a szemkamerás vizsgálatban részt vett csoport tagjaihoz hasonló végzettségű és korú tagok vettek részt (későbbiekben: kontrollcsoport).

3.2. A csoportok összetételéről

A csoportok résztvevői olyan budapesti és vidéki internetfelhasználók voltak, akik potenciálisan kapcsolatba kerülhetnek a közigazgatási portálokkal és a magyarorszag.hu oldallal. Összesen 6 női és 7 férfi, 5 vidéki és 8 budapesti tagja volt a csoportoknak – a vidéki résztvevők közül ketten Budapesten dolgoznak. A 13 főből 2 főnek van középfokú végzettsége, a többiek (11 fő) felsőfokú végzettségűek, főiskolát vagy egyetemet végeztek. Átlagéletkoruk 30 év (29,92) volt a vizsgálat időpontjában (az életkor szerinti megoszlás az 1. ábrán látható), érdeklődési területük szerteágazó, az informatikától kezdve a kommunikáción át a kerámiáig, az újságírástól a kutyás sportokig terjedt. Hármuknak kisgyereke is van. A csoportokból hárman Ph.D. hallgatók.

1. ábra
Életkor szerinti megoszlás a csoportokban

A fókuszcsoporthoz tartozó kutatás mindkét csoport esetében online zajlott. Alapvetően kvalitatív jellegű volt, kiegészítve kvantitatív vizsgálatokkal,⁴ amelyek célja a tekintetkövetéses kutatás eredményeinek tisztázása és pontosítása, további attitűdök feltárása volt.

4. A KUTATÁS SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A vizsgálat első felében a korábban említett hatfős mintán tekintetkövetéses (más néven eye-tracking vagy szemkamerás)⁵ vizsgálat zajlott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Karának szemkamerával felszerelt kutatói laboratóriumában, a második felében pedig online fókuszcsoporthoz tartozó kutatás készült.

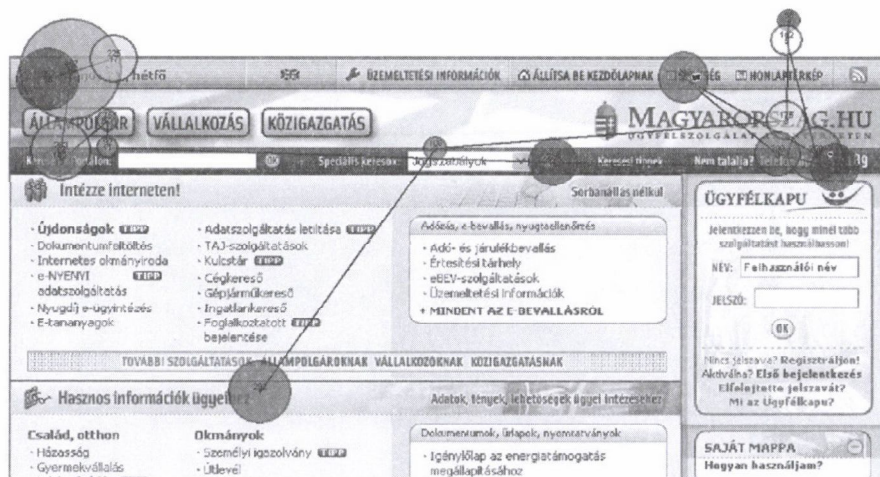
4.1.1. A tekintetkövetéses vizsgálatról

A primer észlelési, figyelmi folyamatokhoz és preferenciákhoz az ún. „nem beavatkozó mérési módszerek” nyújthatnak betekintést. Ezek közül a módszerek közül a jelen vizsgálat során az ún. tekintetkövetéses vizsgálati módszert alkalmaztam. A tekintet követésével a tudatos megfontolások által nem módosított, spontán érdeklődés ragadható meg: a tekintetkövetéses vizsgálatok segítségével a nézést – mint aktív módon létrehozott teljesítményt – nagy pontossággal lehet nyomon követni, vagyis ezen technológiák segítségével a vizuális észlelési magatartás megfigyelésére és elemzésére nyílik mód.

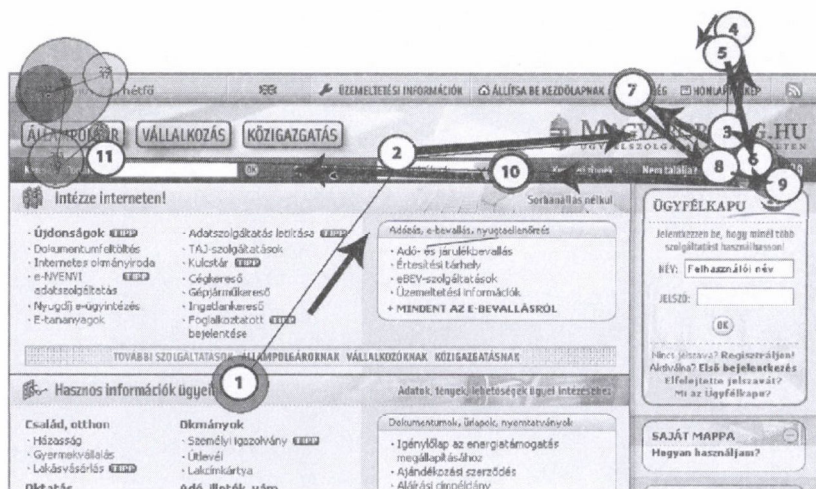
A vizuális információk felvétele során a szem többnyire nem egyenletesen, simán és szabályosan halad az adott felületen, hanem éppen ellenkezőleg: az információfelvétel során többféle szemmozgás is jelen van, ezek közül (jelen kutatás szempontjából) a két leginkább releváns szemmozgás a fixációk és a szakkádok. A vizuális információk felvétele során ez a két típusú mozgás folyamatosan váltogatja egymást: a viszonylag gyors és hirtelen ugrások – a szakkádikus szemmozgások – és a néhány tíz, esetleg száz milliszekundumos állapotok, a fixációk. A vizuális információk felvétele jelentős mértékben a fixációk során történik. Ezeket a szemmozgásokat a tekintetkövetéses vizsgálati eszközök nagy pontossággal tudják követni, rögzíteni. Az eljárás alkalmas arra, hogy nyomon kövessük, miként néznek meg bizonyos csoportok (férfiak és nők, idősebbek és fiatalok, vagy különböző, előzetesen meghatározott célcsoportok tagjai) különböző, online felületeken megjelenő képi (vizuális és szöveges) felületeket, ingereket, úgymint magazinok oldalai, honlapok, festmények stb.

A tekintetkövetéses vizsgálat elvégzéséhez az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi karán használt, az LC Technologies által kifejlesztett „Remote Eyetracking System” készüléket használtuk.⁶ Az eszköz előnye, hogy igen nagy pontosságú online magatartáselemzést tesz lehetővé („nem obstrusive” módon, azaz) úgy, hogy a vizsgálati alanyra semmit nem kell felszerelni, hanem egyszerűen leül egy képernyő elé, és megnézi az ott megjelenő képeket. A rendszer – a pupillákra irányuló kamerák segítségével – a tekintet mozgását a képernyő felületén automatikusan és „real time” módon, nagy pontosságú idő és térbeli felbontással rögzíti. A rögzített szemmozgásokat felhasználva a rendszer többféle áttekintő képet tud készíteni, amelyek segítségével megállapítható a vizuális felü-

letek hatékonysága, a felület megtekintésének sorrendje, az, hogy az adott felületen melyik grafikai-vizuális elemek voltak a leginkább figyelemfelkeltők, és hogy volt-e olyan terület, ahova a vizsgálati alany(ok) egyáltalán nem nézett/néztek. A „scanpath analízis” (2–3. ábrák) a fixációk szekvenciáját és az egyes fixációk idejét adja meg. Az „attention level” térképek a kép (képek) egyes részleteire fordított nézési időt elemzik, amelyből a vizuális figyelem mértékét kifejező „attention level” (4. ábra) vagy „hotspot” (5. ábra) képeket készít a program.⁷ Ezek a képek azt mutatják meg grafikus formában, hogy a vizsgálatban részt vevő(k) az adott felületen mely területeket nézte/nézték meg a leginkább, mely vizuális felületek ragadták meg leginkább a figyelmüket (weboldalak vizsgálata esetén: egy-egy funkciót az oldal mely területén keresték automatikusan, leginkább és legtovább).

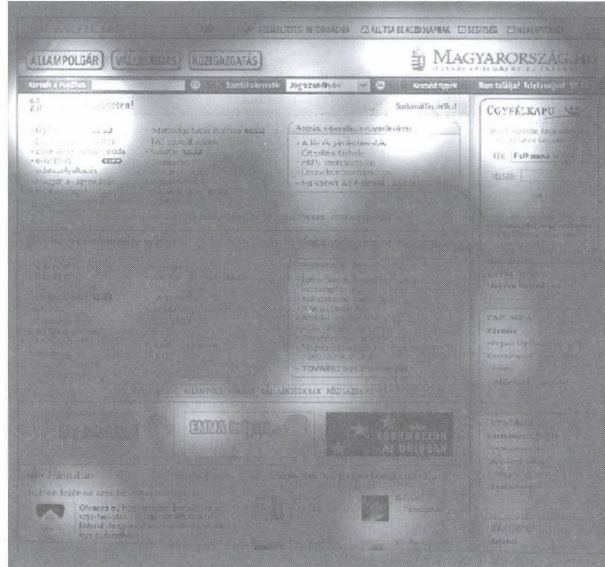
2. ábra
„Scanpath” analízis

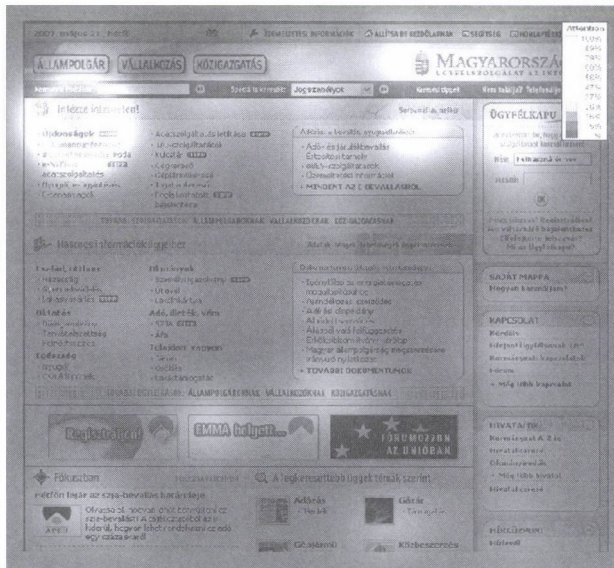
3. ábra
„Scanpath analízis”, a tekintet vándorlása nyilakkal jelezve

Az áttekintő képek bármilyen vizuális felület esetében érdekesek lehetnek (pl. festményeken, hirdetésekben vagy embereket ábrázoló képeken), de kiemelten fontos visszajelzés lehet a weboldalak esetében, ahol az adott oldal tulajdonosának másodpercei vannak arra, hogy a látogatót megnyerje (hogyan az oldalon maradjon), később pedig végigvezesse az oldalon.

Ha ugyanazt a felületet többen is megtekintik, a rendszer a kapott képeket többféleképpen tudja átlagolni.

4. ábra
„Attention level” térkép

5. ábra
„Hotspot” térkép

4.1.2. Tekintétkövetés vizsgálat a magyarorszag.hu oldalon

A tekintétkövetés vizsgálat három részből állt.

1. A kamera beállítása után a résztvevők néhány lazító jellegű kép között lapozgattak kedvük szerint (tájkép, családi fotó, tengerpart, néhány weboldal). Ideális a tekintétkövetés vizsgálatot így kezdeni annak érdekében, hogy a kutatás résztvevői a vizsgálat során lehetőség szerint ne próbálják meg tudatosan irányítani a tekintetüket.
2. Ezután megtekintették a magyarorszag.hu kezdő oldalát – az oldal végignézésére 10 másodperc állt a rendelkezésükre.
3. A vizsgálat harmadik, egyben (arányaiban) leghosszabb részében a kezdő oldalon egy-egy funkció (kattintási lehetőség) megkeresése volt a résztvevők feladata. Ezek között szerepeltek a weboldalak legjellemzőbb, általánosnak mondható navigációs lehetőségei (pl. e-mail írási lehetőség, honlaptérkép, keresés a portálon, kezdőoldalra visszajutás, dátum), a magyarorszag.hu információi alapján a leggyakrabban keresett funkciók, kattintási lehetőségek („Adó- és járulékbevallás”, „Család, otthon” „Cégkereső”) és egyéb témaspecifikus menüpontok: „Nem találja? Telefonáljon!”, „Keresési tippek”, „A legkeresettebb ügyek témák szerint”, „Hívjon – ügyfélvonal 198”), valamint a címer. A résztvevők a képek között saját tempójuk szerint lépkedtek előre, de akkor léptek csak a következő képre, ha az adott funkciót megtalálták a szemükkel a weboldalról készített PrintScreenen (vagy ha feladták a keresést).

4.2.1. Az online fókuszcsoportról

Az online fókuszcsoport* felépítésében, a közösen megvitatott témák tekintetében a hagyományos, személyes jelenlétben alapuló fókuszcsoportos kutatáson alapszik. A kutatás résztvevői egy internetes chatszobához hasonló virtuális környezetben találkoznak egy előre egyeztetett időpontban. Az interjú alanyai választott avattal (grafikus portréval) és választott nick-névvel vesznek részt a beszélgetésben. Az online fókuszcsoport menete, célja a hagyományos fókuszcsoportéhoz hasonló: a lényegét tekintve a felhasználók beszélgetnek egy előzetesen (részben) meghatározott témáról. Az online fókuszcsoport résztvevőinek a moderátor változatos ingeranyagot mutat be, és alkalmazhatja a hagyományos fókuszcsoportos kutatás projektív módszereit: szemantikus differenciál, kollázskészítés, befejezetlen mondatok stb. módszereket. A csoport menete egy előzetesen elkészített (de időközben is módosítható) vezérfonal alapján zajlik, ez tartalmazza a bevezetést, az egyes feladatok leírását, illetve magukat a feladatokat is. A vezérfonaltól a moderátor eltérhet. A kutatás végeztével a beszélgetés teljes anyaga és az egyes feladatok eredményei (egyedi és összesített) elektronikus formátumban azonnal hozzáférhetők.

Az online fókuszcsoportos vizsgálat a Meroving Internetkutató Kft. IQON nevű rendszerének a segítségével készült.

4.2.2. Az online fókuszcsoportos kutatás a magyarorszag.hu oldalon

Az online fókuszcsoportos vizsgálat menete a következő volt: elsőként a moderátor köszöntötte a virtuális szobában megjelenteket, és felhívta a figyelmüket a módszerrel kapcsolatos néhány részletre. Ezután mindenki bemutatkozott, mondott magáról néhány szót.

Bevezetésképpen a résztvevők a moderátor vezetésével arról beszélgettek, hogy jellemző-e, hogy online tájékozódnak hivatalos ügyekben, általában milyen témákat szoktak az interneten keresni, milyen ügyeket intéznek online formában. Ezt követően mindkét csoport résztvevőit megkérte a moderátor, hogy idézzék fel magukban a magyarorszag.hu oldalt, próbálják megfogalmazni, hogy milyen benyomást keltett bennük az oldal, milyen hangulati elemekre emlékeznek, ha visszagondolnak rá. Ezután mindkét csoport résztvevői a tekintetkövetéses vizsgálaton keletkezett képekről beszélgettek.

A beszélgetés után a résztvevők több kormányzati portált értékelték Szemantikus Differenciál segítségével.⁹ A portálok a következők voltak: az ITTK (BME-UNESCO Információs Társadalom és Trendkutató Központja) által publikált vizsgálat első tíz helyezettje közül négy portál: az élenjáró országok közül Japán és Dél-Korea,¹⁰ illetve a klasszikus példának számító Egyesült Államok és Németország kormányzati oldalai. A szemantikus differenciál esetében a kutatás az említett weboldalak hangulati elemeire fókuszált, illetve arra, hogy a kutatás alanyai hogyan viszonyulnak (milyen érzelmekkel) a magyarorszag.hu oldalhoz és a többi négy ország kormányzati portáljához, mennyire találják azokat bürokratikusnak, vizuálisan izgalmasnak, áttekinthetőnek.

A szemantikus differenciál vizsgálatot képrendezés követte. Ebben az esetben a résztvevők feladata az volt, hogy az egyes portálok nyitó oldalát különböző szempontok (bonyolultság, unalmasság, hivatalos jelleg, átláthatóság, tetszés) szerint tegyék sorrendbe. Ezt is online, az egyes oldalak kisméretű képeit sorrendbe téve tudták megtenni.

Ezt követően a résztvevők kollázst készítettek.¹¹ Az ingeranyagot itt is a magyarorszag.hu kezdő oldala jelentette. A kollázsok összeállításához előzetesen kiválogatott, tematikusan csoportosított képek álltak a résztvevők rendelkezésére.

A kollázskészítés után (az online kutatás utolsó fejezeteként) a résztvevők a magyarorszag.hu oldalra vonatkozó befejezetlen állításokat kaptak (befejezetlenmondat-technika), és az volt a feladatuk, hogy azokat saját szavaikkal, gondolataikkal kiegészítve fejezzék be. A kutatásban résztvevők így értékelték az oldal látványát, hangulatát, arculatát, színvilágát, összbenyomását (pl.: A magyarorszag.hu látványvilága szerintem...).

Az online kutatás lezárásaként a moderátor megkérdezte a résztvevőket, szeretnének-e még valamit az eddigiekkel kapcsolatban elmondani, ezután befejezte, és megköszönte a résztvevőknek a beszélgetést. A vizsgálat végeztével a résztvevők egyenként elhagyták a kutatás színteréül szolgáló virtuális szobát.

5. EREDMÉNYEK

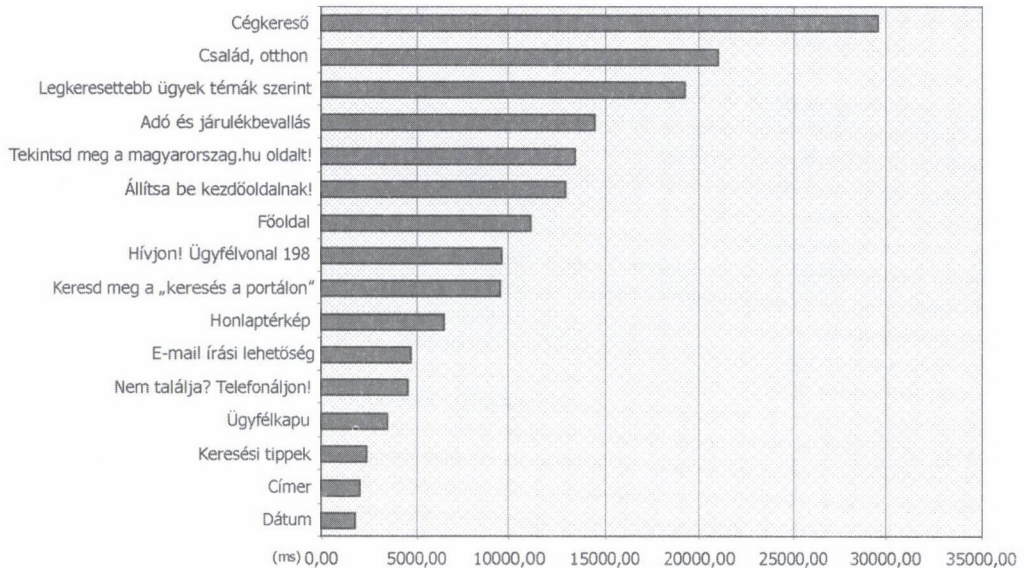
5.1. Szemkamerás vizsgálat eredményei

A tekintetkövetéses vizsgálat az oldallal kapcsolatban rávilágított, hogy bizonyos funkciókat a felhasználók az oldalon nagyon könnyen, másokat pedig csak hosszas keresgélés után (sem) találtak meg. A könnyebben megtalálható funkciók között voltak a „Dátum”, a „Címer”, a „Keresési tippek” és az „Ügyfélkapu” funkciók menüpontjai, azonban a tekintetkövetéses kutatás résztvevői csak hosszas keresés után találták meg „A legkeresettebb ügyek témák szerint”, a „Család, otthon”, valamint a „Cégkereső” funkciókat (részletesen: 6. ábra).

6. ábra

Az egyes oldalakon a keresett funkció megtalálásának átlagos ideje (ms)

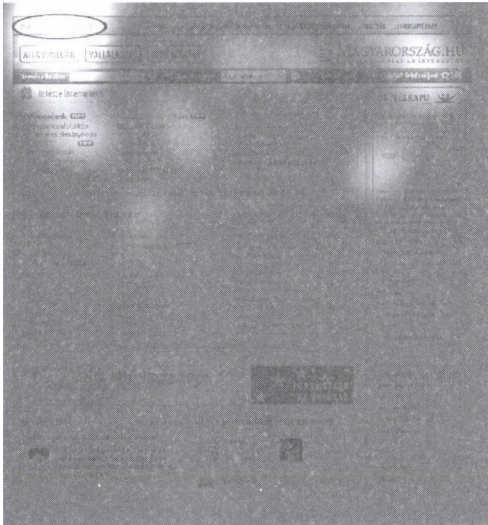
Scanpath Duration (ms) – Az egyes funkciók megtalálásának ideje (funkciók, résztvevők)									
No.	Feladat	Résztevők							
		1.	2.	3.	4.	5.	6.	Átlag	Me- dián
1	Tekintsd meg a magyarorszag.hu oldalt!	9 584	16 108	13 895	14 840	13 711	12 116	13 375,67	13 803
2	Keressd meg a „keresés a portálon” feliratot!	2 324	14 409	5 248	8 979	23 308	2 968	9 539,337	113,5
3	Keressd meg az oldalon Címert!	1 108	4 293	1 289	983	3 100	9 83	1 959,331	198,5
4	Keressd meg az oldalon a „honlaptérkép” feliratot!	19 588	2 625	1 067	5 652	6 857	2 965	6 459,004	308,5
5	Keressd meg az oldalon az „Adó és járulékbevallás” feliratot!	924	8 799	41 496	27 535	7 407	316	14 412,83	8 103
6	Keressd meg az oldalon „Család, otthon” feliratot!	2 635	959	4 841	53 265	62 410	2 091	21 033,50	3 738
7	Keressd meg az oldalon a „Állítsa be kezdő oldalnak!” feliratot!	17 408	1 308	2 426	48 137	5 325	2 691	12 882,50	4 008
8	Hol van a dátum? (2007. május 31., hétfő)	3 493	150	741	2 118	2 233	1 575	1 718,331	846,5
9	Keressd meg az oldalon a „Nem találja? Telefonáljon!” feliratot!	1 883	17 315	1 242	1 000	4 141	1 290	4 478,501	586,5
10	Keressd meg az oldalon a „Keresési tippek” feliratot!	983	1 909	2 267	4 148	1 141	3 416	2 310,67	2 088
11	Keressd meg az oldalon a „Legkeresettebb ügyek témák szerint” feliratot!	13 178	35 231	4 434	46 967	12 176	3 876	19 310,33	12 677
12	Keressd meg az oldalon a „Hívjon! Ügyfélvonal 198” feliratot!	4 133	5 500	11 025	16 352	17 192	3 741	9 657,178	262,5
13	Hová kattintanál, ha a főoldalra szeretnél jutni?	15 636	16 052	5 716	12 397	3 902	12 899	11 100,33	12 648
14	Hol keresnéd az e-mail írási lehetőséget?	4 201	6 726	3 658	5 992	2 508	4 797	4 647,00	4 499
15	Hol van az „Ügyfélkapu”?	1 732	1 200	576	983	14 567	1 191	3 374,831	195,5
16	Keressd meg az oldalon „Cégkereső” feliratot!	52 378	28 473	25 341	49 291	21 008	1 118	29 601,50	26 907

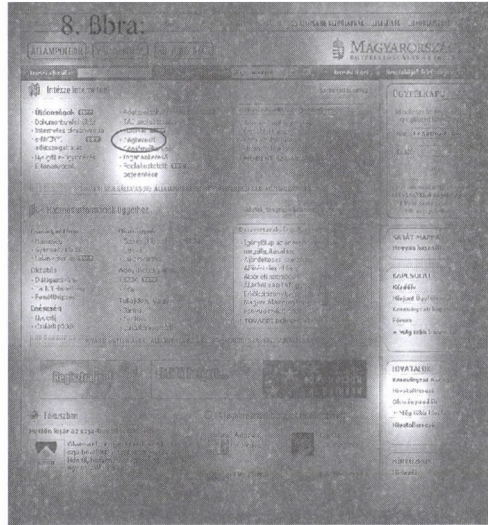
Scanpath Duration (ms) – átlagolt érték

Ennek oka az lehet, hogy a „Dátum” funkció az oldalon viszonylag egyértelmű, online környezetben megszokott helyen (a fejlécben, bal oldalon) található, így a felhasználók (itt: a kutatásban résztvevők) viszonylag egyszerűen rátaláltak. Az „Ügyfélkapu” menüpont nagyobb felületen, kiemelten található. A „Család, otthon” valamint a „Cégkereső” menüpont megbújít a többi között, illetve a „Cégkereső” menüpont – mint keresési funkció – nem a megszokott helyen (a fejléc jobb oldalán vagy a fejléc alatt) van, hanem a szöveges linkek között, a kutatásban részt vevők számára „elrejtve”¹². A „Dátum” és a „Cégkereső” funkciók megtalálhatóságát szemléltetik a mellékelt attention-level képek, ahol is a fekete felületből azok a részek világosak, amerre a felhasználók tekintete járt. Vagyis: a gyors megtalálást (ezzel együtt az egyértelmű elhelyezést) a kisebb és határozottabb világos foltok (7. ábra), a hosszas keresgélést pedig a nagyobb világos felületek jelzik (8. ábra).

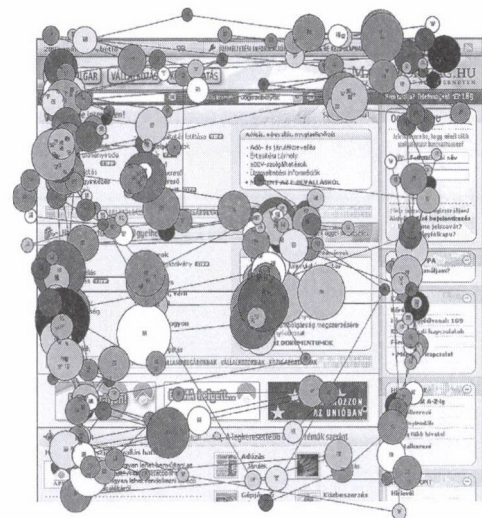
Szemléletesen mutatják a két menüpont megtalálhatóságát a Scanpath-analízis képei is, amelyek a tekintet vándorlását – a fixációkat és a szakkádokat – ábrázolják grafikusán. A 9. ábrán a legkönnyebben megtalálható „Dátum”, a 10. ábrán pedig a legnehezebben megtalálható „Cégkereső” funkciókkal kapcsolatos szakkádikus és fixációs szemmozgások láthatók (a fixációkat különböző méretű körök, a szakkádikus szemmozgásokat pedig vonalak jelzik). A 9-es ábrán látható, hogy a vizsgálat résztvevője mennyire hamar megtalálta az oldalon a (megszokott helyen elhelyezett) „Dátum” funkciót. Ezzel szemben jól szemlélteti a 10-es ábra, hogy a „Cégkereső” menüpont mennyire nehezen található meg a magyarorszag.hu felületén (mennyire sokfelé járt a felhasználó tekintete, mire végül megtalálta a keresett menüpontot).

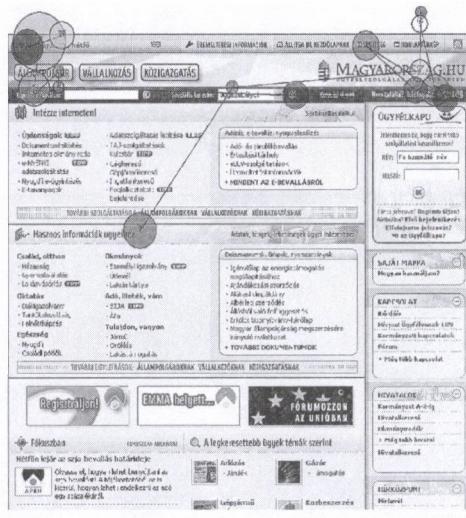
7. ábra
A „Dátum” funkció keresésének átlagolt „attention level” képe

8. ábra
A „Cégkereső” funkció keresésének átlagolt „attention level” képe

9. ábra
A „Dátum” funkció keresésének képe (scanpath analízis) – példa

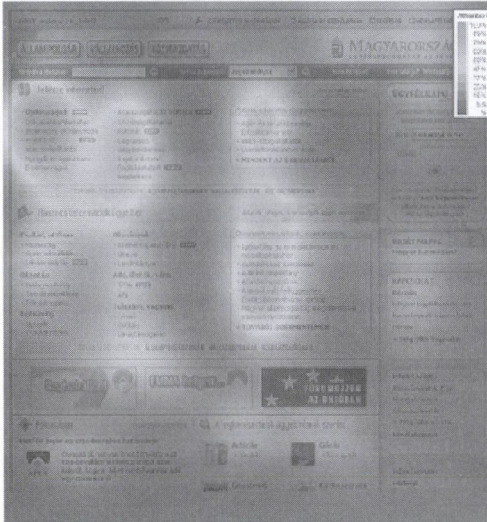

10. ábra
A „Cégkereső” funkció keresésének képe (scanpath analízis) – példa

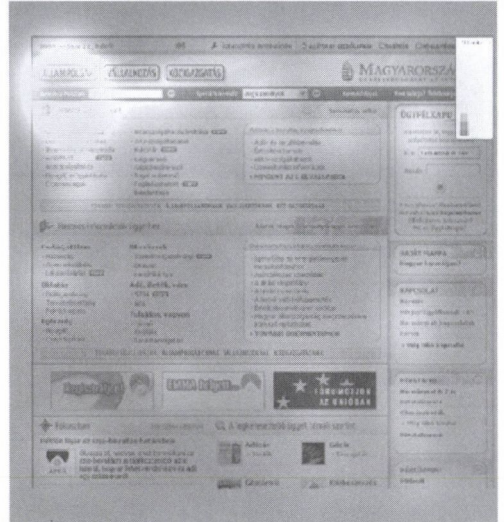
A szemkamerás minikutatás hasznosnak bizonyult abban a tekintetben, hogy segítségével már ilyen kis – hatfős – mintán is egyértelműen megállapítható volt, hogy mely funkciókat találnak meg a felhasználók egyszerűbben, és melyek vannak az oldal felületén kevésbé egyértelműen elhelyezve.¹³ Általában azokat a menüpontokat találták meg könnyebben a kutatásban részt vevők, amelyek az online felületeken megszokott(nak mondható) terüle-

ten helyezkednek el, és azokat nehezebben, amelyek megbújnak a többi között – nem emelkednek ki –, vagy kevésbé megszokott területre kerültek a tervezés során.

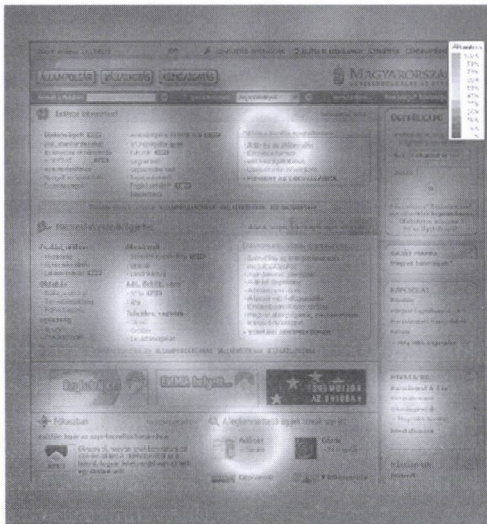
A tekintetkövetéses vizsgálat eredményeiből arra lehet következtetni, hogy bizonyos funkciók keresései a felhasználók egyszerűen elvesznek a magyarorszag.hu főoldalának felületén. Különösen akkor érdekes ez az eredmény, ha azt a tényt is figyelembe vesszük, hogy a kutatás alanyai fiatal, gyakorlott internetfelhasználók. Így felmerül a kérdés, vajon hogyan boldogulnak az oldalon azok, akik viszonylag ritkábban használják az internetet. Néhány további funkció keresését a 11–14. ábrák szemléltetik.

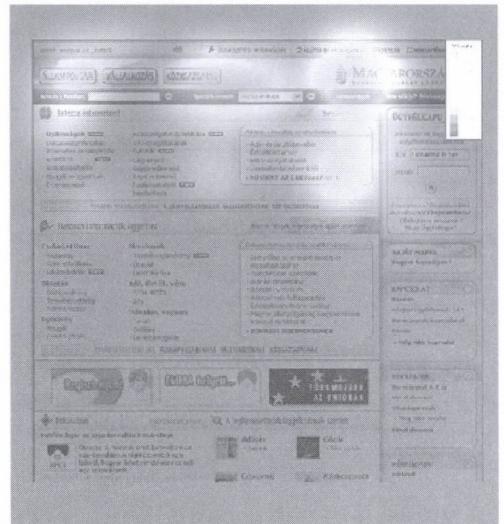
11. ábra
„Legkeresettebb ügyek témák szerint”
keresése (átlag)

12. ábra
„Keresés a portálon” keresése (átlag)

13. ábra
„Keresés a portálon” keresése (átlag)

14. ábra
„Keresési tippek” keresése (átlag)

5.2. Online fókuszcsoport: visszacsatolások, értelmezés

5.2.1. Bemelegítés

A moderátor kérésére mindkét fókuszcsoport résztvevői elmondták, hogy gyakran tájékozódnak az interneten, és intéznek különböző ügyeket online (ez valószínűleg életkoruk és internetezési szokásaik miatt van így). Elmondásuk szerint több közigazgatási portált is ismernek. Arra a kérésre, hogy idézzék fel magukban a magyarorszag.hu oldalt, a tekintetkövetéses vizsgálatban résztvevők sápadt színvilágra, fehér és piros, bordó és zöld színekre emlékeztek. Azzal kapcsolatban, hogy milyen benyomást keltett az oldal bennük (felidézve a tekintetkövetéses vizsgálaton látott képet), a következő válaszokat adták: „unalmas”, „egyhangú”, „monoton”, „nem funkcionális”, „kicsit logikátlan”, „bürokratikus”.

Azzal kapcsolatban, hogy milyen az oldal hangulata, és mit sugalltak a színek, a következőképpen válaszoltak: „sivár”, „fárasztó”, „fantáziátlan”, „egy unalmas rendszer unalmas oldala”, „nem nagyon voltak rajta színek, én fehér háttérre és apró szürke betűkre emlékszem”. Az oldal felépítését (átlátható vagy inkább kusza) a „kusza”, „sűrű”, „határozatlan” szavakkal jellemezték. Ezután a moderátor bemutatott egy, a honlapról készített PrintScreent, és megkérdezte a kutatásban részt vevőket, hogy újra megnézve a képet, mi a véleményük. A résztvevők az „akkor jól emlékeztem”, „logikátlan elrendezés”, „szürke”, „nem túl fantáziadús”, „nem tűnik szakértői oldalnak, nekem elsősorban az elosztásával van problémám, a külseje még elmegy” gondolatokat tettek hozzá korábbi véleményük kiegyesítségéért.

A második – kontroll – csoport, akik nem vettek részt a szemkamerás vizsgálatban, a magyarorszag.hu oldalról készült PrintScreent látva a következőképpen írták le benyomásaikat: „zsúfolt”, „sűrű”, „túl sok a szöveg”, „letisztult, de egy nagyon picit áttekinthetetlen, hirtelen túl sok minden zúdul elé”, „nem átlátható”, „nehéz kiigazodni”, „kicsit komor”, „olyan köziges, szürkés, semmilyen”, „rideg”.

Az oldal átláthatóságával kapcsolatos válaszok: „bonyolultnak tűnik, és kusza”, „kicsit lehetne kontrasztosabb is”, „kicsit szellősebbnek kellene lennie, tömény”, „kusza”, „bonyolult első látásra, ha jobban megnézem, nem az”, „olyan túl sokat akarunk típusú, kusza”.

A bemelegítés során mindkét csoport résztvevői kissé kritikusan nyilatkoztak az oldal színvilágával és felépítésével kapcsolatban, azonban a két csoport által említettek között kiemelkedő különbséget nem lehetett felfedezni. A két csoport véleményét (és a két csoport átlagos véleménye közötti különbséget) a szemantikus differenciál eredményei pontosították.

5.2.2. Szemantikus differenciál

A szemantikus differenciál (15–16. ábrák) vizsgálat során a szemantikus differenciál skálán mindkét csoport értékelt a magyarorszag.hu oldalt (akik részt vettek a tekintetkövetéses kutatásban, és azok is, akik nem). A kutatás során ezen vizsgálat eredményei mutatták ki a legnagyobb különbséget a két csoport véleménye (attitűdje) tekintetében: azok, akik részt vettek a tekintetkövetéses vizsgálatban, azaz használták az oldalt, kerestek rajta (megpróbáltak megkeresni rajta) bizonyos funkciókat, kritikusanban ítélték meg az oldalt, mint a kontrollcsoport tagjai.

A szemantikus differenciál skálán -3 és +3 közötti értékek szerepeltek, ezen a skálán lehetett a csuszkát ide-oda mozgatni, elhelyezni. Figyelemre méltóan magas eltérés született a két csoport (a szemkamerás vizsgálatban részt vettek és a kontrollcsoport) eredményei között a következő pontokban:

- mennyire **ügyfélbarát (-3) / nem ügyfélbarát (+3)** a honlap? Azok, akik nem vettek részt a szemkamerás vizsgálatban, összesen +0,28 pontot adtak a honlapra (amely inkább a közömbös, „0” pont felé mutat, az „inkább nem ügyfélbarát” irányába) míg azok, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, azok +1,5 pontra értékelték az oldalt. Az +1,5 pont félúton helyezkedik el a közömbös 0 pont és a +3 pont között. Azon csoport tagjai, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, kevésbé tartották az oldalt ügyfélbarátnak, mint azok, akik nem vettek részt a szemkamerás vizsgálatban. Valószínűleg azok, akik nem szereztek közvetlen tapasztalatot azzal kapcsolatban, hogy az oldalon mennyire egyszerű vagy nehéz az egyes funkciók megtalálása, nem foglalkoztak azzal, hogy az oldal felépítése vajon ügyfélbarát-e, vagy sem. Valószínű, hogy ez a válasz inkább az elsődleges vizuális benyomások alapján alakult ki a csoporttagokban. A kialakult eredmények másik lehetséges oka az lehet, hogy azok, akik „használták” az oldalt, kerestek rajta, kevésbé gondolták ügyfélbarátnak.
- inkább **maradi (+3) vagy inkább újító (-3) az oldal?** A kontrollcsoport átlagos véleménye ebben a kérdésben +0,71 pont volt, ami közelebb áll a semlegeshez, mint a 3-hoz, talán leginkább a „kissé maradi” kifejezéssel jellemezhető. Ezzel szemben az a csoport, amelynek tagjai részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, az oldalt inkább maradinak értékelték, átlagosan +1,5 pontra húzták a szemantikus differenciál skáláján az értékelésre szolgáló csuszkát. Szeretném kiemelni, hogy egyik csoport tagjai sem találták az oldalt „újító”-nak.
- **nekem tetszik (-3) / nekem nem tetszik (+3) az oldal** kérdésre a kontrollcsoport válasza átlagosan +0,71 pont volt, ami a nemtetszés irányába mutató válasz, amely azonban még mindig a közömbös (semleges) 0 középpont közelében maradt. Ezzel szemben a szemkamerás vizsgálatban részt vevő csoport tagjai átlagosan +1,66 pontot adtak az oldalra, amely kicsivel ugyan, de közelebb van a „nekem nem tetszik”, mint a semleges (nulla pontot jelentő) véleményhez, vagyis azoknak, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, valamivel kevésbé tetszett az oldal, mint a fókusz-csoport tagjainak.
- **merev (-3) / vagy laza (+3) az oldal?** A kontrollcsoport tagjai erre a kérdésre átlagosan -0,85 pontot adtak, amely ugyan nem tér el nagyon a semleges választól, de a „merev” irányába mutat. A tekintetkövetéses vizsgálatban résztvevők az oldalt lényegesen merevebbnek találták, mint a kontrollcsoport tagjai: erre a válasza átlagosan -2,16 pontot adtak. Magyarozható ez azzal, hogy az oldalon történő keresgélés során gyakorlati tapasztalatot szereztek az oldal felépítéséről és működéséről, illetve a vizuális felületet is volt alkalmuk jobban megismerni. (A tekintetkövetéses vizsgálat során a vizsgálat résztvevői közül néhányan kissé frusztráltak is lettek, amikor 1-1 keresett menüpontot nehezebben találtak meg. Olyan is előfordult, hogy valaki egyáltalán nem találta meg az adott funkciót, és fel akarta adni – vagy fel is adta – a keresgélést.)
- a **bonyolult (-3) / vagy átlátható-e (+3) az oldal felépítése** kérdésben is eltérés mutatkozott a két csoport véleménye között: azok, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, az oldalt bonyolultabbnak tartották, mint azok, akik nem. A tekintet-

követéses vizsgálatban résztvevők az oldalt átlagosan -2,66 pontra értékelték bonyolultság szempontjából, míg azok, akik nem vettek részt a vizsgálatban (vagyis a kontrollcsoport tagjai) az oldal bonyolultságát -1,57 pontra értékelték. Fontos visszajelzés ebben a pontban az, hogy egyszerűnek vagy semlegesnek egyik csoport tagjai sem találták az oldalt, inkább kevésbé vagy inkább bonyolultnak. Lényeges, hogy a kontrollcsoport tagjai ezt a honlapról készített PrintScreent látva, a benyomásaik (illetve emlékeik) alapján mondták.

- **megbízható (-3) / megbízhatatlan (+3)** az oldal? (Ez egy olyan kérdés, amely közvetlenül nem kapcsolódik a vizualitáshoz, a menüpontok elrendezéséhez, inkább az azok kapcsán megjelenő attitűdökhöz). A fenti kérdésre mindkét csoport tagjai semlegesközeli választ adtak, azonban mind a szemkamerás, mind pedig a fókuszcsoport átlagolt válasza kissé a „megbízhatatlan” jelző irányába mutat. (A kontrollcsoport válasza: +0,14, a szemkamerás vizsgálatban részt vevők csoportja: +0,33 pont.)
- **hűvös (-3) / barátságos (+3)**: A kontrollcsoport tagjai az oldalt -0,85-ös értékkel átlagosan kissé hűvösnek értékelték, míg a szemkamerás csoport tagjai erre a kérdésre átlagosan -1,83 értéket adtak. A két csoport közti különbség majdnem egy pont. Mindkét csoport tagjai az oldalt hűvösnek – és nem barátságosnak – találták, függetlenül attól, hogy rész vettek-e a szemkamerás vizsgálatban, vagy sem.

Mindkét csoport eredményei között a következő három jelző „nyert”: az oldal bonyolult, egyhangú és unalmas. Továbbá: mindkét csoport résztvevői az oldalt bürokratikusnak és túlzottan hivatalosnak találták, inkább komornak, mint derűsnek, inkább ódivatúnak, mint divatosnak, inkább lassúnak, mint gyorsnak, inkább unalmasnak, mintsem szórakoztatónak, és inkább egyhangúnak, mintsem színesnek. Egyformán ítélték inkább konzervatívnak (1-1 pont), mintsem liberálisnak, és egyformán 0 pontot adtak a felületes–alapos skálán (vagyis a kérdés vagy nem releváns az oldalra nézve, vagy az oldalt ilyen jelzők tekintetében nem tudták megítélni).

A szemantikus differenciál skála eredményeivel kapcsolatban összességében elmondható, hogy mindazok, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, szinte minden pontban kritikusabban ítélték meg az oldalt, mint azok, akik nem vettek részt benne (kontrollcsoport). Ezek a különbségek arra engednek következtetni, hogy a szemkamerás csoport kritikusabb véleménye nem a sztereotípiákon alapszik, hanem gyakorlati oka van, mégpedig a szemkamerás vizsgálat során szerzett tapasztalatok. Valószínűsíthető, hogy azok, akik megtapasztalták, hogy egyes funkciókat mennyire nehézkes a magyarorszag.hu főoldalán megtalálni, kevésbé ítélték meg pozitívan az oldalt. Az eredménnyel kapcsolatosan kérdésként merülhet fel, hogy amennyiben mindent igazán egyszerűen, azonnal megtalálta volna a tekintétkövetéses vizsgálat során az oldalon (tele sikerélménnyel), akkor az online fókuszcsoportos vizsgálat során pl. pozitívabban ítélték volna-e meg az oldalt, mint azok, akik nem vettek részt előzetesen a kutatásban (valószínűleg igen).

A szemantikus differenciál skálát a bevezetőben említett országok (Németország, Egyesült Államok, Japán, Dél-Korea) weboldalaival kapcsolatban is elvégezték a résztvevők. Különösen Dél-Korea esetében volt érzékelhető különbség, amelyet többnyire ügyfélbarátnak, egyszerűnek, gyorsnak és megbízhatónak, nem bürokratikusnak, barátságosnak, lazának, szórakoztatónak, derűsnek és kevésbé hivatalosnak, valamint újítónak, liberálisnak, átláthatónak és színesnek, nekik tetszőnek ítélték a résztvevők mindkét csoportban. A dél-koreai oldal eredményei majdhogynem teljesen ellentétesek voltak a magyarorszag.hu eredményeivel: a kutatásban részt vevők az oldalt szinte minden szempontból pozitívan értékelték.

5.2.3. Képrendezés

A képrendezés feladatban a moderátor arra kérte a kutatásban részt vevőket, hogy a fentebb jelzett országok weboldalait – grafikai világ alapján – rendezzék sorrendbe úgy, hogy balra kerüljön a „leginkább valamilyen”, jobbra pedig a „legkevésbé valamilyen” (bonyolultság, unalmasság, hivatalosság, átláthatóság, tetszés, tekintetében, pl. balra a leginkább bonyolult, jobbra pedig a legkevésbé bonyolult stb.).

Átlagolt lista						
#	Bal oldal		(-3)	Értékelés	(3)	Jobb oldal
1.	ügyfélbarát	1,5				nem ügyfélbarát
2.	egyszerű	2				bonyolult
3.	bürokratikus	-0,83				nem bürokratikus
4.	lassú	-1,33				gyors
5.	megbízható	0,33				megbízhatatlan
6.	felületes	0				alapos
7.	hűvös	-1,83				barátságos
8.	merev	-2,16				laza
9.	szórakoztató	2,33				unalmas
10.	komor	-1,16				derűs
11.	túlzottan hivatalos	-0,83				kevésbé hivatalos
12.	unalmas	-2,5				érdekes
13.	ódivatú	-1,33				divatos
14.	újító	1,5				maradi
15.	liberális	1				konzervatív
16.	bonyolult	-2,66				átlátható
17.	egyhangú	-2,5				színes
18.	nekem tetszik	1,66				nekem nem tetszik

15. ábra
SD-skála, a tekintetkövetéses vizsgálatban részt vevők összesített eredményei

Átlagolt lista						
#	Bal oldal		(-3)	Értékelés	(3)	Jobb oldal
1.	ügyfélbarát	0,28				nem ügyfélbarát
2.	egyszerű	1,42				bonyolult
3.	bürokratikusak	-0,57				nem bürokratikusak
4.	lassú	-0,71				gyors
5.	megbízható	0,14				megbízhatatlan
6.	felületes	0				alapos
7.	hűvös	-0,85				barátságos
8.	merev	-0,85				laza
9.	szórakoztató	1,57				unalmas
10.	komor	-0,57				derűs
11.	túlzottan hivatalos	-1,14				kevésbé hivatalos
12.	unalmas	-1,71				érdekes
13.	ódivatú	-0,85				divatos
14.	újító	0,71				maradi
15.	liberális	1				konzervatív
16.	bonyolult	-1,57				átlátható
17.	egyhangú	-1,57				színes
18.	nekem tetszik	0,71				nekem nem tetszik

16. ábra
SD-skála, a fókuszcsoporthoz összesített eredményei

A képrendezésjáték fontos tapasztalata, hogy az egyes kérdésekkel kapcsolatos rendezéskor a későbbiekben a vizsgálat teljes ideje alatt érdemes lenne feltüntetni, hogy a skála két végén pontosan mi található, mihez rendezzék a résztvevők a képeket. A kérdésekre ugyanis kissé kaotikus válaszok érkeztek, és a válaszok későbbi pontosításakor derült ki, hogy előfordult, hogy a „legkevésbé valamilyen”-t balra, a „leginkább valamilyen”-t pedig jobbra rendezte néhány résztvevő¹⁴ (tehát éppen ellenkezőleg, mint ahogyan a moderátor

azt kérte). Arra a kérdésre, hogy ez vajon miért így történt, nem tudtak válaszolni, egyszerűen ösztönösen cselekedtek. Azt sem tudták a későbbiekben megmondani, hogy pontosan mikor merre rendeztek. Azonban később végigkérdezve a résztvevőket, a szóbeli visszajelzések alapján elmondható, hogy mindkét csoportban többnyire Dél-Korea kormányzati portálja aratta a legnagyobb tetszést.

5.2.4. *Befejezetlen mondatok*

A befejezetlen mondatok vizsgálatánál mindkét csoport résztvevői az oldal arculatával, látványvilágával, az oldalon való eligazodással, valamint az oldal „mögött” dolgozó elképzelt ügyintézővel kapcsolatban fejthették ki véleményüket. A befejezetlen mondatok „feladatban” ismét kritikusabban nyilatkoztak az oldalról a tekintetkövetéses vizsgálat résztvevői, mint a kontrollcsoport tagjai.

Az oldal arculatát mindkét csoportban jellemezték az „unalmas” szóval, emellett megjelentek még az „egyhangú”, „sivár” kifejezések is. Ebben az esetben is kritikusabbak voltak a szemkamerás vizsgálat résztvevői: ők egyetlen pozitív jelzőt sem alkalmaztak az oldalra. A kontrollcsoport tagjai is többnyire unalmasnak és hűvösnek jellemezték az oldalt, további megjegyzések voltak: „fejlesztésre szorul”, valamint a – válaszok között kivételesen számító és egyszer elhangzott – „kellemes” jelző. A látványvilágot, az oldal hangulatát is hasonlóképpen laposnak, egysíkúnak, fantáziátlanoknak, túlságosan szürkének minősítették mindkét csoport résztvevői.

Az oldal ügyintézőit (az oldal látványvilága, grafikája alapján) a következő jelzőkkel felruházva képelték el a résztvevők: (szemkamerás vizsgálat résztvevői szerint) „fantáziátlanok”, „bürokraták”, „segítőkések, hamar reagálnak a kérdésekre”, „ők sem tudják használni az oldalt”, „nem eléggé körültekintők”, valamint (kontrollcsoport résztvevői szerint) „normális emberek”, „kávéznak”, „nem jó emberek”, „jó emberek”, „sótlanok és ráérnek”, „szürke ruhában járnak, és csak karácsonykor van rajtuk egy piros szalag”.

Azzal kapcsolatban, hogy az oldalon milyen tájékozódni („A magyarorszag.hu-n szerintem ... tájékozódni”), mindkét csoport résztvevői többnyire rossz véleménnyel voltak, és a szemkamerás csoport résztvevői egyértelműbben fogalmazták meg a negatív véleményüket. Mindkét csoportban megjelent az a vélemény, hogy nem elég hatékony az oldal (és így a tájékozódás) sem, és hogy emiatt nehezen található meg az információk, pl.: „csak sok idővesztéssel lehet megtalálni, amit keresek, és ez elbizonytalaníthat”. Olyan vélemények is megjelentek az eligazodással kapcsolatban, hogy az oldalon (kezdőoldal) túl sok az információ, és nem ott vannak a funkciók, ahol a látogató keresi azokat. Összességében: mindkét csoport véleménye megegyezett abban (a csoportok és a résztvevők is egymástól függetlenül), hogy az oldalon az eligazodás nehézkes, és ennek többnyire két okát jelölték meg: egyrészt azt, hogy túl sok információ van egy helyre bezsúfolva, másrészt hogy a menüpontok, információk nem ott vannak elhelyezve, ahol a felhasználó várja, keresi azokat. Vannak az online felületeken bizonyos kialakult szabályok, amelyeket az oldal tervezőjének célszerű szem előtt tartania, különben a látogató elvész az oldalon, és nem – vagy csak nehézkesen – találja meg a keresett információkat.

Azzal kapcsolatban, hogy a magyarorszag.hu tükrözi-e, hogy milyen a hazai közigazgatás, a résztvevők szinte kizárólag azt válaszolták, hogy tökéletesen/híven tükrözi. Volt olyan is, aki emellett megjegyezte, hogy az oldal frissítésre szorul. A csoport elenyésző

százaléka írta csak, hogy nem tükrözi az oldal azt, hogy milyen a magyar közigazgatás. A kutatás egy (esetleges folytatásának) későbbi szakaszában érdemes lesz rákérdezni arra is, hogy pontosan mit értettek ezen: vajon a rossz tájékozódás, a túl sok információ vagy az oldal szürkés színű-hangulatú grafikus felülete tükrözi-e azt, hogy a hazai közigazgatás ilyen (bonyolult, nehezen áttekinthető), vagy pedig mást.

Azzal kapcsolatban, hogy az oldal összbenyomása milyen (A magyarorszag.hu összbenyomása szerintem,...) a szemkamerás vizsgálatban részt vevők ismét kritikusabban nyilatkoztak (amely válaszok és a válaszok eltérése a kontrollcsoporttól ismét arra enged következtetni, hogy a tekintetkövetéses vizsgálatban részt vett csoport válaszai nem a sztereotípiákon alapulnak). A szemkamerás vizsgálatban résztvevők szerint az összbenyomás bonyolult, nem túl jó, ezzel együtt olyan továbbmutató vélemények is megjelentek, miszerint „használható, de jó lenne, ha javítanának rajta az egyszerűbb kezelhetőség irányába”, és hogy „a kevesebb több lenne”. A kontrollcsoport tagjai itt is valamivel elnézőbbek voltak, „elfogadható, de éppen súrolja azt”, „nem túl kellemes”, „zsúfolt, nehezen áttekinthető”, „world wide waiting?” véleményekkel.

Szeretném hangsúlyosan kiemelni, hogy az elvégzett kutatásban bizonyos pontokon szerepe lehet az auto-sztereotípiának is (miszerint „ami magyar, az csak rossz lehet”). Ezért a későbbiekben fontos lenne a weboldallal kapcsolatos véleményeket olyan vizsgálattal is ellenőrizni, ahol vakpróba is lehetőség van: például olyan vizsgálati alanyokat is bevonni a vizsgálatba, akik korábban egyáltalán nem látták és nem használták az oldalt, illetve úgy bemutatni, mintha az egy másik ország kormányzati portálja lenne (pl. angol, német vagy esetleg japán felirattal).

5.2.5. Kollázs

A kutatás egyik legizgalmasabb, sztereotípiákra és nehezebben kifejezhető véleményekre, attitűdökre rámutató része a kollázkészítés volt. A kutatásban résztvevőket a moderátor arra kérte, hogy más-más árfekvésű és kategóriájú autót, eltérő életkorú és karakterű ügyintézőket, más hangulatú tájképeket, hivatali épületeket (trendi design épületeket és klasszicista stílusú hivatalokat), irodabelsőket, sorokat (az egyszemélyestől a kanyargó sorig), állatokat, városokat, különböző életkorú személyeket ábrázoló fotók közül válasszák ki azokat, amelyek szerintük a legjobban kifejezik az oldal hangulatát. Az így kiválasztott 9 képet a résztvevők végül egy 3x3-as mátrixban helyezték el.

Érdekes különbség volt a két csoport eredményei között a képválasztás (a képek által sugallt jelentés) tekintetében. Néhány példa: azok, akik részt vettek a szemkamerás vizsgálatban, az állatok közül legtöbbször a csigát választották (míg a kontrollcsoport esetében a nyuszit) – igaz, ebben az esetben az eltérés nem volt különösen nagy. Az irodai képek esetén a kontrollcsoport egy dinamikus, fiatalos, trendi irodát választott (Arne Jacobsen tervezésű, trendi fotelekkel az előtérben), míg a szemkamerás csoport papírhalmokat és elavult irodát (régóta nyomtatóval és monitorokkal). Ugyancsak különbözött a két csoport véleménye a sorbanállással kapcsolatban: azt a képet, amelyen egyetlen ügyfél áll egy sorszámkiadó automatával szemben, a kontroll csoportból többen is választották, míg a szemkamerás csoportból senki sem (ugyanakkor itt többen választottak olyan képet, amelyen kigyózó sor látható).

A kutatással kapcsolatban itt is kiemelendő, hogy a csoport kis létszáma miatt az egyes csoportok és a kiválasztott képek közötti számszerű eltérés nem magas. Ugyanakkor már

ilyen kicsi csoport esetében is érzékelhetők a tendenciák, vélemények, attitűdök, és megmutatkozik a különbség a két csoport véleménye között (aki használta, megtapasztalta az oldalt a szemkamerás vizsgálat során, és aki nem, vagy csak korábban találkozott vele). Az online kutatási módszer egyik fontos előnye mutatkozott meg ebben a vizsgálatban: az előre (gondosan) megválogatott képanyag később összehasonlítható (a két csoport eredményeit tekintve), illetve a kollázs elkészítésével és az ahhoz szükséges képválogatással rendkívül gyorsan készültek el a kutatás résztvevői (néhány perc alatt, míg a hagyományos csoportban, folyóiratokból a képeket kivagdosva ez legalább fél óráig is eltartott volna).

6. ÖSSZEGZÉS ÉS TOVÁBBMUTATÁS

A 2007. májusi pilot-kutatás ugyan kis mintán zajlott, azonban már ez a kis minta is alkalmas volt annak feltérképezésére, hogy a magyarorszag.hu oldalon az egyes funkciók mennyire vannak optimálisan elhelyezve. A tekintetkövetéses vizsgálat eredményei és a kutatásban résztvevők visszajelzései alapján elmondható, hogy az oldalon bizonyos funkciók a webes természetes észjárásnak megfelelő helyen vannak elhelyezve, így a felhasználók könnyedén megtalálták azokat. Ezzel együtt a kutatás arra is rávilágított, hogy az oldal több menüpontja korántsem a legmegfelelőbb: csak hosszú keresgélés után tudták a vizsgálat résztvevői azokat megtalálni, ha időközben nem unták meg a keresgélést.

A tekintetkövetéses vizsgálat online kutatással való kiegészítése szintén hasznosnak bizonyult, ugyanis ekkor adhattak bővebb visszajelzést a résztvevők a kutatás során szerzett tapasztalataikról, mondhatták el véleményüket az oldal felépítéséről stb.

6.1. Eredmények, tapasztalatok

A 2007 májusában készült tekintetkövetéses vizsgálat és online fókuszcsoporthoz tartozó kutatás célja az volt, hogy segítségével megállapítható legyen, hogy a magyarorszag.hu főoldala mennyiben felel meg a felhasználói általános észjárásnak, az online felületeken kialakult szokásoknak, mennyire „használható” jól az oldal. A tekintetkövetéses vizsgálatnál tapasztaltakat az online fókuszcsoport során kiegészítették ki, kaptak magyarázatot, és visszaigazolást.

A kvalitatív eredmények elemzésére az úgynevezett „háromszögelés” (triangulation)¹⁵ elemzési módszert alkalmaztam.

A kis létszámú pilot-kutatás eredményei alapján elmondható, hogy a magyarorszag.hu portál főoldalának felépítése bonyolult, nehezen átlátható, több funkció is csak hosszas keresgélés után található meg. (Ezt mutatta mind a tekintetkövetéses vizsgálat, mind pedig az online fókuszcsoporthoz tartozó résztvevők általi visszajelzések – szóbeli, szemantikus differenciál és befejezetlen mondatok – esetében is.) A kutatás nem vizsgálta az oldalon található összes menüpont megtalálhatóságát, hanem csak néhány kiemelt funkcióra¹⁶ korlátozódott. A tekintetkövetéses vizsgálat arra is rávilágított, hogy néhány, nehezebben megtalálható funkció keresésekor a felhasználók keresési, pásztázási módszerei – a megszokott menüpontok megszokott helyen való keresése – az oldal felületén található túlzottan sok menü-

pont miatt egyszerűen csődöt mondtak, az adott menüpontokat/funkciókat nem vagy csak nagyon nehezen tudták a főoldalról készített PrintScreenen megtalálni.

Ennek okaként az online fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat során a kutatás résztvevői az oldalon egyidőben megjelenő túlzottan sok menüpontot és azok elrendezését jelölték meg. E két tulajdonság együttesen eredményezi az oldal bonyolultnak tűnő elrendezését, vagyis azt, hogy az oldal igen nehezen áttekinthető. A hatást fokozzák az apró betűk és a szürkés színvilág.¹⁷ Az egyhangú, monoton, szürkés színvilágot (az oldal „szürkéségét”) az online fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés elején, a bemelegítés során spontán említésként a vizsgálatban részt vevők is szóvá tették, illetve kimutatta a szemantikus differenciálvizsgálat és a befejezetlen mondatok feladat is.

Az online kutatás résztvevői az oldal képét felidézve/megtekintve az oldalt unalmasnak, bonyolultnak, egyhangúnak, valamint szürkének és ridegnek találták. Visszajelzésük alapján a magyarorszag.hu oldal felépítése bonyolult, nehézkes rajta a tájékozódás, túl sok információ van a felületen, és az információk egy része nem ott van elhelyezve, ahol a felhasználók „várják”.

Az online kutatás talán legizgalmasabb része a szemantikus differenciál skála és a befejezetlen mondatok feladat voltak. Mindkét módszer érzékenyen kimutatta a csoportokban részt vevők véleményét, attitűdjeit. Érdekes tapasztalatot nyújtott, hogy a tekintetkövetéses vizsgálatban részt vettek csoportja és a kontrollcsoport véleménye több kérdésben is eltérést mutatott, így a kontrollcsoport valóban kontrollcsoportként működhetett, azaz kimutatta a tekintetkövetéses vizsgálat kapcsán előállt véleményváltozásokat: azoknak, akik részt vettek a tekintetkövetéses vizsgálatban, eltért a véleményük a kontrollcsoport tagjainak véleményétől. Nevezetesen, az oldalt többnyire kritikusanabban ítélték meg, mint a kontrollcsoport tagjai. Fontos, hogy a kontrollcsoport tagjai is többnyire alapvetően kissé negatívan ítélték az oldalt a vizsgálati pontok többségében. Valószínűsíthető, hogy a tekintetkövetéses vizsgálat során szerzett tapasztalatok hagyhattak mély nyomokat a csoport tagjaiban, és ez lehet a véleményük oka (az online fókuszcsoporthoz tartozó elhangzottak legalábbis ezt támasztották alá).

A kutatás fontos tapasztalata, hogy a tekintetkövetéses kutatásban részt vevők az online fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat során szinte minden esetben rosszabbul ítélték meg az oldalt, mint azok, akik nem vettek részt a szemkamerás vizsgálatban.

Az online fókuszcsoporthoz tartozó vizsgálat során a résztvevőkben megjelent egy érdekes gondolat, miszerint az oldal felépítésében, hangulatát tekintve valamiféle lenyomata a hazai közigazgatásnak, valamint hogy kevésbé tükrözi az aktuális online trendeket – úgymint egyszerű felépítés, sok fehér felület, 7+/-2 számú menüpont és a többi. Szeretném kiemelni a kutatásban résztvevők megjegyzését azzal kapcsolatban, hogy az oldal szürke és bonyolult, valamint hogy az offline közigazgatás jelenik meg az online felületen: azaz (csak nagyon óvatosan kijelentve) mind a magyarorszag.hu oldal, mind pedig a hazai közigazgatás bonyolult, szürke, átláthatatlan.

Szeretném kiemelni azt a tényt, hogy a grafikai, vizuális világ alapján a kutatásban részt vevők meglepően hasonló következtetéseket vontak le az oldal mögött álló szervezetről – konkrétan az ügyintézőkről. Egy későbbi kutatás rávilágíthat arra, hogy a grafikai világ alapján következtetünk-e a grafika mögött (pl. egy honlap mögött) álló szervezetre, annak felépítésére, az alkalmazottak munkamódszerére, stílusára – és ha igen, akkor mennyire pontosak ezek a „megérzéseink”, következtetéseink.

A 2007 májusában elvégzett kutatás esetleg előképe lehet a későbbiekben egy nagyobb, reprezentativitásra törekvő kutatásnak,¹⁸ amely kiszűri az esetleges auto-sztereotí-

piákat, és eredményeivel elősegítheti, hogy a magyarorszag.hu egy mindenki számára áttekinthető, jól használható, pozitív benyomást keltő kormányzati portál lehessen.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani Síklaki István témavezetőmnek a szakmai iránymutatáson túl elsősorban azért, hogy lehetővé tette, hogy gyakorlati jelleggel hozzáférhessek a technológiákhoz, amelyek a jelen kutatás alapját képezték, valamint köszönöm Borbély Viktor szakmai segítségét is.

JEGYZETEK

¹ A kutatás előképe a szerző 2006-ban készített szakdolgozata, amely a magyarorszag.hu-val foglalkozott (Ergonómia és navigáció a közigazgatási portálokon, A felhasználóbarát tervezés. Esettanulmány: magyarorszag.hu). Az szemkamerás vizsgálat és az online kutatás ötlete egy megfelelő szellemi keretet biztosító kurzuson (Online kutatási módszerek, oktató: Síklaki István) jött létre a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájában 2007 tavaszán. Az eye-tracking kutatás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi karának laboratóriumában zajlott, az online fókuszcsoporthoz pedig a Meroving Kft. Virtuális stúdiójában, az IQON szoftverrel.

A kutatási eredmények rövid összefoglalását hallhatták a Pécsi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola hallgatói és a jelenlevők az iskola rendszeres, éves elköszönő konferenciáján, 2007 júniusában Párkányban.

Jelen kutatási beszámoló elektronikus formátumban, színes képekkel elérhető a <http://www.herendy.hu> weboldalon.

² A szemmozgás követésére vonatkozó vizsgálatok közül a közelmúltban talán a legnagyobb nyilvánosságot Jacob Nielsen kutatása (http://www.useit.com/alertbox/reading_pattern.html) kapta, amely szerint az online felületek olvasása során tekintetünk „F” betű jellegű területet pásztáz le elsősorban. Jelen kutatás szemkamerával végzett felvételei nem minden esetben igazolják Nielsen által leírtakat (az F-betűs mozgással kapcsolatban, ám Nielsen is jelzi, hogy ez a mintázat a különböző tartalmú oldalakon változhat).

³ A témával a webergonómia (usability) foglalkozik.

⁴ Az online fókuszcsoporthoz egyszerre ad lehetőséget kvalitatív és kvantitatív vizsgálatok elvégzésére. Ez utóbbi eredményeit néhány kattintással összegezni lehet.

⁵ Tekintetkövetéses (eye-tracking) szemkamerás vizsgálat. A későbbiekben szinonimaként használok a kifejezéseket.

⁶ A vizsgálati módszer bemutatásakor Bodor Péter – Illés Anikó – Síklaki István kéziratát használok fel.

⁷ Lásd mellékelt képek.

⁸ Az online fókuszcsoporthoz kutatás módszertani kérdéseit Síklaki Istvánnak Az online kvalitatív közvélemény- és piackutatás módszertani kérdései (megjelent: *Jel-Kép*, 2006/2, 59–73), valamint Az online kvalitatív közvélemény- és piackutatás módszertani kérdései c. írásai alapján mutatom be.

⁹ A Szemantikus Differenciál kategóriái:

ügyfélbarát – nem ügyfélbarát

egyszerű – bonyolult

bürokratikus – nem bürokratikus

lassú – gyors

megbízható – megbízhatatlan

felületes – alapos

hűvös – barátságos

merev – laza

szórakoztató – unalmas
komor – derűs
túlzottan hivatalos – kevésbé hivatalos
unalmas – érdekes
ódivatú – divatos
újító – maradi
liberális – konzervatív
bonyolult – átlátható
egyhangú – színes
nekem tetszik – nekem nem tetszik

¹⁰ Az ITTK éves beszámolója szerint: „A nemzetközi rangsorok népes mezőnyéből kiemelkednek a Waseda, valamint a Brown egyetemen kifejezetten az elektronikus kormányzatra vonatkozóan készült összehasonlítások. A japáni Waseda Egyetem E-kormányzati Intézete (Institute of e-Government) 2006-ban már a második alkalommal készítette el e-kormányzati ranglistáját: ezúttal 32 országban mérték fel, hogy mennyit fejlődött az elektronikus közigazgatás egy esztendő alatt. A számos kritérium figyelembevételével felállított lista tíz legjobbját: 1. Egyesült Államok, 2. Kanada, 3. Szingapúr, 4. Japán, 5. Dél-Korea, 6. Németország, 7. Tajvan, 8. Ausztrália, 9. Egyesült Királyság és 10. Finnország. Figyelemreméltó, hogy az első öt között 3 ázsiai ország található.” In: *Elektronikus közigazgatás, Éves jelentés*, 2006. Készítette a BME-UNESCO Információs Társadalom és Trendkutató Központjának (ITTK) kutatócsoportja a Társi és az ITHAKA szakmai partnersége mellett. Budapest, 2007. február.

¹¹ „A kollázkészítés az érzelmi attitűd vizsgálatának igen kifinomult, bár némiképp időigényes technikája.” A kollázkészítés egy hagyományos fókuszcsoporthoz valóban hosszú és időigényes, ám online környezetben (online kutatás során) a kollázsok elkészítése lényegesen kevesebb időt vesz igénybe. Forrás Síklaki István: Vélemények mélyén. A fókuszcsoporthoz, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere. Budapest, 2006, Kossuth Kiadó.

¹² A kutatás során kifejezetten olyan funkciók megkeresése volt a vizsgálatban részt vevők feladata, amely elnevezésében nem bonyolult, azaz nem a közigazgatással kapcsolatos szakkifejezéseket kellett az oldal felületén megkeresniük.

¹³ A keresés folyamatát a scanpath analízis képek, a megtalálás (átlagos) idejét pedig a scanpath duration funkciók mutatták.

¹⁴ Ez a részlet rímel egy korábbi kutatásra, amelyről Síklaki István Vélemények mélyén c. könyvének 19. oldalán ír. Az említett vizsgálat során Nisbett és Wilson a vásárlói választás mozgatórugóit keresték a következőképpen: egy áruház előtt elhelyezett standon nejlonharisnyákat tettek egymás mellé, és az arra haladókat arra kérték meg, hogy nyilatkozzanak: melyiket tartják a legjobb minőségűnek, és miért. Balról jobbra haladva, a harisnyák közül a bal oldalt a „fogyasztók” 12 százaléka, az eggyel mellette levőt 17 százaléka, a jobbra eggyel levőt a „fogyasztók” 31 százaléka, a jobboldalon elhelyezkedőt pedig 40 százaléka tartotta a legjobb minőségűnek. Valójában az emberek négy teljesen egyforma harisnyát hasonlítottak össze, a minőség megítélésekor pedig valójában a legfontosabb tényező a sorrendben elfoglalt hely volt! A „fogyasztók” nem voltak tudatában annak, hogy a választásukat pontosan mi motiválta (a sorrendiség), döntésüket pedig „ésszerű” magyarázatokkal indokolták.

¹⁵ Az elemzés során a Denzin (1978) által leírt a háromszögelés elemzési módszert alkalmazom, miszerint a kvalitatív és a kvantitatív módszerek együttes alkalmazásával átfogó és részletes képet kaphatunk a kutatás tárgyáról, valamint: „Two points (and their angles) are used to determine the unknown distance to a third point” – hivatkozás. In 41. Abbas Tashakkori and Charles Teddlie – Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches. Sage, 1998 és „Triangulation refers to the use of more than one approach to the investigation of a research question in order to enhance confidence in the ensuing findings”. – Alan Bryman hivatkozása, Loughborough University, Department of Social Sciences, United Kingdom. É. n. k. n. <http://www.referenceworld.com/sage/socialscience/triangulation.pdf>

¹⁶ Ezek között szerepeltek a weboldalak legjellemzőbb, általánosnak mondható navigációs lehetőségei (e-mail írási lehetőség, honlaptérkép, keresés a portálon, kezdő oldalra visszajutás, dátum), a magyarorszag.hu információi alapján a leggyakrabban keresett funkciók, kattintási lehetőségek („Adó- és járulékbevallás”, „Család, otthon”, „Cégkereső”) és egyéb, témaspecifikus menüpontok: „Nem találja?

Telefonáljon!”, „Keresési tippek”, „A legkeresettebb ügyek témák szerint”, „Hívjon – ügyfélvonal 198”), valamint a magyar címer.

¹⁷ A betűméret növelése nehézkes is egyben: ha a böngészőben növeljük a betűméretet (Nézet > Szöveg méret) az oldalon található feliratok egymásra csúsznak, a feliratok egy része olvashatatlan lesz. Ezzel együtt a feliratok másik része, az oldalon képként megjelenő menüpontok ugyanolyan méretűek maradnak. Ez különösen az 50 évnél idősebbek számára jelenthet olvasási problémát.

¹⁸ Ismét szeretném kiemelni azt a tényt, hogy a kutatás résztvevői fiatal, gyakorlott internetfelhasználók voltak, akik elmondásuk szerint korábban már meglátogattak közigazgatási weboldalakat.

IRODALOM

BME-UNESCO, ITTK, Táрки, ITHAKA. 2007 *Elektronikus közigazgatás. Éves jelentés*, 2006. Budapest, február.

Bawden, David: *Információs és digitális írástudás: a fogalmak áttekintése*

http://www.ki.oszk.hu/kf/2002/1_2/bawden.html

Bibó István 1947. *A magyar közigazgatás történeti összetevői*. H. n., 1947. K. n.

<http://mek.oszk.hu/02000/02043/html/325.html>

Bryman, Alan: Triangulation. Loughborough University, Department of Social Sciences, United Kingdom. É. n. k. n.

<http://www.referenceworld.com/sage/socialscience/triangulation.pdf>

Csermely Péter 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Budapest, Vince Kiadó.

Denzin, N. K. 1970. *The Research Act in Sociology*. Chicago, Aldine.

Flemming, Jennifer 1998. *Web-navigation, design the user experience*. H. n., O'reilly.

Gyurgyák János 2002. *Szerkesztők és szerzők kézikönyve*. Budapest, Osiris.

Hafner, Katie 1998. *Where Wizards Stay Up Late: The Origins Of The Internet*. New York, Touchstone.

Heartfield, John 2004. *Make Your Small Business Website work*. Massachusetts, Rockport.

Horányi Özséb 1997. Az információs társadalom koncepciójától az információ kultúrája felé. *Európai Szemmel*, 1. sz. Kahn, Paul – Lenk, Krzysztof 2001. *Mapping web sites*. East Sussex, Hove RotoVision.

Nielsen, Jacob, Morkes, John 1970. *How Users Read on the Web*.

<http://www.useit.com/alertbox/9710a.html>

Nielsen, Jacob 2002. *Web-design*. Budapest, Typotex.

Nielsen, Jacob 2006. *F-Shaped Pattern For Reading Web Content*.

http://www.useit.com/alertbox/reading_pattern.html

O'Sullivan, Tim – Dutton, Brian – Rayner, Philip 2002. *Médiaismeret*. Budapest, Korona.

Síklaki István 2006. *Vélemények mélyén*. A fókuszcsoporthoz módszer, a kvalitatív közvélemény-kutatás alapmódszere. Budapest, Kossuth Kiadó.

Síklaki István 2006. Az online kvalitatív közvélemény- és piackutatás módszertani kérdései. *Jel-Kép* 2. sz. 59–73.

Sterling, Bruce 1997 *Az Internet rövid története*. Buldózer – médiaelméleti antológia, Budapest. k. n.

Tashakkori, Abbas – Teddlie, Charles 1998. *Mixed Methodology: Combining Qualitative and Quantitative Approaches*. H. n., Sage.

Veen, Jeffrey: *Test Your Designs on People!* <http://www.webmonkey.com/98/01/index0a.html>

Virágvölgyi Péter 2001. *A tipográfia mestersége számítógéppel*. Budapest, Osiris.

West, Susanne 1998. *Stílusgyakorlatok*. Budapest, Úr Könyvkiadó.

Well Reklám és PR Ügynökség 2002. Online Önkormányzatok – lehetőségek, célok és eredmények. Budapest.

Zalavári József: 2003. *Designökológiai kislexikon*. Budapest, Osiris.

KITEKINTÉS

Julesz Máté

JOG ÉS HIEDELEM A KÖRNYEZETVÉDELEMBEN

1. DE VOCE HUMANA GENERATIONUM VENIENTIUM

Menotti „A telefon”-ja vagy Poulenc „La voix humaine”-je stb. mind azt a korszakváltást fémjelzik, amikor a technikai fejlődés már-már elnyomni látszik az emberi hangot, az egészséges emberi környezetet. A gépek és emberek küzdelme Daidaloszig vagy még régebbre nyúlik vissza. A 19. századi ludditák még a megélhetésüket (munkájukat) féltették a gépektől, de a 20. század embere már a lehető legmagasabb szintű testi és lelki egészségért harcol. Emberi jogok újabb generációja tétéleződik alapjoggá, és a szociális hálóban megjelenik a jövőbe mutató kapcsolati él. Míg a 20. század elejéig csak múlttal és jelennel számolt az emberiség, új idődimenzióban gondolkodik a mai kor társadalmi multigráfjának embere. Ez az új időkiterjedés a jövő generációkért érzett és vállalt felelősségben manifesztálódik, amely elsőként a környezet- és természetvédelem jogi, erkölcsi és omniprofessionális közegében fogalmazódik meg (vö. Kondorosi Ferenc: *Klíma-változás és emberi jogok*).¹

Hinni nem elég. Remélni is kell, hogy az eljövendő nemzedékek emberi hangja hallatsódní fog; hogy az egészséges környezethez mindenkinek ténylegesen érvényesíthető, kölcsönösen elismert abszolút joga lesz.

2. A HIEDELEM JOGFORMÁLÓ EREJÉRŐL

A környezetvédelmi ügyekben gyakran találkozunk a tények és hiedelmek kollíziójával. A jogvita kialakulásában, majd a döntéshozatal során az ügyfél és a jogszolgáltató, igazságszolgáltató többnyire két fő okból sodródhat el a helyes iránytól:

- a) a természettudomány fehér foltjai miatt, illetve
 - b) a természettudományos ismeretek hiánya folytán, mely utóbbi
- ba) eredhet a megfelelő szakértői apparátus pénz- és időt megtakarítani látszó negligálásából
- bb) vagy lehet inadekvát szakértői, szaktanácsadói vélemény következménye.

A szakvélemény mellett számos más faktor is elősegítheti a környezetvédelemben a hiedelmek joggá formálódását. Amióta mai felfogásban környezetvédelmi magánjogról beszélhetünk, vissza-visszatérő gondot jelent a látszólag megfoghatatlan hiedelmek materializálódása egyes jogi relációk keretei közt. A 2008-as év újra előhozta a reléállomások és más, hasonló építmények problematikáját. És már-már úgy tűnik, a hiedelmek elnyerik méltó helyüket a magyar jogrendben is: az igazságszolgáltatás elismeri hiedelemattribútumukat, de megfelelő helyre teszi e hiedelmek leképeződését a *iuris dicti*óban. Mert a magánjog és a közjog kölcsönhatása közben helye van a közjogi imponderabilitásnak magánjogi súlyt kölcsönözni. Ami a környezetvédelmi közjogban értékelhetetlen, a környezetvédelmi magánjogban jogi relevanciához juthat. A megfoghatatlan materializálódik, és konkrét pénzüsszegben exprimálódik. Magyarországon az ÍH 2008 23. jog esetében megfogalmazásra került – a hazai igazságszolgáltatásban sem először –, hogy az antennatorony sugárzásának az egészségre gyakorolt hatásáról ma a társadalomban egymásnak ellentmondó, eltérő információk jelennek meg, azaz egészségkárosító hatása bizonytalan. Ilyenkor kimondva-kimondatlanul a maximális kockázat környezetvédelmi alapelvét kezdi alkalmazni a lakosság. A lakosság morális, majd erkölcsi ítéletéből pedig átkerül a jog asztalára (*tabula iuris*), és kártérítési igényt alapoz meg.

3. „ZÖLDRE MOSÁS”

A „greenwashing”-nak, azaz zöldre mosásnak nevezett jelenség a gazdasági és a politikai szférát érinti leginkább. Olyan intézkedésekre, lépésekre kell gondolni, melyek a környezetvédelem látszatát kelthetik a fogyasztóban, az állampolgároknak, de valójában nem járnak semmiféle zöld profittal. Például a közönség számára jól látható helyen felállított szelektív hulladékgyűjtőkből kiemelt hulladékot a hátsó udvaron egybeemlesztik, és úgy szállítják el. A szállodai törülközőhasználat során arra ösztönzik a vendéget, hogy több napig használja ugyanazt a törülközőt, mert így óvja a környezetet – ezzel szemben a menedzsment esetleg egyáltalán nem környezetvédő módon szervezi a hotel technikai működését. Politikai vagy gazdasági döntések, programok, stratégiák születhetnek, melyek mögül hiányzik a valós környezet- és természetvédő szándék. „A politikai frázisok és szofizmák nem arra valók, hogy az ember higgyen bennük; inkább valamiféle *közös és egyezményes ürügyül* kell szolgálniuk; a balgák, akik komolyan veszik őket, előbb vagy utóbb ellentmondásokat fedeznek fel bennük, lázadozni kezdenek, és cudarul végzik, eretnekként és szakadárként.” (Kundera)²

Ezzel a gonddal a zöld ipar fejlődésével párhuzamosan találkozunk. Minél nagyobb hangsúlyt fektetünk *de facto* a környezetvédelemre, annál többen próbálnak visszaélni a „zöld” minőséggel. És nemcsak a Gazdasági Versenyhivatal Versenytanácsának jogeseteiből egyre-másra visszaköszön, hamisan „zöldellő” reklámokra gondolok. A zöld ipar negatív hozadéka a jogi kiskapukat kereső, álságos környezetvédők megjelenése a mindennapi társadalmi közegben. Ők részben az emberi hiszékenységre, részben a környezetjog hiátusaira építenek. E két tényező szinergizmusa rövid távon (de csak rövid távon) jó jövedelmet hozhat a konyhájukra, mert „*omnia licent, sed non omnia expediunt*”.³ Attól, hogy zöld színűre festik a kerítést, a deszkák mögött még nem nő több fű, de kétségkívül több

zöld látszik. Ennek az etikai mimetizmusnak az árát jobb (kevésbé rossz) esetben a társadalom egésze, rosszabb esetben környezetvédelmi törvényünk és a 2004/35/EK irányelv értelmében is az állam, esetleg csak emberek egy kisebb csoportja fizeti meg. Így lesz a végösszeg nulla. Össztársadalmi szinten minél szélesebb embertömeget érint, a nagy számok törvénye alapján annál nagyobb a valószínűsége, hogy kisebb ráfizetéssel esetleg nagyobb környezeti hasznot lehet előállítani. „De hol a nagyobb rész boldogsága?”⁴ A Föld túlnépesedéséről sem jelenthetjük ki ex cathedra, hogy kerékkötője volna a környezeti minőség megőrzésének, biztosításának. Ez a jelenség, a „greenwashing”-gal való illetéktelen előny-szerzés velejárója a környezeti fejlődésnek, mely máshonnan nézve viszont végső soron nagyobb előnyt hozhat majd a társadalomnak, mint amennyi kárt a rendeltetésellenes joggyakorlás a nemzetgazdaságban és az emberek jogaiban, törvényes érdekeiben előidézhet. Hosszú távon a tét a jövő generációk (túl)élése. A greenwashing mindenképpen erkölcs-
telen, de nem minden esetben környezetjog-ellenes. A joggal való visszaélés megítélése a bírói jog körébe tartozik. A környezetvédelmi normák sérelme és a joggal való visszaélés nem feltétlenül fedik egymást: sem konceptuálisan, sem faktuálisan. A jogalkalmazás pedig – jelzi a várhatóan 2010. január 1-jén hatályba lépő új Ptk.-tervezet 1:6. §-a is – nem tudta megfelelően mérlegelni, nem tudta feltölteni szabálymagyarázó jogesetekkel. (Ezt támasztja alá továbbá az utaló magatartás áthelyezése a jelenlegi polgári törvénykönyv bevezető rendelkezései közül az újban a kötelmi jogi könyv végére.) Amíg van olyan szereplő a szociális hálóban, aki a joghézagot az általános erkölcsi mércének meg nem felelő szubjektív moráljával tölti ki, mindig lesz a környezetvédelemmel ellentétesen ható társadalmi aktor, és így mindig lesz tennivalójuk az igazi környezetvédőknek.

4. KÖRNYEZETVÉDELMI JOGALKALMAZÁS

A környezetvédelmi materiális jog feszegeti a formáljogi lehetőségek kereteit, mivel ez utóbbi a gyakorlatban redukálja az előbbi által meghatározott lehetőségeket. A jelenlegi formáljogi keretek nem egészen alkalmasak a környezetvédelmi materiális jogban definiált szabadságfok kiteljesítésére. A környezetvédelmi magánjogi felelősség alapesetének egyik bázisszabálya, a szomszédjogi felelősség kapcsán már az aktuális, nyugati mintát követő Verschleunigung-effektus előtt is érvényesült az eljárás minél előbbi lezárásának igénye-lehetősége polgári perrendtartásunk szerint 271. § (3) bek. a) pont. Ez azonban nem feltétlenül szolgálja a fair eljárás princípiumát. A környezetvédelmi magánjogban is léteznek bizonyos típusos esetek, de általánosítani eljárásjogi eszközökkel nem lehet.

Egyik oldalról tekintve valóban előnyös az időnyerés. Másik oldalról ellenben környezeti veszélyt hordozhat a kapkodás. Az életszerű helyzetet nem lehet így leegyszerűsíteni, de az eljárás fokainak száma sokszor egyenesen arányos is lehet a jogszolgáltatás igazságfokával.

Meggondolandó, hogy érdemes-e a környezetvédelmet gyorsításávrá állítani. Tehát valóban minden szempontból adekvát megoldás-e a gordiuszi csomót egyszerűen átvágni, és komoly megfontolást igénylő problémákat formáljogi normákkal idő előtt kanalizálni.

Ebben az esetben a jogformáló erőként ható jogalkalmazói korrekcionalizáció is újabb irányt vehet. Már nem az anyagi jogi szabályok értelmezése (szűkítése vagy bővítése), hanem a formalizmus sajátosan átértékelt változata vezetheti az individualizáló igazságszolgáltatást és jogszolgáltatást. Mert a jog individualizációjának kényszere nem fog megszűnni processzuális hatásra. „Az egzakt tudományokban a fogalmak és következtetések pontosabbak, az ismeretek jobban rendszerezettek, a társadalomtudományokra viszont a változatosság a jellemzőbb, ami nem is csoda, mert művelői például (és egyebek között) nem mérnek, hanem értékítéleteket fejeznek ki” – írja Kovács László *Az igazságszolgáltatás logikája más* című cikkében.⁵

A szokások mint második természetünk („*consuetudo est nostra altera natura*”) a jogalkotói invenciozitást, valamint az ezzel közvetett, de erős kölcsönhatásban álló jogalkalmazói *consuetudo* jogformáló hatását erősítik fel. Az emberi természetből fakad, hogy a tényszerű tudás esetleges hiátusait *mindenáron* és akár *minden áron* kitölteni igyekszik. Ha mással nem lehetséges, akkor helyesen-helytelenül levont következtetések habarcsával: a hiedelmi joggal.

5. KÖRNYEZETVÉDELMI JOGALKOTÁS A GYORSÍTÓSÁVON

A környezetvédelmi jogalkotás pozitív előjelű, gyors tempóját jelzi, hogy környezetvédelmi jogszabályaink néha lacunát, néha anakronisztikus szakaszokat tartalmaznak. A környezetjogi normatív inkongruencia lassan kezd a környezet- és természetvédelmi jogi jogalkalmazás kárára lenni. A törvényi szint mögötti rendeleti szintű joganyag változásait nem mindig követi a vonatkozó törvény hatályosítása, például mert ahhoz országgyűlési szavazás volna szükséges. Így a Ket. helyett még az Áe.-re, a Kövi helyett a KAC-ra stb. való utalások, a civil szervezetek helyett a társadalmi szervezetek elnevezés használata, a környezetvédelmi, természetvédelmi és vízügyi felügyelőség helyett még mindig a nemzeti park igazgatóság mint egykori természetvédelmi hatósági jogkört gyakorló szerv említése stb. megnehezítheti nemcsak a jogalkalmazást, a jogtudományt, de – mint pl. a Ptk.-tervezet formálódása kapcsán látható volt – a kodifikációs munkálatokat is. Ilyenkor aranyszabály, hogy a megszűnt jogintézmény utódintézményét kell behelyettesíteni. De megalapozhat-e egy ilyen jogszabályi diszkrepancia pl. ügyvédi szakmai felelősséget. Azaz köteles-e a jogalkalmazó követni a jogszabályi változásokat, és önmaga a gyakorlatban elvégezni a hatályosítást. Egy bizonyos, még ésszerűen megengedhető határig, azt hiszem, hogy igen. Ezen határon túl viszont már egy esetjogúnak tekintett ország jogrendjében is könnyebb lehet eligazodni, mint egy hatálytalan normatív textusú jogi materiában.

Az ÍH 2007. 165. jogesete szerint nem tartozik a (környezetvédelmi) jogszabályalkotás hiányosságai miatt az állam kártérítési felelősséggel. A post-Frankovich esetek ellenben az európai uniós jog implementációjának hiánya miatt lehetővé teszik efféle felelősség megállapítását.

Amennyiben felelősségi kérdésről van szó, mindig konkrétumokkal kell érvelni. A jogalkalmazóról feltételezett, mintegy kondicionált jogérzék inkább az imponderabilia

világába tartozik. Nehéz benyomások, tapasztalatiság, érzékek, hiedelmek konceptusaira in concreto jogellenességet vagy kötelezést alapozni.

A környezetvédelmi jogalkalmazáson kívül a környezetvédelmi jogalkotás gyorsító-sávra tétele is felboríthatja a jog és jogérzék közti kényes egyensúlyt.

6. A MEGELŐZÉS MEGELŐZÉSE

A közigazgatás és az igazságszolgáltatás egymást kiegészítve tevékenykedik. A párhuzamos jogági felelősség is ezt szolgálja. De a környezetvédelemben különösen fontos az igazságszolgáltatás (bírótság, ügyészség) kontrollja a közigazgatás környezetvédelmi funkciói felett. Minden esetben csak a jogbiztonsághoz, a környezeti biztonsághoz feltétlenül szükséges mértékben, de szem előtt tartva az elővigyázatosság alapelvét.

A társadalmi-gazdasági programozás során környezetvédelmi és természetvédelmi szempontból mindig a lehetséges maximális kockázattal kell számolni, mely még így sem nyújt teljesen biztonságos megoldást. A környezetet (és a természetet) érintő tevékenység főszabály szerint fokozott veszélyt hordoz. A károkozás implikálja a veszélyeztetést, de a hangsúly a környezet veszélyeztetésének eliminálásán van, és csak ultima solutio a helyreállítás. A környezetvédelem kapcsán fogalmazódott meg a „prevenció prevenciója”: az elővigyázatosság. Mindez részint hiedelem, részint félelem keltette túlereagálásnak tűnhet. Éppen ezért megfelelő motívum, a környezeti értékek (környezeti elemek, természeti értékek) és érdekek oltalmazása esetén akceptálható alapelvként.

Az észak-kaliforniai (Amerikai Egyesült Államok) Duke Egyetem közgazdász professzora, Thomas Naylor *The Corporate Strategy Matrix* című, 1986 májusában megjelent könyvében azt írta: „1985-ben a Tennessee Valley Authority úgy rendelkezett, hogy az alabamai Browns Ferryben már felépített és körülbelül egymilliárd USA-dollárba került atomerőművet mindaddig ne üzemeltessék, amíg biztonságos üzem nem garantálható. S mindezt azért, mert 1975-ben egy munkás gyertyát használt világításra valamelyik szellőzőnyílás ellenőrzésénél, és véletlenül tüzet okozott. Attól kezdve az atomerőművek környezeti veszélynek számítottak, az ennek megfelelő hisztériával [sic!]. A Tennessee Valley Authority e hisztériának éppúgy bedőlt, mint előzőleg a mérnökök pökhendi [sic!] magabiztosságának.”⁶ Hogy kinek a hübrisze kelt hiedelmet, jelzi, hogy 1986. április 26-án – a könyv megjelenése előtt néhány nappal – bekövetkezett a csernobili katasztrófa.

7. NEM MIND ZÖLD, AMI ZÖLDNEK LÁTSZIK...

Hogy nem mind zöld, ami annak látszik, empirikus módszerrel könnyen bizonyítható. Míg a környezetvédelmi termékdíjról szóló törvényünk a műanyag csomagolást jóval környezetterhelőbbnek, környezetveszélyeztetőnek kvalifikálja a fémnél, elég, ha a patyolatra gondolunk, hogy a képet árnyaltabban, valóságközelibb

formában lássuk. Ha arra a kérdésre, hogy fém vállfán vagy nejlonzacskóban kívánjuk-e elvinni a kitisztított ruhát, az utóbbit kérjük, prima facie a környezetterhelőbb megoldást választjuk. Tehát úgy tűnik, döntésünk nem volt elég zöld. Ha azonban a túlsematizált képletet további faktorokkal egészítjük ki, lehet, hogy a valóság éppen a helyzet fordítottja. A fém vállfa elkészítéséhez több munkavégzésre van szükség, ráadásul a munkakerőnek is közlekednie kell, hogy eljusson a munkahelyére, energiát fogyasztanak stb., stb. Így olyan végeredményt kaphatunk, hogy a nejlonzacskó választása a zöldebb választás. Mindez természetesen nem jelenti, hogy a jogalkotó helytelenül állapítaná meg a környezetvédelmi termékdíjat – csupán arról van szó, hogy a környezetvédelmi jog eltérő módon mérlegel, mint a környezetvédelem egésze. A környezetjogi – különösen a környezetvédelmi közjogi – szemlélet a közrendi aspektust jeleníti meg kellő akribiával. Mely utóbbi kép a környezetvédelmet szabályozó-befolyásoló egyéb hatásokkal együtt lesz teljes.

Rengeteg példát találunk a hétköznapokban komoly mérlegelést igénylő zöld döntések meghozatalára. A járulékos tényezők elhanyagolása egy lecsupaszított, irracionális zöld szemléletet eredményezhet, mely valójában nem is annyira zöld, mint amennyire annak látszik. Ahogy „a környezetvédelem ubikvitása”, a „komplex környezetvédelmi szemlélet” is alapelvként kell, hogy érvényesüljön.

8. KUTYÁBÓL TEHENET

A betétdíjas termékek visszafogadása során hasonló helyzettel találkozhatunk, mint az iménti fejezetben. A használt termék visszavétele és megfelelő kezelése nagyobb költséggel is járhat, mint a környezet terhelésének, szennyezésének csökkentése révén keletkező zöld profit. Elég a törekeny üveg fuvarozására, az üzemanyagra, a biztonságos fuvarozáshoz szükséges műanyag rekeszek anyagára, a tisztításhoz használt vegyi anyagokra, vízre stb. gondolni, hogy plasztikussá váljon a kép. Amennyiben a környezeti költségek a gazdálkodó szervezet vagy vállalkozó összköltségeinek egy még elfogadható arányát nem haladják meg, indokolt lehet ezt az összeget a forgalmazóra hárítani. Az ésszerűen elfogadható arány több tényezőtől, a gazdasági, földrajzi, szociális körülményektől függően legfeljebb 10% körül mozoghat. Ez nem jelenti a forgalmazó egyoldalú, ellentételezés nélküli leterhelését, hiszen éppen neki van leginkább lehetősége a fogyasztóra externalizálni ezt a költséget. A fogyasztó pedig környezettudatos magatartásával visszajelezheti a forgalmazón keresztül a gyártónak, hogy mit hajlandó megvásárolni, miért ad pénzt. Tehát mennyi környezetveszélyeztetést,

– károsítást tolerál. Így ökonomizálódik (így fordul át a gazdaságba) a társadalom mindenkori ökológiai érzékenysége.

És itt lép be a környezetvédelemben a tények és hiedelmek harcának piacgazdaságilag releváns leképeződése. Azaz a környezetvédelmi fogyasztói magatartást irányító láthatatlan kéz, mely a „döglött kutyából” könnyen csinálhat „fejőstehenet”. A beszállítók közti különbségtétel, a reklámozás, a merchandising stb. becsatornázhat egyes termékeket, szolgáltatásokat a piaci forgalomba, és kivethet onnan másokat.

9. „OH! VIRÁGOK! EMBERNYI NAGY LILJOMOK!”

„Ki öntözte kerted földjét?” (Judit). És főképp mivel, hogy ilyen nagyra nőttek, „Kott a liljomok. „Sohse kérdezz!” (Kékszakállú). Rengeteg tévhit fogalmazódik meg egyik oldalról a „biokertészetek”, másik oldalról a genetikailag módosított (mikro)organizmusok (GM[M]O) kapcsán a közvéleményben. A törvényhozó, EU-irányelvalkötő az emberi egészségre és a környezetre nézve fokozott kockázatúnak tekinti a GM[M]O-val folytatott tevékenységet. A géntechnológiai tevékenység fokozott veszéllyel járhat, ezért az abból eredő károkért való felelősségre a polgári törvénykönyvnek a veszélyes üzemi kárfelelősségi rendelkezései (Ptk. 345–346. §) irányadók (1998. évi XXVII. tv. 27. §): „aki az emberi környezetet veszélyeztető tevékenységével másnak kárt okoz...” (Ptk. 345. § (1) bek.). A génzelezelt termények hiedelmek egész láncolatát indították el szerte a világban. Mindennek jogi normativitást is biztosít a törvényhozás, a politika. A tények azonban makacsok. Jobbára csak hosszabb idő múlva jelentkezik (long tail risk) a kockázat lehetséges materializálódása. Addig pedig csak csodálhatjuk az óriási dinnyét, tököt, törökparadisomot.

Hogy mikor fordul át a hiedelem a jog síkjára, nagymértékben meghatározza a tudomány előrehaladása, az ismeretterjesztés, az ökoedukáció és a fogyasztóvédelmi nevelés, képzés, a környezetvédelmi jogi aktivizmus, a bottom-up szabályozó mechanizmusok, valamint – egyebek mellett – a nemzetközi és a szupranacionális jogalkotás.

10. A BIOENERGIA TÁRSADALMI RECEPCIÓJA

A villamos energiáról szóló 2007. évi LXXXVI. törvény (VET) 3. § 45. pontja értelmében a biomassza, továbbá a biomasszából közvetve vagy közvetlenül előállított energiaforrás – szemben a fosszilis és a nukleáris energiaforrásokkal – megújuló energiaforrásnak minősül. „Egyetért-e ön azzal, hogy Söjtör külterületén maximum 20 megawatt villamos teljesítményű, növényi biomasszát felhasználó erőmű épüljön a rendezési tervben foglaltak szerint?” Az utóbbi években megszorodott az ilyen és ehhez igen hasonló kérdések eldöntésére kiírt helyi népszavazások száma. A biomassza-erőművekkel kapcsolatos tények és mítoszok küzdelméből a zöld energia és ezáltal az emberek látszanak győztesen kikerülni. Rengeteg ellenérv és kezdeti lokális kudarcok után az érintett lakosság kezdi belátni, hogy a zöld energia nemcsak környezetbarát – hiszen ezt még mindig túl kevesen tekintik elfogadható érvenek –, de a hozzá kapcsolódó ipar helyben munkahelyeket teremt, növeli a helyi adókból befolyó önkormányzati bevételt, és közvetve még számos egyéb hasznos előnnyel jár. Helybelieknek és nem helyieknek egyaránt. A kezdeti ellenérvek között szerepelt a hulladéktól való félelem, illetve az erre épített, de legtöbbször eltérő szándékot megjelenítő érvrendszer. Hiszen a biomassza a mezőgazdaságból, erdőgazdálkodásból és az ehhez kapcsolódó iparágakból származó termékek, hulladékok és maradékanyagok (növényi és állati eredetűeket is beleértve) biológiailag lebontható része, valamint az ipari és települési hulladék biológiailag lebontható része (VET 3. § 4. pont).

11. A KÖRNYEZETVÉDELMI JOGI GONDOLKODÁS FEJLŐDÉSE

„Das Recht existiert nur als Zweig eines Ganzen...” Hogy a jog vagy a hiedelem volt-e előbb, hogy melyik kezdte el alakítani a környezetvédelmet, és mikortól beszélhetünk egyáltalán tudatos környezetvédelemről, majd környezetvédelmi jogról, azt egészen pontosan lehetetlen megválaszolni. Lehetetlen, mert:

- aa) a normativitás kényszere szülte a jogot, de
- ab) a jogi norma a környezetében élő ember magatartásmintáiból áll össze;
- ba) a környezetvédelem igénye a posteriori, de
- bb) a környezetvédelmi jog deduktív módon jött létre.

Még az is kérdéses, hogy a környezetvédelem vagy a természetvédelem létezett-e előbb. Kutatásaim szerint – némileg szokatlanul – a környezetvédelem. Az ember előbb érzékelte ugyanis környezete hátrányos változásait, mint hogy eljutott volna addig, hogy természeti értékekben gondolkodjék.

A környezetvédelem is előbb jelent meg a joganyagban. Méghozzá a nemzeti jogban. A természetvédelem csak később normativizálódott, és a népek jogában (ius gentium).

Ez arra enged következtetni, hogy a környezetvédelem valamiféle tudatos, hiedelmet nélkülöző magatartás eredményeként jött létre. És hitvilága csak később keletkezett. Akkor, amikor az ember környezeti igényei kezdték meghaladni a meglévő ismeretek szilárd bázisát.

A környezetvédelem, úgy tűnik, a természetvédelemtől hermetikusan elzárva alakult ki, és csak a szintetizáló jogtudományi megközelítés szuszakolta be a természetvédelmi jogot a környezetvédelmi jog rendszerébe. Itt sem egyértelmű ez a beskatulyázás, hiszen a közjogban a természetvédelmi jog és a környezetjog egymástól elkülönült jogterületek, míg a magánjogban e kettő összefügg. Az agrárjogból tűnik plauzibilisnek levezetni mindkettőt, de a környezetjog és a természetvédelmi jog teljesen leszakadt az agrárjogról, és eltérő fejlődési irányt vettek.

Amit ma környezetjognak nevezünk, az már nem vagy csak lazán kötődik az agrár-környezetvédelmi joghoz. A természetvédelmi jog pedig szinte egyáltalán nem kapcsolódik az agrár-termesztvédelemhez. Ez lehet az emberi gondolkodás evolúciójának következménye, de lehet annak az eredménye is, hogy a korábbi etiológia vakvágányon haladt.

Az emberi tevékenység és a természet, valamint az ember és környezete közti harmonia igénye vezetett el végül is a mai környezettudatos gondolkodás kialakulásához, a fenntartható fejlődés koncipiálásához. Környezetvédelmi és természetvédelmi törvényünk expressis verbis megfogalmazza, hogy a környezet- és természethasználat ma már csak a föld, a víz, a levegő és az élővilág megújuló képességét, a jelen és a jövő generációk életlehetőségeit fenntartva képzelhető el.⁸ Azonban „a jog csak egy egésznek ágaként egzisztál, mint egy önmagában szilárd fának felkúszó növénye” – írja Hegel a *Jogfilozófiájában* (141. §).⁹

12. „MAJD HA VILÁGOSSÁG TERJED KI KELETRE NYUGATRÓL”¹⁰

Hogy mennyiben követhető a nyugati paradigma a keleti államokban, összetett vizsgálatot tesz szükségessé. A Nyugat gyakran próbálja ráoktrojálni környezetvédelmi és természetvédelmi jogi követelményrendszerét mint társadalmi fejlettsége vélt vagy valós eredményeit a geopolitikai Keletre. S ha ez a voluntarisztikus kísérlet kudarcot vall, számos negatív jelzővel illetik a hagyományos keleti országokat, melyek jogrendje, szociális berendezkedése, percepciók minősége esetleg teljesen alkalmatlan egy nyugati típusú környezetjogi szemlélet interiorizálására. Másképpen közelítik meg a környezetvédelem kérdését. Eltérő erkölcsi értékrendjük pedig eltérő jogtechnikai megoldásokkal operál. És nem biztos, sőt, történelmüket látva biztos, hogy nem inszenzibilisek a környezeti-természeti értékek oltalmazása iránt, csak nyugati hiedelemvilágunk sokszor negligálja vagy félreérti ezt. „Um so schlimmer für die Tatsachen” (Hegel). A világosság végül is keletről terjed nyugat felé.

Szükséges és elégséges felkészülési idő hiányában az elérhető legjobb technika és a leghatékonyabb megoldás sem ültethető át Nyugatról Keletre. Ez pedig nem egzaktan mérhető időt jelent. A szektorális környezetvédelemben alkalmazott mérési módszerek a horizontális környezetjogban nem alkalmazhatók.

13. DOGMATIKAI KIÜRESEDÉS ÉS SZEMLELETVÁLTÁS

Svájcban 1983-ban, Magyarországon 1995-ben, Németországban 1976-ban, Hollandiában 1993-ban, Franciaországban 2000-ben, Belgiumban 2004-ben, Luxemburgban 1996-ban, az Egyesült Királyságban pedig 1990-ben fogadták el a módosított tartalommal ma is hatályban lévő környezetvédelmi törvényt. Ezek jogtörténeti előintézményei tágabb értelemben évszázadokra, szűkebb felfogásban évtizedekre nyúlnak vissza. Franciaországban pl. 2000 előtt elszórt jelleggel létezett a környezetvédelmi jog. Hazánkban az 1976. évi II. törvény volt az első környezetvédelmi törvény, mely monista jelleggel próbálta szabályozni a környezetjogot. Ausztriában a mai napig nincs egységes környezetvédelmi törvény. Valójában monista környezetvédelmi kódexek nem, legfeljebb környezetvédelmi alkotmányerejű törvények léteznek. A jogelmélet által használt „monista környezetvédelmi kódex kifejezés” mára már teljesen értelmezhetetlenné vált. Az egy-két évtizede még hivatkozott svéd vagy japán modell e tekintetben immár használhatatlan.

A társadalom együttélési normáiba kell hogy beépüljön a környezet- és természetvédelem. Le kell, hogy vetkőzze főként közigazgatási jellegét. Az eddigiek szerint a környezet- és természetvédelmi közigazgatásból kerültek ki a legjobban képzett, felkészült és gyakorlattal is rendelkező zöldjogi szakemberek. Ez a beállítódás egy kezdeti szakaszban sokat lendített a környezetjogon és a környezetvédelmen, de mára a környezetvédelem – ubikvitása folytán – kinőtte ezeket a kereteket, és másabb, valamint szélesebb spektrumú szemléletmódot igényel.

A környezetvédelem ubikvitását jelzi például annak minden jogágat érintő jellege, ökopedagógiai omnimoduláris karaktere, társadalmi, tudományos és művészeti omnipraesentiája. És az emmauszi útra is el lehet vinni a Deuteronomium környezet- és természetvédelmi intelmeit.

14. MÁGIA A JOGBAN

„Az emberiség vallásainak szaporodásában és fejlődésében az ősi vallások kialakulását megelőző, de bizonyos változataikban még korszakunkban is előforduló *primitív (vagy természeti) vallási hiedelmek és kultuszok* gyakori jellemzőiként említhetjük... a fétisek, bálványok, tabuk tiszteletét...” – írja Ádám Antal *Az ősi vallásokról* című tanulmányában.¹¹ Bár a korzikai gímszarvas az Európai Közösségben természetvédelmi szempontból jelentős állatfajnak minősül,¹² a gímszarvas (*Cervus elaphus*), a dámszarvas, a szikaszarvas és a Dybowski szika vadászható nagyvad,¹³ a Csodaszarvas az Országos Választási Bizottság, majd az Alkotmánybíróság közelmúltbeli határozata alapján mégsem lehet nemzeti jelkép Magyarországon. Nem élvezhet így többek között büntetőjogi védelmet sem.

Mégis fontos momentum ez a hazai társadalmi gondolkodás jelenlegi általános emocionalizáltságát és gyakran mágikus jellegét tekintve. Ez a jelenség – miként Ádám Antal is írja – az ember természetközelségéhez, valamint hiedelmekkel átítatott kezdeti, kezdetleges gondolkodásához nyúlik vissza.

Mindent összevetve sem érthető, hogy miként kerülhetne mágia a jogba.

15. IGAZSÁG A KÖRNYEZETVÉDELMBEN ÉS KÖRNYEZETI IGAZSÁG

Az Európai Parlament és a Tanács a 2008. május 21-én elfogadott irányelv preambuluma (3) szakaszában megállapította, hogy a gyakorlatban a közigazgatási és a polgári jogi szankciók nem elégségesek a környezetvédelem betartatására: szükséges, hogy a tagállamok büntetőjogi eszközökkel is kifejezzék a társadalom rosszalását. (Az implementációra két év áll a tagállamok rendelkezésére.) A környezetvédelmi normativitás kényszere tehát újból jelentkezett, és most már a környezetjogi ultima ratio igényét fogalmazta meg szupranacionális (uniós) szinten. Környezetvédelmet büntetőjogi eszközökkel kikényszeríteni nem lehet. A környezetvédelemben hangsúlyosan érvényesül az extrajudicialitás hatékonysága. A környezet- és természetvédelemben a büntetőjog csak a hiedelmek erejével hat. Ez pedig sosem pontos, sosem testre szabott. *Ultimum refugium* a jogalkotó részéről, és bizonyos mantra az átlagos környezethasználó számára, bár kétségtelenül a környezetében élő ember magatartásmintáiból áll össze.

A környezetvédelem büntetőjogi eszközei egyrészt a társadalmi igazságérzetet hivatottak kielégíteni. Másrészt a középkori tizenegy fokú tortúra első fokozatára emlékeztetnek: hogy pusztá létezésük, látványuk elrettentésül szolgáljon (vö. Korinek László: *Bűnözési elméletek*,¹⁴ 215).

Mindehhez képest a környezeti igazságosság egy merőben eltérő jogfogalom, mely a szociológiai fogalomtárból került át a jog síkjára, és kodifikálódott nemzetközi, majd hazai normaként. A hazai „Nemzeti Éghajlat-változási Stratégia 2008–2025”¹⁵ megfogalmazásában „a környezeti igazságosság elve azt jelenti, hogy korra, nemre, etnikumra és társadalmi-gazdasági helyzetre való tekintet nélkül biztosítani kell az egyenlő hozzá-

férés jogát a környezeti közjavakhoz és az egészséges környezethez; a környezeti károk terheit és felszámolásának költségeit pedig méltányos módon kell elosztani a különböző érintettek között”.

16. A KÖRNYEZETI MŰVELTSÉG HIEDELEMSZÜNTETŐ EREJÉRŐL

Környezet- és természetvédelmi törvényünk megfogalmazza, hogy a földet, a vizet, a levegőt, az élővilágot csak célszerűen és takarékosan szabad igénybe venni. Ez alapvető követelmény. Az elérhető legjobb, azaz leghatékonyabb technika alkalmazására, valamint a természetkímélő gazdálkodásra való törekvés egyik oldalról sietteti ugyan az erkölcsi avulást, másik oldalról ellenben tapasztalati előny nélkül csökkenti a fajlagos költséget. Így tartja mozgásban és inspirálja a fenntartható fejlődést.¹⁶

Elképzelések, fantáziadús jövőképek születnek és mindig is születtek az emberiség történelme során. A társadalom fejlődésének kulcsa az elméletek gyakorlati szempontú szelekciója és realizálása. Eredményes alap kutatás nélkül jobbára nincs és nem is létezett valóban hatékony alkalmazott kutatás. Az előbbin állhat vagy bukhat az utóbbi sikere. Még akkor is, ha napjainkban e kettő közt éles cezúra látszik húzódni. Hangsúlyosan így van ez a társadalomkutatásban és a jogtudományban. Ki kell szűrni a környezetünkkel kapcsolatos hiedelmekből a joggá formálható, realizálható elméleteket. Ebben összetársadalmi szinten sokat segít a társadalom környezet- és természetvédelmi kultúrájának fejlesztése. Főleg az ökoeducáció révén. A környezeti felelősségtan nemcsak a környezetvédelmi jogot, de általában a felelősségtant is előmozdítja. Illetve az utóbbi erős szálakkal kötődik az előbbihez. Abból nőtt ki, majd abból vált le, de a köldökzsinórt megtartotta.

17. AMBULATIO IN SILVIS SOCIETATIS

Az emberiség elindult a szociális háló erdejében, és előbb vagy utóbb – a kapcsolati élek mentén – eljut az első fejezetben már említett időtartományba, a jövőbe. Hogy ott mi vár rá, az a társadalmi háló jelenbeli sűrűségétől is függ. Amilyen zöldre szőjük ma ezt a hálót, olyan (illetve egy kicsit kevésbé) zöld lesz az utódok erdeje, ahová sé-tánk vezet, de ahová már nem (csak) mi jutunk el. Éppen ezért globális kockázatokkal jár együtt ez a séta.

Átsétálni ezen a gráferdőn egyúttal azt is jelenti, hogy közben meg kell oldani a jelen környezetvédelmi gondjait, meg kell teremteni az épített és a természeti környezet harmóniáját, ki kell „zöldíteni” a szocioszféra-t. (Ez az erdő nem parkerdő, és nem is gyógyerdő. Mégis valóságos.)

Mindez a jog és hiedelmek szabta környezetvédelmi szabályok fejlesztését igényli. Folyamatos adaptálást az aktuális ember–környezet relációhoz. Végző soron a hiedelmek kiiktatását és egy utópisztikus jogrend megteremtését. Egy ilyen jogrend azonban már a morusi szigetállamot is taszítóvá teszi, ha félezer év távlatából nézzük. Akkor és ott a leg-

jobb megoldásnak tűnt. Ma és itt Morus is másképp fogalmazna. Éppen ezért az igazán nehéz feladat előre gondolkodni, és ma meglátni a jövő generációk érdekrendszerét. Mindezt hiedelmekkel terhelt jogi struktúra mellett. Hinni nem elég – remélni is kell.

Erdőnk életközössége – mely ezúttal az embert is magában foglalja – az élettelen környezettel dinamikus és természetes egységet alkot. Az élővilág és az élettelen környezet az ember környezeti abszolút jogának materiális kifejeződései. Az ökoszisztéma társulásai pedig mikroszintű kapcsolatrendszereket határoznak meg, nemegyszer hurkokkal.

JEGYZETEK

¹ Kondorosi Ferenc 2007. Klímaváltozás és emberi jogok. *Állam- és Jogtudomány*, XLVIII. Évf., 4, 527–553.

² Kundera, Milan 1995. Az örök vágyakozás aranyalmája. In *Nevetséges szerelmek*. Fordította Zádor Margit. 56, Európa Kiadó, Budapest.

³ I. korinthusi levél.

⁴ Vörösmarty.

⁵ Kovács László 1997. Az igazságszolgáltatás logikája más. *Magyar Jog*, XLIV. évf., 2, 128.

⁶ Naylor, Thomas H. 1986. *Új iparvállalati szervezet: a stratégiai mátrix (The Corporate Strategy Matrix)*. Fordította Vassy Zoltán. 33, Akadémiai Kiadó.

⁷ Balázs Béla.

⁸ 1995. évi LIII. törvény 4. § 1., 3., 29. pont; 1996. évi LIII. törvény 4. § a), m).

⁹ Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 1971. [1821]. *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja (Grundlinien der Philosophie des Rechts oder Naturrecht und Staatswissenschaft im Grundrisse)*. Fordította Szemere Samu. Budapest, Akadémiai Kiadó.

¹⁰ Vörösmarty

¹¹ Ádám Antal 2005. Az ősi vallásokról. *Jura*, XI. évf., 2, 40.

¹² 13/2001. (V. 9.) KöM rendelet 8. sz. melléklete.

¹³ 79/2004. (V. 4.) FVM rendelet 1. § a) pontja.

¹⁴ Korinek László 2006. *Bűnözési elméletek*. Budapest, Duna Palota és Kiadó.

¹⁵ Elfogadta a 29/2008. (III. 20.) országgyűlési határozat.

¹⁶ 1995. évi LIII. törvény 4. § 27., 28., 29. pont; 1996. évi LIII. törvény 4. § n) pont.

POSZTMODERN VILÁGHÁLÓ

**ROPOLYI LÁSZLÓ 2006. AZ INTERNET TERMÉSZETE.
INTERNETFILOZÓFIAI ÉRTEKEZÉS**

Budapest, Typotex, 413 old., 3900 Ft

A kötet már két éve megjelent, de csak lassan gyűlnek a hivatkozások rá a szakirodalomban, holott valószínűleg az utóbbi évek egyik legfontosabb munkája a kommunikációelmélet és a mai számítógépes kultúra és társadalmi fejlődés szakirodalmához. A szerző filozófus, tudománytörténettel és tudományfilozófiával foglalkozik, közel két évtized vizsgálódásait foglalta össze könyvében. Az *Internet természete* cím is utal arra, hogy az internet jelenségét és funkcióit az arisztoteleszi filozófia módszerével elemzi, a négy klasszikus vetületben (anyag, forma, mozgás, cél), ill. amint írja: „...miből, mi milyen módon és milyen eredménnyel épül fel” (352). Ez a – lényegében ontológiai – megközelítés kiegészül a szociálkonstruktivizmus szemléletmódjával, és a szövegre jellemző, hogy a szerző mindig feltárja és megismerteti az olvasóval fogalmi apparátusát, és mindenütt rávilágít az alternatív értelmezési módokra is, utalva a szakirodalom vitáira, ha vannak. Az internet összefüggései technikatörténeti, kulturális és társadalmi beágyazottságokban kapnak széles keretet, amely azután sokféle gondolati elágazást tesz lehetővé pl. korunkra, a mai ember mentalitására, a kommunikáció rendszereinek változásaira vonatkozóan.

A szerző szerint a számítógép berobbanása a késői modernitásba felgyorsította a posztmodern kialakulását, és a racionális tudás olyan válságát hozta létre, mint amilyent a középkor végének embere a vallásos hit válságában élt meg, a reformáció hatására. A szerző e könyvet folytatni kívánja, *A tudás reformációja* címmel akarja összefoglalni a most kialakulóban lévő „hálólét” állapotát. A könyv elemzései ugyanis technikai, kommunikációs, kulturális és organizációs vetületekben végigkövetve az internet fejlődéstörténetét és hatásait, eljut e létállapotig, amelyben a „hálópolgár” már új és nagy lehetőségekkel rendelkezik életének és akciói köreinek alakításában. A második kötet majd a hálólét jellegzetességeiről fog szólni.

A szerző fejtegetéseit nem könnyű visszaadni, noha gondolatmenete jól érthető és imponáló szakirodalmi (köztük a világhálón elérhető dokumentumokban megtestesült) idézetanyaga révén jól dokumentált, de a szöveg magas absztrakciós szintet valósít meg. A szerző szerint az internet felértékeli a posztmodern karakterisztikumokat mutató tudásformákat. „A modern tudás egész rendszere átértékelődik, és jelentős részben virtualizálódik, a tudáshoz való viszony személyes, konkrét, nyitott és plurális jelleget ölt” (356). A hagyományos kultúra mellett mind nagyobb a kiberkultúra jelentősége. Virtuális

világok sokfélesége jön létre, ebben az egyének a kultúra alakítói, konstruktőrei is. Érdekes tétel: „A tudományos kultúra rovására teret nyer az esztétikai kultúra, a kulturális tevékenységet meghatározó emberi képességgé a képzelet válik.” A személyiség posztmodernizálódik, de sérülékenyebb, „posztönző hálólakó” lesz, a létszférákhoz való hozzáférés beláthatatlan távlatokat nyit. Még a könyv elolvasása után is elgondolkodtató és megfejtést igényel az utolsó összefoglaló tétel: „A hálólétforma a konkrét lét birodalma. A hálólétbe lépve „ismét” kezdetét veszi az emberiség „igazi története”, a társadalmi létből a hálólétbe való átmenet az elvont emberi képességekre alapozott élet birodalmából a konkrét képességekre épülő élet birodalmába visz át” (356–357).

A lelkes végszavak az olvasót nem lepik meg, mert a könyv „Tézisek a tudás reformációjáról” címmel 73 számozott állítással kezdődik, ezek némi redundanciával a könyv fő gondolatait emelik ki, de feltűnik köztük egy sor nagyon provokatív kijelentés, például „70. Ma már a tudományos világképbe vetett bizalom is inogni látszik, eljött az internet-kultúra kora” (19), – miközben az előző tézisek permanens válságokról beszélnek, és a tudományos világképet már mintegy elparentálják, vagy „73. Hálópolgártársak! Kapcsoljuk be számítógépeinket, Ötszáz évvel a hit reformációja után eljött a tudás reformációjának kora.”

A bevezetőből megtudjuk, hogy a szerzőt Luther tézisei inspirálták, innen a kezdet, és a könyvön végigfutó és láthatóan a tervezett következő kötetet is átható metafora, a reformáció, amely azonban az olvasóban kételyeket is kelthet. Tudjuk Marx, Weber és mások hangsúlyát a reformáción, amely a protestáns szellemiség révén elősegítette a polgárosodás és a kapitalizmus kialakulását (és ezáltal a világ gyors és nagyarányú változását), azonban lehetne érvelni, hogy ezzel a vallásos hit, világkép nem rendült meg, és akkor kétséges, hogy jó-e ez az analógia, tényleg ugyanolyan átalakulás zajlik-e most a tudományos világképben, mint akkor a vallásban, ill. szétesik-e vagy csak változik a mai világkép.

A kötet fejezetei, az internet természetének vetületeit kibontó elemzések azonban meggyőzőek, magukkal ragadók. Briliáns a késő modernkori technika filozófiai elemzése, a technikai fejlődés talaján, annak szerves folyamatában alakul ki ugyanis a számítógép, az internet és a hozzá kapcsolódó alkalmazási technológia. Megismerjük a technikafilozófiai modelleket és osztályozásokat, a technikában megtestesülő értékszempontokat, a gépeket mint az emberi képességek sajátos kiterjesztéseit. Különösen részletesen mutatja be a szerző az információs technológiákat, már ezeket posztmodern technológiaként szemlélve. Érdekes oldalak szólnak itt a nyílt technikai szituációkról a kibertérben, a heckerek, vírusok, férgek szerepéről, a felvetődő sajátos etikai kérdésekről. A fejezet alaposan körüljárja a virtualitás fogalmát, mert az információs technológia a virtuális rendszerek mind bonyolultabb formáit teszi lehetővé. Érdekes fogalom a szerzőnél a „jelenlét”, ez szinte filozófiai kategóriává emelkedik, a virtuális ugyanis a jelenlét, az aktív részvétel révén válik valósággá.

Ezt a – második – fejezetet egy ugyancsak kitűnő fejezet követi, amely a kommunikációról szól, mint az emberi közösségek létrehozásának és fenntartásának eszközéről. Ez a kommunikációfilozófiai összefoglalás különösen világos, itt már megjelenik és határozott körvonalat ölt az uralom aspektusa, amely a technikát is jellemzi, a kommunikáció is „a szituációk feletti uralmi struktúra” (136), a kommunikatív szituációk azonban a társadalmi, ill. a kulturális rendszerek felé mutatnak. E fejezetben érdekes vetület a szóbeliség és az írásbeliség viszonya, sajátos filozófiai értelmezést kap a könyv és az olvasás, mint a tudás eszköze, majd a kép értelmezésén át a szerző eljut a hipertextig és az internet kínálta mai komplex kommunikációs lehetőségig.

A negyedik fejezet címe: A kultúra átalakulása a késő modern korban. Ebben a megismerés kulturális stratégiáival kezdődik az elemzés, itt mutatkozik a könyvben talán először némi „antropológia”, vagyis némi állítás az emberi természetről, elsősorban a kulturális tanulás szerepének Tomasello-féle felfogásán át. Különbözik a szerző ezt a dimenziót nem járja végig, nyilván nem ismerethiány, hanem témakezelési gazdaságosság okán, de ez a vetület a pszichológiai képzettségű olvasók számára azonnal érdekesség válik, és további eszmélődésre serkent. Érdekes, ahogy a szerző a modern és posztmodern kultúrát meghatározza. A posztmodern kultúra a tudás válságát jelenti nála. A gondolatmenet egy-egy – tézisszerű – mondata ugyancsak antropológiai vetületet idéz, pl. „A modern személyiség világepítő technológiája a figyelmen kívül hagyás” (258), ill. „A modern személyiség, a modern közösség, a modern kultúra az önzés jegyében áll” (259). Talán ezek a gondolatok a későbbi folytatásban, a második kötetben majd explikációt nyernek. A kiberkultúra vázlatát is felrajzolja a szerző.

Az ötödik fejezet címe: Késő modern organizmusok. Itt van szó a szervezeti aspektusokról, a modern lét rendszerek világa, a rendszerelméletek víziója szerint a rendszerek analógok egymással, ezt a szerző a számítógépes hálózatok rendszerei és a hatalmi szerveződések, ill. a gazdaság (ezen belül a pénzügy) rendszereinek hasonlóságain illusztrálja. Itt ismét olvashatunk az önzésről, és a szerző itt a modern és a posztmodern újabb meghatározásait nyújtja, kiemelve, hogy a modern benne rejlik és működik a posztmodernben is. Hangsúlyt kap a posztmodern az internetben, a hatalomellenesség és az individualitás, mint uralkodó jellegzetesség. A posztmodernben világméretű organizmus működik az internet révén.

Érdekes kitérő, ill. példa a 2000. év problémája a számítógépes világhálózaton, a szerző részletesen bemutatja ennek történetét, ill. megoldási módjait. Mint ismeretes, attól tartottak akkor, hogy a számítógépes dátumozás összeomlik 2000-re, de ez nem következett be. Ez kétségtelenül jól szemlélteti az új szuperorganizmus globalitását és mindent átfogó befolyását. A könyvről még nagyon sokat lehetne írni, többségében pozitívumot. A szerző gondolatai ösztönzők, asszociációkat keltenek, kiegészítésekre indítják az olvasót. Keletkeznek kételyek is. Már említettük, hogy a reformáció metafóráját felül kellene vizsgálni, ez szellemes, de kérdés, megállja-e a helyét, megfelelőek-e itt az analógiák. Talán a modern (és ezen belül a késő modern) és a posztmodern meghatározása és sajátos értelmezése is erőltetett. Nem biztos, hogy a posztmodern ennyire válságos, a tudományos racionalitás uralma talán mégsem gyengült meg annyira. Lehetne érvelni, hogy éppen a nagyfokú individualizáció és a könyvben jól leírt képzeletorientált játékoság és pluralizmuskultusz helyezi előtérbe a virtualitásokat, és divatként működik valamiféle „new age” lelkület, míg a mindennapi élet nagyon is racionális, ha úgy tetszik, ilyen a gép és a hálózatok sokasága, maga is a racionális ész diadala.

Talán majd a szakirodalmi reflexiók kitérnek a kritikákra is, de az már látható, hogy a könyv nagyszabású, kiemelkedően értékes munka, az internetfilozófia, ill. a posztmodern világváltozások nemzetközi monográfiáihoz mérhető. A magyar nyelvű irodalomban talán az ugyancsak Typotex kiadvány két „Új média. Re:mix” kötet, és ezen belül is a második kötet, Szakadát István munkája (*Egyben az egész egytől egyig*) hasonlítható hozzá. Valamiféle mérföldkő, amely nem kerülhető meg, ha „digitális” világunkat, kommunikációs kultúránkat, a társadalom új hálózatiságát meg akarjuk ismerni.

Buda Béla

BEVEZETÉS A MÉDIAKUTATÁSBA

**JUSTEIN GRIPSRUD 1999. MÉDIAKULTÚRA,
MÉDIATÁRSADALOM**

Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó

(Eredeti cím: Mediekultur, mediesamfunn. Oslo, Universitetsforlaget,

Fordította: Anna Bihari A., Kunszenti Ágnes és Kovács Ferenc)

A médiakutatás olyan interdiszciplináris tudomány, amely ezernyi szállal kötődik mindennapi életünkhöz, s hozzájárul a világról alkotott képünk és önmagunk meghatározásához. Nem kétséges, hogy erősen manipulatív, és hatással van az egyénre és a társadalomra egyaránt. Ezt azonban egyrészt velünk állandó interakcióban teszi, másrészt az, hogy ez a hatás egyértelműen káros-e, vita tárgyát képezi a kutatók között. Példaként említhető az „erőszakot ábrázoló filmeknek” a felnövekvő generációra való hatása (45–49), mely téma időnként szinte médiapánikot okoz. A norvég médiatudós, Jostein Gripsrud ezt a rendkívül összetett kérdést több oldalról is megvilágítja. Nem hagyja figyelmen kívül a családokban meglevő, pl. a részeges, veszekedő szülő miatti problémákat, amelyek következményeként a gyermek fejlődése eleve hátrányosan indul, ugyanakkor ismerteti egyes tereptanulmányok – részben meglepő – eredményeit, s rámutat a katarziszelmélet alapján az agresszív tartalmú műsorok esetleges „megtisztító” hatására. Különbséget tesz továbbá a fikatív és dokumentumszerű erőszak-ábrázolások között, sőt felveti azt is, hogy vajon a szépirodalom ilyen jellegű alkotásaival kapcsolatban miért nem fogalmazódnak meg bennünk hasonló félelmek.

Gripsrud könyve három fő részből áll. Az első részben a *médiát a közönséggel összefüggésben* vizsgálja, s ennek kapcsán más tudományok idevonatkozó eredményeit is ismerteti. A szocializációs folyamatok, az identitáskeresés és a tömegtársadalom jelenségét éppúgy vizsgálja, mint a társadalmi, kulturális különbségeket. Nem kérdéses, hogy a családi háttér meghatározó az ember életében. Például, aki értelmiségi családban nő fel, nagy valószínűséggel magas iskolai végzettséget szerez, nagyobb kulturális tőkét halmoz fel, és a művészeti alkotások értékelésében finom ízlésre tesz szert. A médiaproduktumok között általában más szempontok alapján válogat, mint a munkásosztályhoz tartozó honfitársa, ezért e két különböző társadalmi réteg megszólítása különféle médiastratégiát igényel (66–85). Azt a jelenséget sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy olykor a legiskolázottabb irodalomkedvelők is szívesen olvasnak olyan regényt, amelyet nem tartanak művészi alkotásnak, vagy bár ironikusan beszélnek a népszerű kultúra alacsony színvonalú termékeiről, azért élvezik a szappanoperákat (93).

A könyv második részében a *média szövegei* állnak a vizsgálat középpontjában. A *szemiotika* a kommunikációs folyamatot a jelek, a kódok és a jelentés felől közelíti meg. A *hermeneutika* a közönség nézőpontját veszi alapul, hiszen a szöveg az olvasás által kel

életre. Az egyszerű kommunikációs modellel (feladó – üzenet – vevő) már régen nem írható le pontosan a kommunikációs folyamat, hiszen a szöveg olyan közvetett jelentést is tartalmaz, amely gyakran „szándékolatlanul üt át” (139). A *retorikai* áttekintés azért fontos, mert minden kommunikációnak van egy retorikus dimenziója. Ahogy például az ókori szónokok nyilvános felszólalásukat előre kidolgozták és memorizálták, hogy ezáltal hitelesen tudják megjeleníteni az ügy iránti buzgalmukat, úgy a mai televíziós hírolvasóktól is elvárjuk, hogy egyenesen a szemünkbe nézve magabiztosan beszéljenek, s ezáltal azt a benyomást keltsék, hogy valóban meg vannak győződve arról, amit közölnek (147–150). Fontos a *narratológia* főbb tételeinek a megismerése is, hiszen az *elbeszélés* mint szövegtípus, mely az emberi tapasztalás egyik formája, átszövi a média szövegeit. Elgondolkodtató ugyanakkor, hogy amikor a hírekben szerepel az elbeszélés, akkor nem a kronológiai szempont a mérvadó, hanem a legfontosabb és legérdekesebb információk szerepelnek először, s csak ezek után következik a történet további része (ami – helyhiány esetén – akár el is hagyható). Napjainkban – állítja Gripsrud – a tévé a különféle elbeszélések legfőbb szállítója, s a műsoridő nagy részét a különféle sorozatok, ill. az elbeszéléseként megformált dokumentumfilmek és hírek teszik ki (192).

A harmadik rész a *műsorgyártásról és annak feltételeiről* szól. A nyilvánosságnak nagy szerepe van a demokráciában és a kultúrában – ideális esetben elősegíti, hogy a polgárok jól informáltakká váljanak, ill. hogy a kulturális javak a lakosság számára általánosan elérhetőek legyenek. A valóságban azonban a média egyre inkább üzleti vállalkozássá vált, ami azt eredményezi, hogy a maximális bevételre való törekvés miatt gyakran a szórakoztató műsorokat, ill. a látványos, drámai eseményeket helyezik előtérbe, és a közönségre elsősorban mint élményfogyasztókra tekintenek (215–217). A műsorszórási médiumok térnyerése összefügg a technikai és társadalmi fejlődéssel. A tévé- és rádiótechnika fejlődését kezdettől befolyásolták a társadalmi körülmények és igények, majd pedig a kifejlesztett technika maga is hatott a társadalomra (245). Gripsrud kitér ezenkívül az internet történetére is, valamint elemzi különböző szempontok alapján a filmipart, különösen is a hollywoodi alkotásokat és a rendezők, forgatókönyvírók, producerek szerepét.

Számos konkrét példa szerepel a könyvben; ezek között találunk szép számmal olyanokat, amelyekben saját tapasztalatainkra ismerhetünk. Például abban, hogy a televízió megjelenésekor a rádió másodlagos médiummá vált, amelyet a legkülönfélébb tennivalók elvégzése közben, sokszor mintegy „háttérzajként” hallgatnak az emberek. Általánosan jellemző az is, hogy médiafogyasztóként ide-oda ugrálunk a csatornák között, és igényeink, ízlésünk szerint választunk csatornát. Az sem speciálisan északi jelenség, hogy a szépirodalomból kevesen élnek meg, ezért a legtöbb írónak – a szükséges egyéb munka vállalása miatt – csak korlátozottan marad ideje az írásra. Sőt, amikor Gripsrud azt írja a világméretű médiapiac kapcsán, hogy „Norvégia kultúrafogyasztását nagyrészt Hollywood irányítja” (290), akkor ebben is hazai jelenségre ismerünk.

Nagy erénye e műnek az, hogy a helyi példákon keresztül betekintést nyerhetünk a *norvég* (médiá)társadalomba is. Megtudhatjuk például azt, milyen népszerű sajtótermékek vannak, vagy hogy a reklámpar megjelenésekor egyesek úgy fejezték ki ellenérzésüket, hogy az első „hivatásos” norvégiai reklámszakembert azzal az indoklással utasították el az egyik szállodában, hogy csak „rendes embereket” fogadnak (171). A piackutatás igyekszik minél jobban megismerni a kívánt célközönséget, hogy ezáltal kidolgozza a legjobb stratégiát a megszólításukra. Norvégiában az állami rádió a piackutató intézet felmérése alapján bizonyos ruhadarabok segítségével vezette be a köztudatba három csatornájának profilját,

mert ezek egyes célcsoportok leírására könnyen alkalmazhatók voltak. Így lett a hagyományos P1 „norvég mintás pulóveres”, a modern idealista P2 „svájcisapkás” és a modern materialista P3 „bördzsekis” csatornaként kommunikálva (89–90). Kiderül továbbá az is, hogy amikor a norvég irodalom krízisbe jutott, és az évente kiadott új könyvek száma egyre csökkent, akkor az állam az ún. felvásárlási támogatás bevezetésében találta meg a megoldást, ami azt jelentette, hogy minden norvég szépirodalmi műből felvásárolt ezer példányt a könyvtárak számára, ill. felszabadította a könyveket a rájuk érvényes forgalmi adó alól (224–225). S érdekes az is, hogy Gripsrud szerint Norvégia az az ország, amely világelső az újságolvasásban, hiszen ott az emberek naponta 2-3 lapot is elolvasnak (227).

A kutató többször is felhívja a figyelmet arra a tényre, hogy a tőkekoncentráció fokozottan hat a média világára. A szabadpiac eredményeként a hatalom néhány befolyásos tulajdonos kezében összpontosul, s ezek a médiakonglomerátumok ellenőrzik a médiatársadalom nagy részét, ez pedig mindenképpen elgondolkodtató.

Befejezésként a szerző a következő megállapítást teszi a jövőre vonatkozóan: „Megléhetősen kevésbé bírnak majd befolyással a médiumok tartalmára. Ebben a helyzetben két stratégia közül választhatunk. [...] Az egyik, hogy állandó dialógust folytatunk az elérhető médiaproducerekkal... A másik, hogy győzzünk meg minél több embert annak fontosságáról, hogy kritikusan viszonyuljon a média által felkínált tartalmakhoz...” (299–300).

Olyan könyvet vehet tehát a kezébe a kedves olvasó, a fordítóknak köszönhetően immár magyarul is, amelyet szakemberként és érdeklődőként egyaránt érdemes megismerni. A Jostein Gripsrud által felvetett kérdések és az alaposan kidolgozott témák kiválóan alkalmasak az egyéni továbbgondolásra, ill. a kisebb közösségekben való megvitatásra, s ezzel a mű is hozzájárulhat a médiához való felelős és tudatos hozzáállásunkhoz.

Hulej Enikő

A SZUGGESZTÍV RÁHATÁS LEHETŐSÉGEI

BOTOND GYULA 2008. MÉDIA – MÁGIA

Szuggesztibilitás a posztmodernben

Botond Kiadó, Budapest

Botond Gyula könyve fontos olvasnivaló. Gheorghiu (1988) két évtizeddel ezelőtti intelme óta – mely szerint a jelenkori pszichológia korántsem foglalkozik érde-
mei szerint a szuggesztiókkal és a szuggesztív hatásokkal – nem igazán javult a helyzet. Mi
több, egyre inkább olyanok kezébe kerülnek ezek a technikák, akik önös érdekeik, vagy cé-
gük felvirágoztatása céljára használják a szuggesztív ráhatás lehetőségét, holott számos
előrevívő alkalmazási lehetőség kínálkozna az orvoslás, a pedagógia vagy akár a hétközna-
pi kommunikáció terén. Ehelyett professzionális szinten vezetnek meg bennünket a reklá-
mokban elemi szuggesztív technikákkal, vagy hasonló módszerekkel adják el – majd iga-
zolják – magukat különféle politikai erők, és még sorolhatnánk...

A *Média mágia* olyan jelenségekről rántja le a leplet, ahol ugyancsak a szuggesztibilitás
kihasználásával matatnak bele tudatunkba kétes vagy egyértelműen manipulatív céllal. Ennél-
fogva Botond Gyula könyve egyáltalán nem kellemes olvasmány. Feszítő, nyugtalanító, néhol
már felháborító dolgokat vonultat fel. Amennyiben igaza van: valóban nagy a baj. Ha Botond
téved, az olvasón a sor, hogy tételesen megcáfolja állításait, ezzel kivonva magát a könyv fő
üzenete alól. Ti. hogy mindannyian a szuggesztibilitás áldozatai vagyunk...

De nézzük sorjában. A mű alapüzenete a következő: Az emberi tudat ugyanazon re-
ceptorai fogják a posztmodern tömegmédia által élénk tárt virtuális realitást, valamint a va-
lós realitást. A tudat nem képes e kettőt elkülöníteni, így a média által küldött üzeneteket is
valóságként értelmezi. Ráadásul fogékonyabbak vagyunk a fenyegető üzenetekre, így azok
eleve nagyobb eséllyel fészkelik be magukat a tudatunkba, mint a pozitívak. Még becslést
is kapunk arra nézve, hogy a *közvetlen* tapasztalás által 1 egységnyi tudattartalomra 10 egy-
ségnyi *közvetett* tapasztalás a civilizált emberek esetében (23).

Ebből egyenesen következik, hogy valóban nagy hatalom van annak a kezében, aki
ezen közvetett tartalmakat a média eszközeivel élénk tárja (vö. „közvetíti”!). Főképp ha
bármilyen érdek arra vezérli, hogy szándékosan torzítson a valóságon, és a szerint alakítsa
tudattartalmunk jóval nagyobb hányadát, ahogyan kénye-kedve diktálja. Az erre szolgáló
példákkal nem fukarkodik a szerző:

- A 9/11-es New York-i WTC-tornyok elleni terrortámadás körüli „médiaattrakció”
számos hamisítást vonultat fel, melyre például az igen előnyös látószögéből készült
több videofelvétel vagy a pilóta útlevelének megkerült és „megmenekült” darabkája
és hasonló részletek vetik a gyanú árnyékát.

- Hosszú listáját kapjuk annak, mi mindent „sugallnak” pl. a zenei klipek, vetélkedők, sztárműsorok: olyan szuggesztíókat építve be tudatunkba, amelyeknek végképp nem vagyunk tudatában, hiszen mi csak szórakozunk, mikor ezeket nézzük-hallgatjuk.
- Bizonyos gyógyszerek, különösképp a depresszió elleni tabletták bombauzletet jelentenek, a posztmodern fogyasztói életforma virtuális vigaszaként. Ennélfogva jelentős érdekek fűződnek fenntartásához, sőt felvirágoztatásához, amelyben a szuggesztív hatásokkal való manipulálás számos példáját láthatjuk.
- Az értékközvetítés és tudatmanipuláció képes és valóságos fellegvái a plázák és bevásárlóközpontok, ahol még az is a szuggesztív üzenetek csapbájába esik, aki úgy hiszi magáról, hogy megőrizte függetlenségét e hatások alól, hiszen nem vett semmit... Még ekkor is „gazdagabb” lett néhány (új vagy megerősödött) tudat-tartalommal.

A szuggesztíó, szuggesztibilitás

A könyv ezen negatív – fenyegető, alattomos – szuggesztív jelenségek alapján foglalkozik tehát a témával. Ennek során egyrészt a *befogadó* irányát hangsúlyozza: tudniillik, hogy a közlés befogadójának állapota, elsősorban tudatállapota teszi őt nyitottabbá, ha tesszük, védtelenebbé a szuggesztív hatásokkal szemben. A probléma gyökere abban áll, hogy a klasszikus *szuggesztíós hatás* lényege az, hogy a közlésre a befogadó *önkéntelenül* reagál, vagyis nincs tudatos kontrollja, de még csak tudatos rálátása sem arra nézve, hogy szuggesztív hatás munkál benne. Egyszerűen „önkéntelenül” befogadja a kommunikáció lényegi tartalmát, amely hat rá (Bowers és mtsai., 1988, Weitzenhoffer, 1989). Ha egy hatás engedelmességből vagy tudatos elhatározás útján ébred – például, amikor kérést vagy parancsot teljesítünk –, nem szuggesztíóról van szó. Amennyiben automatikusan, önkéntelenül, tudatos kontrollunk nélkül: ez már szuggesztív hatás.

Másrészt viszont ott vannak az üzenetek „feladói”, *közlői*. Botond Gyula elemzéseiben ez gyakorta valamiféle névtelen, azonosítatlan, arctalan forrás. A posztmodern ideológiának nincs alanya (77), nincs ki vagy mi ellen felszólalunk a moziidentitás kialakításáért (91), titokzatos erők alakítják a köztudatot (112) és így tovább. Így végképp kiszolgáltatott helyzetbe kerülünk: az ellenfél – legtöbbször – láthatatlan, de legalább az a hatás is, amellyel ellenünk tör, önkéntelen, vagyis fel sem ismerjük, hogy hatása alatt vagyunk, a „nem is tudjuk kinek vagy kiknek”.

Az ördögi kör

Amiről Botond Gyula ír, annak – lévén ugyancsak egyszerű halandó – áldozata ő maga is, az olvasó is, mi több: ez a könyv maga is egyike azon közvetítő eszközöknek, amelyek a tudattartalmunk „feltöltését” szolgálják. Noha a mű elején (11) közli: „Ez a írás nem a világ hogyan-, mibenlétét, hanem csak a szerző gondolatait tartalmazza.” Itt, a könyv elején akár üres frázisnak is tekinthetjük ezt az intelmet, vagy afféle kötelező „önvédelemnek”, amellyel a szerző kivonja magát az esetleges felelősségre vonás alól. Csak a kötet legvégén, a védekezésről szóló részben találkozunk azzal, hogy a valóságtorzító

kommunikáció elleni egyik megoldás az lenne, ha minden üzenet egyúttal azt is közölné magáról, hogy mi a viszonya a valósághoz: például egy tv-műsorban %-osan megjelenítenék ezt az értéket. Ez pedig nagyban függ attól, minek nevezi (címkézi) magát az üzenet. Ha nyíltan feltünteti, hogy pl. „csak” reklám, és valóban az, akkor 100%-os értékkel büszkélkedhet, hiszen az üzenet befogadóját nyíltan és egyértelműen tájékoztatta arról, hogy miről is van szó. A szerző megítélése szerint a hírkommentár legfeljebb 50% körüli értéket kaphatna, annyira nagy arányú benne a valós valóság torzítása.

A jelen kötet elejéről idézett közlés ilyen eligazító „százaléknak” tekinthető, ilyen értelemben sokkal inkább az olvasót – és nem magát a szerzőt – védi. Már amennyire bízhatunk abban, hogy pl. egy műsor esetén az efféle %-ok segítenének ideológiára éhes tudatunknak helyén kezelni az üzenetek valóságtartamát. Így végső soron e műben az utolsó közvetlen valóságélem az, hogy pár dekás, újonnan talán friss papírszaga van, lapjai fehérek, rajtuk fekete betűk sorai kígyóznak... A tartalmi vonatkozásai semmit sem mondanak a valóságról, azok mindössze egy kóbor pszichiáter gondolatai... Valóban ennyi lenne a szerző szándéka? És ha igen, segít ez rajtunk? Afféle csiki-csuki játékba bonyolódunk: ha komolyan vesszük eme intelmet, eléggé szűk lehet azok köre, akiket *valóban* érdekel, hogy napjaink egyik pszichiátere éppen miket gondol a világról, a nagyközönség minek is olvas-sa mindezt el? Ha nem vesszük komolyan az indító intelmet: a mű üzeneteit vagyunk kénytelenek így kezelni, melyek között az is szerepel, hogy ez a könyv is – mint a média egyik eleme – része annak a jelenségkörnek, amelyről a szerző beszél.

Ez az ördögi kör jól érzékelteti az alap problémát: mi legyen, mi lehet az a független viszonyítási pont, amely szerint (vagy aminek a segítségével) meg tudjuk ítélni az üzenetek viszonyát a valósághoz (az „igazsághoz”)? Honnan tudjuk elkülöníteni a hiteles, őszinte, nem manipulatív közlőket a valóságot elferdítő, azt szándékosan (de akár csak véletlenül is) torzító forrásoktól?

Botond javaslata erre – általában is – az: ellenőrizzük az üzeneteket. Jelen mű egy híján 100 lábjegyzete sorolja fel azokat a forrásokat, amelyek néhány gondolatát megalapozzák, amelyek kiindulópontul vagy épp alátámasztásul szolgálnak egy-egy állítás esetében. Ezek mind nyilvános, szak-, illetve populáris irodalmak, honlapok, források. Az olvasó szabadságában áll ezeket akár egytől egyig felkutatni, elemezni, majd megnézni azok forrásait, értékelni, ellenőrizni, a források forrását és így tovább. Megint egy végeláthatatlan, fárasztó folyamat árnyképe tűnik fel. Botond nem is rejti véka alá, hogy a média-mágia „sikerének” egyik fő záloga épp ez a lustaság: egyszerűen kényelmesebb elfogadni a készen tálalt, színes, széles vásznú, vetített képet, mintsem egy kicsit is mögé nézni a dolgoknak. Amúgy „magától” kinek is jutna eszébe, hogy a popsztár nem olyan boldog, ahogy a klipen látszik, hogy a gyógyszer nem feltétlen hozza azt a hatást, amit a tájékoztatója, netán reklámja ígér, vagy hogy nem pusztá vendégszeretetből enged magába ingyen a csillogó-villogó pláza, még ha nem is veszek semmit. Tényleg? Kinek is jutott eszébe mindezeket megkérdőjelezni?

A szerző

Botond Gyuláról a mű alapján igen keveset tudunk meg. A hátsó borító annyit közöl, hogy: a szerző pszichiáter, hipnoterapeuta. Ennélfogva „hivatalból” ismernie kell a szuggesztív kommunikáció törvényszerűségeit, működésmódját, előnyeit és veszélyeit. A belső nyitó ol-

dalakról megtudhatjuk, hogy a kiadó szintén Botond névre hallgat, és honlap, illetve e-mail elérhetőséget is kap az olvasó: www.botondgyula.hu, valamint info@botondgyula.hu. (A honlapon egyébként néhány korábbi írása, valamint zenéje is elérhető, és figyelemre méltó szakmai hitvallásának rövid foglalata.) Kiderül továbbá, hogy szintén e kiadónál megjelent már az „Egy pszichiáter végnapjai” (poszt-irrealista dokumentumregény) c. műve. A kötet oldalainak lábjegyzetei között néhány szakmai fórumon tartott előadása, illetve szakcikke tűnik fel.

A jelen sorok írójának alkalma van személyesen is ismerni a szerzőt, bár működésének csak egy területén: amikor – hasonló gondolatairól – szakemberek előtt tart előadást. Mi több, az évek során – megítélésem szerint – a szuggesztív kommunikáció jelenségkörének egyre elmélyültebb elemzőjévé vált. Évekkel ezelőtt még „csak” érzékletes példáit hozta annak illusztrálására, hogyan használják a „mi” (ti. a szuggesztív kommunikációval gyógyító szakemberek) eszközeit „mások”: politikusok, reklámcsinálók, médiapotentátók. Ekkor bizonyos rácsodálkozás, jelenségbemutató volt csupán, amit élénk tárt. Manapság és főképp e műben, mindennek sokkal mélyebb elméleti elemzése jelenik meg, egyúttal sokkal nyugtalanítóbb, feszítőbb megállapításokig eljutva.

A mű

A mű kivitele szembeötlően szerény. A magyarázat nem egyszerűen annyi, hogy nem állt rendelkezésre olyan anyagi forrás, amellyel igényesebb, hogy ne mondjam, „puccosabb” kiadvány készülhetett volna. Nyomós oka van e puritánságnak. Így tudniillik nagyobb a kényszerítő erő, hogy *gondolkozzunk* el mindezen. Nem kapjuk meg a képes könyvek, filmek, csicsás kiadványok magával ragadó, „tudatba cuppantó” kényelmét. Az egyedüli és egyetlen grafikus elem a címlapon szintén a szerző műve. Mindössze egyszerű fejezetek és azon belüli alcímek tagolják az anyagot. Talán ez az egyedüli könnyebbség: az egybefüggő szövegtenger helyett jól befogható egységekre, mintegy „falatokra” tagolta mondandóját a szerző. Esetleg ötletes elnevezései, kifejezései minősíthetők még (szó)képi illusztrációknak: médiamócsing, szuggesztív implantátum, mediatizáló társadalom, médiaszorzó, médiaszivárgás, médiasugallat, médiaérintés és így tovább.

A könyv felépítése nem szokványos. Az első néhány tíz oldalon laza meghatározásait kapjuk a szuggesztív alapeseményének, a valóság–virtualitás kérdéskörének, a tudat állapotainak. Aztán jelentős terjedelemben foglalkozik azon példákkal, amelyek a szuggesztibilitást meglovagolva ültetnek különféle üzeneteket, értékeket a tudatunkba. Csak ezután jutunk el – a 130. oldal környékétől – a média jelenségéig, meghatározásáig. Itt kapnak helyet azok a technikák, módszerek és megnyilvánulási formák, amelyekkel a média él. Majd újabb „áradata”, immár nem egyszerűen hétköznapi jelenségeknek, amelyek a vázolt mechanizmus szerint működnek, hanem a „mágia” megjelenésének általános terepeivel. Azal tudniillik, hogy milyen sok, és milyen jelentős területen tapasztalható az, hogy valós realitásnak tekintünk olyat, amiről csak virtuális benyomásunk lehet: a tudomány terén, a demokrácia világában, sőt: általában a kommunikáció során. Így jutunk el a – számomra – legfájóbb következtetésig: az emberi tudat uniformizálódásának (ráadásul ilyen tartalmú!), egységesedésének veszélyéig, illetve már valóságáig.

Ekkor néhány védekezési lehetőséggel zárja művét a szerző. Jó és fontos ez a rész – ti. hogy egyáltalán van valami remény –, ám a vázolt jelenségek kiterjedtségéhez és súlyához

mérve megítélésem szerint meglehetősen szerény védelmi mozzanatok ezek. Már főképp megvalósíthatóságukat tekintve: a cenzúra, a kommunikáció-tudatosság, a média valódi természetének ismerete és leleplezése vagy épp gyermekeink védelme e hatásokkal szemben: lehetséges, ám kevésbé valószínű, hogy általánosan és hatékonyan működő megoldások. Hiszen épp a megelőző oldalakon olvastunk érveket arra nézve, hogy mindegyik az emberek java része egyszerűen nincs motiválva, hiszen nincs is tudatában annak, hogy mi történik körülötte, de főképp vele (sőt: benne).

A hangvétel

A legkevesebb, ami a mű hangvételéről elmondható, hogy nyílt. Ez eddig rendben is van: a ködös utalások, homályos sejtetések helyett nevén nevezi a dolgokat. Ez néha szó szerint értendő: például névvel azonosítva jeleníti meg azokat a pszichiáter professzorokat, akik a gyógyszercegek támogatásával készült kiadványokban olyan (új) depressziós formákról írnak, amelyek még nem léteznek a hivatalos diagnosztikus rendszerekben (119). Ezzel egyértelműen azonosítja helyüket a depressziójelenség érdekszövevényében. A hangvétel másutt nyilvánvalóan indokolatlanul általánosító, erős túlzásokba eső: például miért ne lehetnének a fiatalokat csábító ideológiai műhelyek idősebb tagjai őszinte hívei annak, amit hirdetnek, biztos, hogy egytől egyig „rafinált propaganda-munkát” végeznek (35)?

És a hangvétel bizony néha bántóan (vagy legalábbis zavaróan) nyers: a mai marketing managerek megfeleltethetők a múlt század politikai uszítóinak (49), a nyilvános, főképp politikai beszédek mintha értelmi fogyatékosokhoz szólnának (172), hasonlóképp a depresszióügyi sugallatokat közvetítő médiamunkások: műsorvezetők, újságírók naivitása az értelmi fogyatékoságot súrolja (117) – vélekedik Botond Gyula.

Hogyan? – Tovább!!

Ez az olvasmány tehát bosszantó, mert kiábrándító jelenségekről szól, ráadásul igen széles palettáját tárja elénk azon jelenségeknek, ahol rosszindulatú manipulációk áldozatai vagyunk.

Mégis: személy szerint én várom Botond Gyula újabb műveit.

Elsősorban azokra lennék kíváncsi, ahol bővebben kifejti, mire alapozza jelen gondolatmenetének kulcsállításait: tudniillik, hogy a virtuális realitás és a valós realitás tudati „receptorai” ugyanazok? Miért ne lehetne erre is afféle elkülönítő rendszerünk, amely az *észleleti* (külső realitás) és *képzeleti* kép (belső virtuális realitás) elkülönítésére szolgál?

Mi igazolja azt a tételt, hogy a fenyegető tudattartalom befogadása könnyebb, mint a pozitív? Hogy a hamis kép esélyesebb az igazzal szemben, ha mindkettő azonos súllyal jelenik meg egy médiában?

Szívesen olvasnám kissé árnyaltabb megközelítésű fejtegetését: például azzal kapcsolatban, hogy minden tanári magyarázat vagy igaz, vagy hamis (194). Valóban ilyen egyszerű, fekete-fehér lenne a világ? A valós valóság közvetlen észlelése tényleg egységes módon történne? Hasonlóképp: finomabb elemzést igényelne az a többször előkerülő gondolat,

amely szerint a képi úton közvetített tartalmak feldolgozása alig vagy egyáltalán nem igényel gondolkodást.

Kíváncsian forgatnám írását a szuggesztiók építő, konstruktív használatáról. Örömmel böngészném azokat a jelenségeket, ahol a szuggesztiókra fogékony tudat jó célokért való, előrevivő befolyásolásáról van szó.

Végezetül – talán nem meglepő – nem hagyhatom ki azt a megállapítást, hogy „jelen soroknak semmi köze a valósághoz”. Mindössze a recenzió szerzőjének gondolatait tartalmazza egy nagyon is valós könyvről.

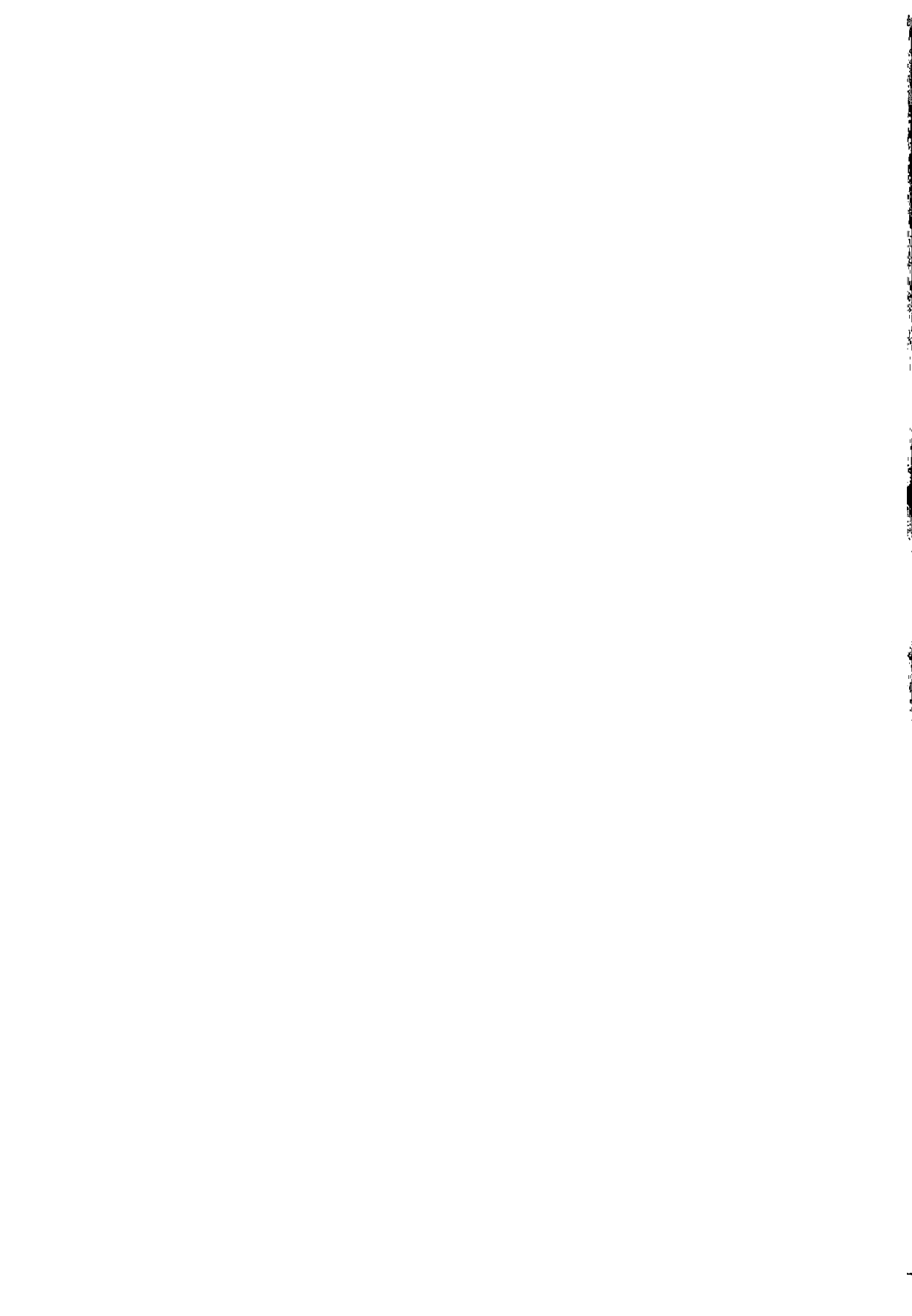
Varga Katalin

IRODALOM

Bowers, P. G. – Laurence, J. R. – Hart, D. 1988. The experience of hypnotic suggestions. *International Journal of Clinical and Experimental Hypnosis*, 36, 336–349.

Gheorghiu, V. A. ed. 1989. *Suggestion and suggestibility*. Berlin – Heidelberg, Springer-Verlag.

Weitzenhoffer, A. M. 1989. *The Practice of Hypnotism*. New York, A Wiley Interscience Publication. John Wiley and Sons.

CONTENTS

Terestyéni, Tamás: CONTENT ANALYSIS OF HUNGARIAN, GERMAN, ITALIAN AND AUSTRIAN TV NEWS	3
Herendy, Csilla: EYE TRACKING RESEARCH AND ONLINE FOCUS GROUP PILOT STUDY ON THE MAGYARORSZAG.HU WEB SITE	37
Julesz, Máté: RIGHTS AND BELIEVES IN ENVIROMENTAL PROTECTION	57

500 Ft